

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАҲБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ

ЙЎНАЛИШИ

**«СОЛИҚ МАЪМУРЧИЛИГИ ВА
НАЗОРАТИ»**

МОДУЛИ БЎЙИЧА

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2018

Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 201__ йил _____ - сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчилар: ТДИУ доценти Базаров Қ.Т.
ТДИУ Бабаев Ш.Б

Такризчилар: Тухлиев Б.К., Ўзбекистон Республикаси солиқ академияси, и.ф.н.,
ТДИУ и.ф.н. доц. Х.Қурбонов

Ўқув -услубий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 201__ йил _____даги _____-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. Ишчи дастур	4
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол таълим методлари.	13
III. Назарий материаллар.....	19
IV. Амалий машғулот материаллари.....	61
V. Кейслар банки	103
VI. Мустақил таълим мавзулари	139
VII. Глоссарий	142
VIII. Адабиётлар рўйхати	148

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг ўтган йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармонлари, 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2909-сонли қароридаги устувор йўналишлар ва вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ” тўғрисидаги ПФ-4947-сонли Фармони ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори асосида Олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, кадрлар тайёрлаш мазмунини тубдан қайта кўриш, халқаро стандартлар даражасига мос олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратилишини таъминлаш мақсадида “...таълим жараёнини, олий таълимнинг ўқув режа ва дастурларини янги педагогик технологиялар ва ўқитиш усулларини кенг жорий этиш, магистратура илмий-таълим жараёнини сифат жиҳатидан янгилаш ва замонавий ташкилий шакллари жорий этиш асосида янада такомиллаштириш” асосий вазифалардан бири қилиб белгиланган.¹

Дастур доирасида берилган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори. Халқ сўзи газетаси 2017 йил 21 апрел.

уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига кенг татбиқ этиш, чет тилларини интенсив ўзлаштириш даражасини ошириш ҳисобига уларнинг касб маҳоратини, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, олий таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришни тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Солиқ маъмурчилиги ва назорати модулининг мақсад ва вазифалари:

- “Солиқлар ва солиққа тортиш” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш;
- замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;
- педагог кадрлар томонидан замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали ўзлаштирилишини таъминлаш;
- махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;
- “Солиқлар ва солиққа тортиш” йўналишида ўқув жараёнини фан ва ишлаб чиқариш билан самарали интеграциясини таъминлашга қаратилган фаолиятни ташкил этиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Солиқ маъмурчилиги ва назорати” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Махсус фанлар бўйича тингловчилар қуйидаги янги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларга эга бўлишлари талаб этилади:

Тингловчи:

- солиқ маъмурчилиги тизимини вужудга келишининг иқтисодий шарт-шароитларини;
- солиққа тортишнинг умумий ва ҳуқуқий назарияларини;
- солиқ сиёсатида солиқ маъмурчилигини тутган ўрни ва унинг асосий йўналишлари;
- солиқ муносабатларида солиқ маъмурчилиги субъектлари ва уларнинг функцияларини;

- солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тизимини;
- солиқ маъмурчилигини ташкил қилишни;
- солиқ тизимини самарали ташкил қилишни;
- солиқ тизимининг ҳуқуқий асослари ва кўрсаткичларини таҳлил қилишни;

- хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятига аралашмасликни кафолатлашни;

- солиқ назоратини ташкил қилишни;
- солиқларни прогноз қилиш, режалаштириш ва тартибга солишни;
- солиқ тўловчиларни давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби ҳақида;
- солиқ ставкаларини табақалаштириш ҳақида;
- солиқ имтиёзлари ҳақида; солиқларни ҳисоблаш усуллари **билиши** керак.

Тингловчи:

- солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш, солиқ ҳисоботи турлари ҳамда уларни тақдим этилиш ва солиқ тушумлари ҳисобини юритиш бўйича;
- солиқ юқини аниқлаш ва баҳолаш бўйича;
- солиқ амалиётида солиқ ҳисоб-китобларини тўлдириш бўйича;
- иқтисодийнинг алоҳида субъектларини солиққа тортиш хусусиятлари бўйича;
- эгри солиқларнинг хусусиятлари бўйича;
- тўғри солиқларнинг хусусиятлари бўйича;
- солиқ тушумларини иқтисодий таҳлил қилиш асослари бўйича;
- солиқ хизмати функциясини бажариш бўйича;
- солиқ тўловчиларнинг бюджет олдидаги мажбуриятларини таъминлаш бўйича;
- солиқ ҳуқуқий муносабатларини ҳақида тушунча ҳамда уларни таснифлаш каби **кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш, солиқ ҳисоботи турлари ҳамда уларни тақдим этилиш ва солиқ тушумлари ҳисобини юритиш бўйича;
- солиқлар ва йиғимларнинг йиғилувчанлигини таъминлаш бўйича;
- солиққа тортиш объектларини аниқлаш бўйича;
- солиққа тортиш механизми бўйича;
- солиқ текширувлари далолатномаларини расмийлаштириш бўйича;
- солиқ бўйича даъволарни кўриб чиқиш бўйича;
- солиқлар воситасида тартибга солишни ташкил этиш бўйича;
- солиққа тортиш бўйича ҳисоботларни таҳлил қилиш бўйича;
- солиқ тушумларини таҳлил қилиш бўйича;
- солиқ тушумларини прогнозлаштириш бўйича;
- солиққа тортиш бўйича меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларидан етарли фойдаланиш малакаларига эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- давлат солиқ хизмати органларини бошқариш асослари ҳақида;
- солиққа тортишнинг иқтисодий моҳияти ҳақида;
- солиқ тизимини ташкил этиш ҳақида;
- иқтисодиёт субъектларини солиққа тортиш хусусиятлари ҳақида;
- солиққа тортиш субъектларининг ўзаро ҳамкорлиги ҳақида;
- солиқ амалиёти ҳақида;
- солиқ тизимининг ҳуқуқий асослари ҳақида;
- солиққа тортиш тамойиллари ҳақида;
- солиқ тизимини такомиллаштириш ҳақида;
- ривожланган мамлакатларда солиққа тортишни ташкил этиш хусусиятлари ҳақида;
- солиқларни режалаштириш ҳақида;
- солиқ менежменти ҳақида;
- Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилиги асослари ҳақида;
- солиқ тўловчиларни давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби ҳақида;
- солиқ ставкаларини табақалаштириш ҳақида;
- солиқ имтиёзлари ҳақида;
- солиқларни ҳисоблаш усуллари **компетенциясига** эга бўлиши зарур.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Солиқ маъмурчилиги ва назорати” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Амалий машғулотларда тингловчилар ўқув модуллари доирасидаги ижодий топшириқлар, кейслар, ўқув лойиҳалари, технологик жараёнлар билан боғлиқ вазиятли масалалар асосида амалий ишларни бажарадилар.

Амалий машғулотлар замонавий таълим услублари ва инновацион технологияларга асосланган ҳолда ўтказилади. Бундан ташқари, мустақил ҳолда ўқув ва илмий адабиётлардан, электрон ресурслардан, тарқатма материаллардан фойдаланиш тавсия этилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Макроиқтисодий сиёсат ва барқарор иқтисодий ўсиш”, “Солиққа тортишнинг долзарб масалалари” ва “Солиқлар сиёсатининг асосий йўналишлари” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умуммутахассислик бўйича тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар замонавий эконометрик моделларни тузиш ва қўллашдаги муаммоларни аниқлаш, уларни таҳлил этиш

ва баҳолаш ҳамда оптимал қарорлар қабул қилиш ва прогнозлашга доир умуммутахассислик компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат					
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси				Мустақил таълим
			жумладан				
			Назай	Амалий машғулот	Қўчма машғулот		
1.	Солиқ маъмурчилиги тизимини шакллантиришни янада такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари.	8	8	4	4	-	-
2.	Давлат солиқ хизмати органларида солиқ тўловчилар билан ишлар ва назоратини ташкил қилишнинг хусусиятлари	8	10	4	6	-	-
3.	Солиқ маъмурчилиги ва назоратини амалга оширишда хорижий мамлакатлар тажрибаси	12	6	2	4	-	4
Жами:		28	24	10	14	-	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Солиқ маъмурчилиги тизимини шакллантиришни янада такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари. (4 соат)

«Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили»да солиқ маъмурчилиги ва назоратини ташкил қилишнинг

устувор вазифалар ва уларни амалга оширишнинг назарий, амалий асослари. Солиқ маъмурчилиги тизимини вужудга келишининг иқтисодий шарт-шароитлари.

Жамиятнинг иқтисодий тизимида солиқларнинг моҳияти ва роли. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тушунчаси.

Ўзбекистон Республикасида амал қиладиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар. Солиқларнинг давлат бюджети даромадларида тутган ўрни. Солиқ маъмурчилиги тушунчаси, моҳияти ва хусусиятлари.

Солиқ сиёсатини амалга оширишда солиқ маъмурчилиги ва назоратининг тутган ўрни. Солиқ маъмурчилиги асосий йўналишлари: солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш, ҳисоботлар тақдим этилишини назорат қилиш, солиқ тушумлари ҳисобини юритиш, солиқ тўлаш мажбуриятини таъминлаш, солиқ текширувларини ташкил этиш, солиқ қонунчилиги бузилганда тегишли чоралар кўриш ва бошқалар. Солиқ маъмурчилигини ташкил этишда махсус дастурий маҳсулларни аҳамияти.

Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати органлари таркиби ва тузилиши. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини янада такомиллаштириш мақсадида солиқ органларини модернизациялашнинг асосий йўналишлари. Давлат солиқ хизмати органларининг функциялари. Солиқ маъмурчилиги тизимида давлат солиқ хизмати органлари билан бошқа орган ва ташкилотларнинг ўзаро ҳамкорлиги.

Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби. Солиқ тўловчиларга бериладиган идентификацион рақамлари (СТИР)нинг солиқ тизимидаги моҳияти. Солиқ ва молиявий ҳисобот турлари ҳамда уларни давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилишини назорат қилиш тартиби. Солиқ тушумлари ҳисобини юритилиши.

2-мавзу. Давлат солиқ хизмати органларида солиқ тўловчилар билан ишлар ва назоратини ташкил қилишнинг хусусиятлари (4 соат)

Солиқ назоратининг шакллари. Солиқ текширувлари турлари, шакллари ва ўтказиш тартиби. Солиқ текшируви ўтказиш муддати ва даврийлиги. Камерал назорат. Нақд пул тушумлари келиб тушишининг хронометражи. Фискал хотирали назорат-касса машиналарини қўллаш ва бошқалар.

Солиққа оид ҳуқуқбузарлик тушунчаси. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликка тортишнинг умумий шартлари. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликдан озод қилиш тартиби. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик содир этганликдаги айбини истисно қиладиган ҳолатлар. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликни енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатлари. Солиққа оид ҳуқуқбузарликларнинг турлари ҳамда уларни содир этганлик учун жавобгарлик чоралари. Молиявий санкциялар ва уларни қўллаш тартиби

Солиқ маъмурчилиги солиқ тарғиботи ва ахборот-маслаҳат хизмати. Солиқ тўловчилар билан ишлашда оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш. Солиқ маданиятини ошириш. Солиқ тўловчиларга кўрсатилаётган

интерактив хизматлар турлари. Солиқ тўловчиларни қабул қилишни ташкиллаштириш. Солиқ қонунчилигини такомиллаштириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқиш масалалари.

3-мавзу. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини амалга оширишда хорижий мамлакатлар тажрибаси (2 соат)

Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилиги ва назоратини ташкил этилиши. Солиқ сиёсатида солиқ маъмурчилигини тутган ўрни. Хорижий мамлакатларда солиқ муносабатларини шаклланганлиги. Солиқ маъмурчилиги асосий субъектлари ва уларнинг функциялари. Солиқ тўловчилар билан иш ташкил қилишнинг хусусиятлари. Солиқ органлари назорат фаолиятини ташкил қилишнинг шакллари ва усуллари. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик чоралар. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилиги ва назоратини самарали ташкил этиш тажрибасидан мамлакатимиз солиқ маъмурчилиги ва назоратини янада такомиллаштириш ва улардан самарали фойдаланиш масалалари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Солиқ маъмурчилиги тизимини шакллантириш янада такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари. (4 соат)

«Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили»да солиқ маъмурчилиги ва назоратини ташкил қилишнинг устувор вазифалар ва уларни амалга оширишнинг назарий, амалий асослари. Солиқ маъмурчилиги тизимини вужудга келишининг иқтисодий шарт-шароитлари.

Жамиятнинг иқтисодий тизимида солиқларнинг моҳияти ва роли. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тушунчаси.

Ўзбекистон Республикасида амал қиладиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар. Солиқларнинг давлат бюджети даромадларида тутган ўрни. Солиқ маъмурчилиги тушунчаси, моҳияти ва хусусиятлари.

Солиқ сиёсатини амалга оширишда солиқ маъмурчилиги ва назоратининг тутган ўрни. Солиқ маъмурчилиги асосий йўналишлари: солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш, ҳисоботлар тақдим этилишини назорат қилиш, солиқ тушумлари ҳисобини юритиш, солиқ тўлаш мажбуриятини таъминлаш, солиқ текширувларини ташкил этиш, солиқ қонунчилиги бузилганда тегишли чоралар кўриш ва бошқалар. Солиқ маъмурчилигини ташкил этишда махсус дастурий маҳсулларни аҳамияти.

Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати органлари таркиби ва тузилиши. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини янада такомиллаштириш мақсадида солиқ органларини модернизациялашнинг асосий йўналишлари. Давлат солиқ хизмати органларининг функциялари. Солиқ маъмурчилиги

тизимда давлат солиқ хизмати органлари билан бошқа орган ва ташкилотларнинг ўзаро ҳамкорлиги.

Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби. Солиқ тўловчиларга бериладиган идентификацион рақамлари (СТИР)нинг солиқ тизимидаги моҳияти. Солиқ ва молиявий ҳисобот турлари ҳамда уларни давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилишини назорат қилиш тартиби. Солиқ тушумлари ҳисобини юритилиши.

2-мавзу. Давлат солиқ хизмати органларида солиқ тўловчилар билан ишлар ва назоратини ташкил қилишнинг хусусиятлари (6 соат)

Солиқ назоратининг шакллари. Солиқ текширувлари турлари, шакллари ва ўтказиш тартиби. Солиқ текшируви ўтказиш муддати ва даврийлиги. Камерал назорат. Нақд пул тушумлари келиб тушишининг хронометражи. Фискал хотирали назорат-касса машиналарини қўллаш ва бошқалар.

Солиққа оид ҳуқуқбузарлик тушунчаси. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликка тортишнинг умумий шартлари. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликдан озод қилиш тартиби. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик содир этганликдаги айбини истисно қиладиган ҳолатлар. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарликни енгиллаштирувчи ва оғирлаштирувчи ҳолатлари. Солиққа оид ҳуқуқбузарликларнинг турлари ҳамда уларни содир этганлик учун жавобгарлик чоралари. Молиявий санкциялар ва уларни қўллаш тартиби

Солиқ маъмурчилиги солиқ тарғиботи ва ахборот-маслаҳат хизмати. Солиқ тўловчилар билан ишлашда оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш. Солиқ маданиятини ошириш. Солиқ тўловчиларга кўрсатилаётган интерактив хизматлар турлари. Солиқ тўловчиларни қабул қилишни ташкиллаштириш. Солиқ қонунчилигини такомиллаштириш юзасидан таклифлар ишлаб чиқиш масалалари.

3-мавзу. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини амалга оширишда хорижий мамлакатлар тажрибаси (4 соат)

Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилиги ва назоратини ташкил этилиши. Солиқ сиёсатида солиқ маъмурчилигини тутган ўрни. Хорижий мамлакатларда солиқ муносабатларини шаклланганлиги. Солиқ маъмурчилиги асосий субъектлари ва уларнинг функциялари. Солиқ тўловчилар билан иш ташкил қилишнинг хусусиятлари. Солиқ органлари назорат фаолиятини ташкил қилишнинг шакллари ва усуллари. Солиққа оид ҳуқуқбузарлик учун жавобгарлик чоралар. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилиги ва назоратини самарали ташкил этиш тажрибасидан мамлакатимиз солиқ маъмурчилиги ва назоратини янада такомиллаштириш ва улардан самарали фойдаланиш масалалари.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш;
- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

Мазкур модул юзасидан тингловчиларнинг билим, кўникма ва малакалари назорати қуйидаги мезонлар орқали баҳоланади:

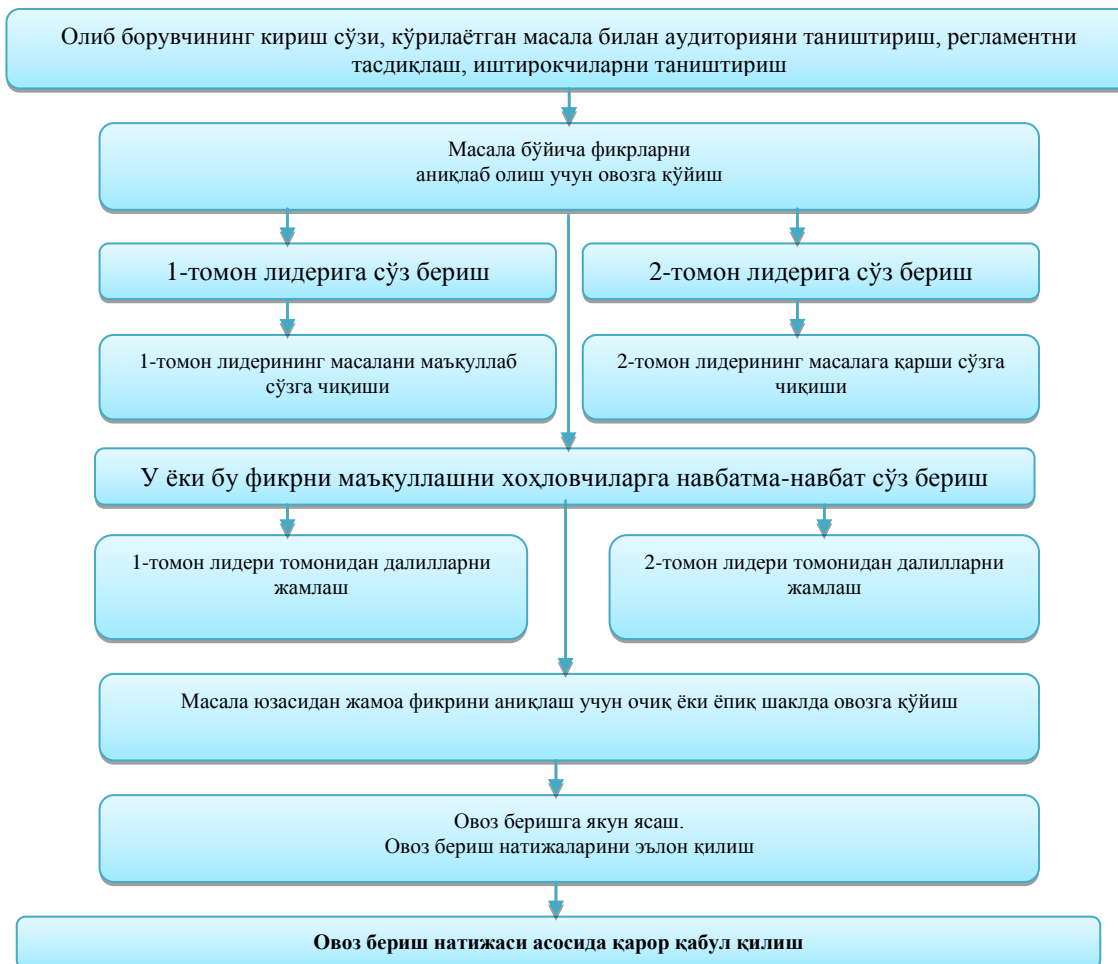
№	Баҳолаш тури	Энг юқори балл 2,5	Изоҳ
1.	Таълим оловчилар модулли ўқув ахборотини ўзлаштиришлари учун, ўқитишнинг мақсад ва натижаларини, модул мазмунини аниқ танланганлиги	1,0 балл	Масала ва топшириқларни бажариш - 1,0 балл.
2.	Модулли ўқув ахборот: график, расм кўринишда етарли миқдорда, сифатли маълумотдан иборат бўлиши		
3.	Вазият моделини яратилиши	1,5 балл	Кейс-стади технологиясини ишлаб чиқиши - 1,5 балл.
4.	Кейс матни баён этилиши		
5.	Кейснинг педагогик паспортининг тузилиши		

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

Муаммони жамоали тарзда ҳал этишнинг усуллари ва воситалари Музокаралар

Музокаралар – аниқ ташкил этилган икки томон фикрларининг алмашинуви.

Музокараларни ўтказиш жараёнининг тузилиши

Баҳс

Баҳс – ўз фикрини ифода этишни хоҳловчилар орасида бирон бир мунозарали масалани муҳокама қилиш, ҳақиқатни аниқлаш ва тўғри қарорни қабул қилиш.

Анжуман-баҳсининг роли

Олиб борувчи – ўргатувчи барча ваколатларига эга – баҳс боришини бошқаради, исботлар ва рад этишларнинг далилигини, тушунча ва атамаларнинг аниқлигига эътибор қаратади, мулоқотнинг барча қоидаларга муносиб тарзда ўтишини кузатади.

Оппонент – тадқиқотчилар муҳитида қабул қилинган оппонентлик жараёнини амалга оширади. У нафақат нутқ сўзловчининг асосий нуқтаи назарини ифодалашни, балки уни тушиниши орқали унинг хатоларини топиши ва ҳал этишнинг ўз вариантини тақдим этиши зарур.

Мантиқчи – нутқ сўзловчи ва оппонент фикларидаги қарама-қаршиликларни ва мантиқий хатоларни аниқлайди, тушунчалар тавсифини аниқлайди, далиллар ва рад этишларни ва фаразни олдинга суриш ҳаққонийлигини таҳлил қилади.

Психолог – маҳсулли мулоқотни ташкил этиш учун жавоб беради, биргаликда ҳаракатларни амалга ошириб, келишувга эришади, баҳснинг можарога айланишига йўл қўймайди.

Эксперт – баҳс усулининг натижавийлигини баҳолайди, олдинга сурилган фаразлар ва таклифлар, ҳулосалар ҳаққонийлигини баҳолайди, аниқ бир иштирокчининг қўшган ҳиссаси тўғрисида фикрларни билдиради ва бошқалар.

«Ақлий ҳужум»

Ақлий ҳужум (брейнсторминг – миялар бўрони) – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

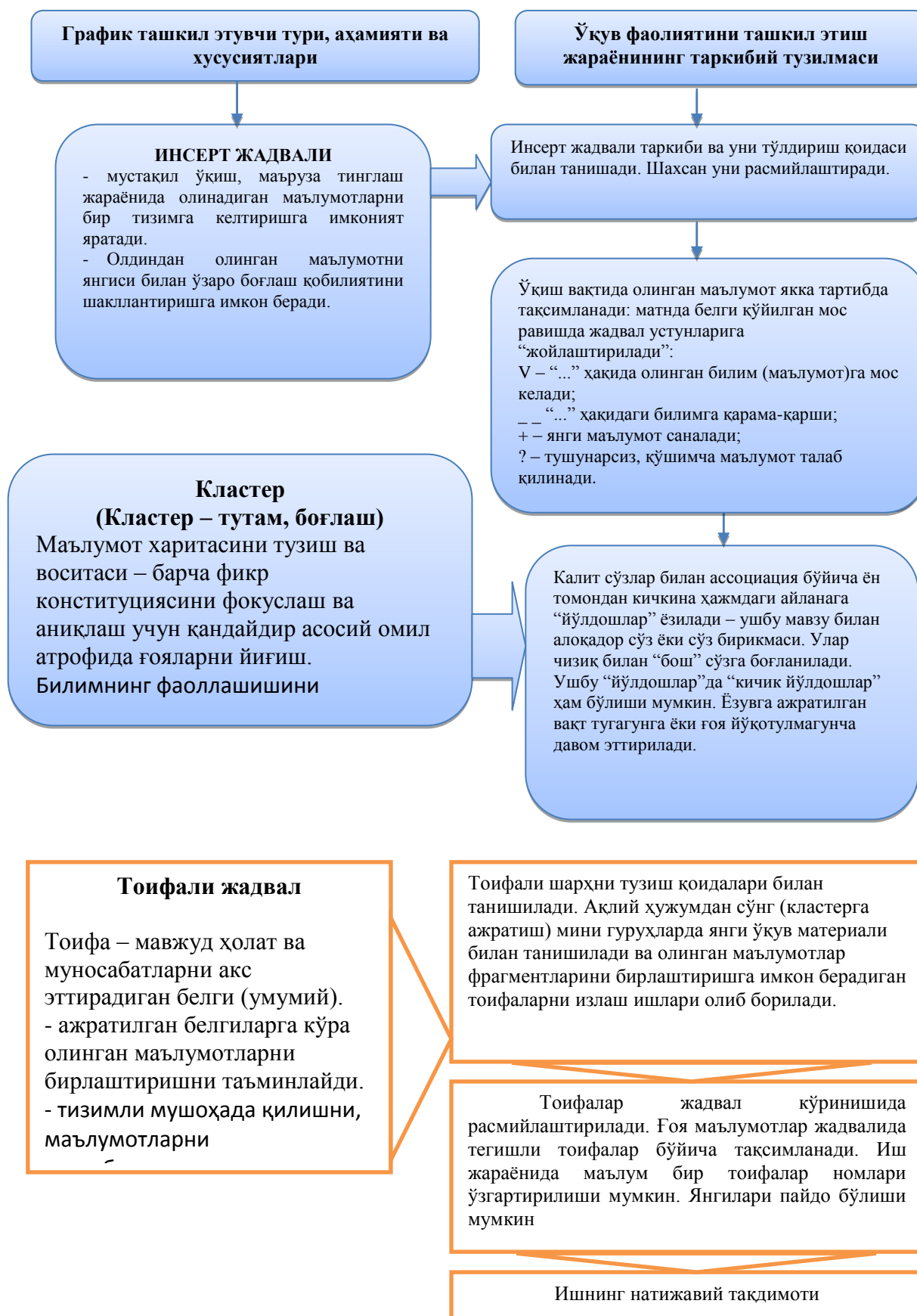
Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутилиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгиш.

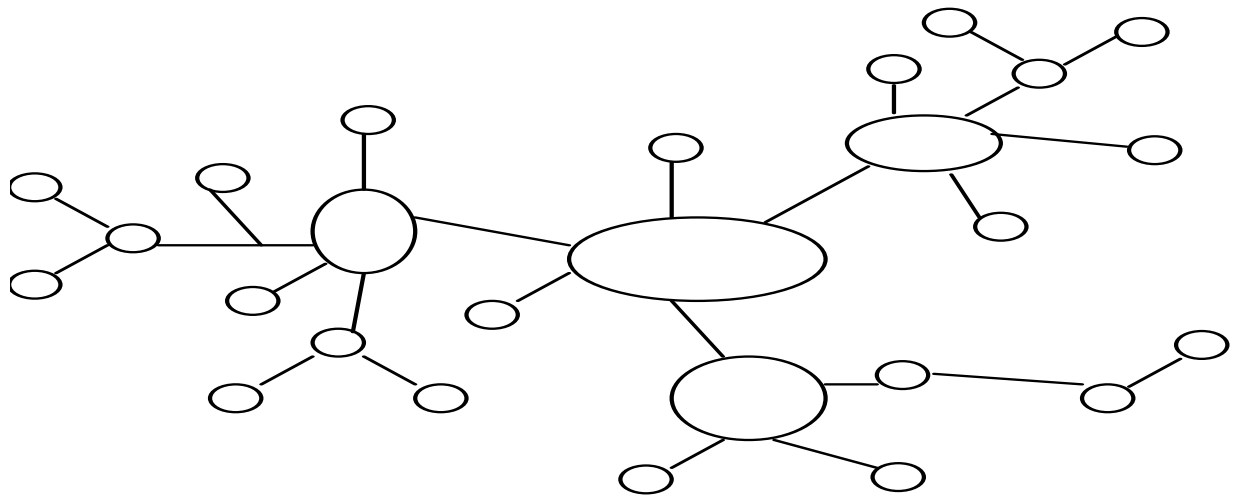
- **Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум** – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

- **Оммавий ақлий ҳужум** – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

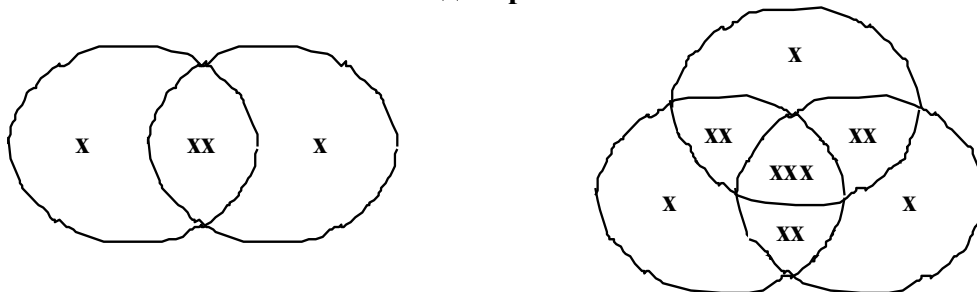
- Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

Кўргазмали тақдим этиш: график ташкил этувчилар

Венн диаграммаси

SWOT-таҳлил жадвали

SWOT – таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган:

Strengths – кучли томони, корхонада ички ресурслар мавжудлиги назарда тутилади;

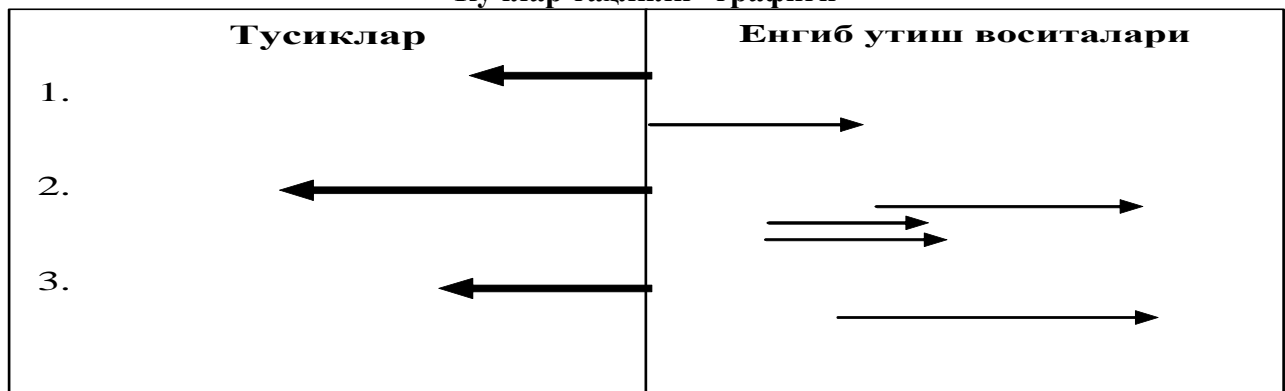
Weakness – кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;

Opportunities – имкониятлар; корхона ривожланиши учун мавжуд имкониятлар;

Threats – хавфлар; ташқи муҳитдаги мавжуд хавф-хатарлар

Қоидага кўра, SWOT – таҳлилининг муваффақияти ташкилотга боғлиқ бўлмай, балки келгусидаги стратегик мақсад ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда унинг натижаси ҳисобга олинишига боғлиқ бўлади. Уни қўллашда элементларини қуйидагича талқин қилиш мумкин:

«Кучлар таҳлили» графиги

«Кучлар таҳлили» графигини тузиш қоидаси

Координат ўқи чизилади, чапга стрелка (кучлар) билан корхона ривожланиши ёки муайян бизнес лойиҳасини амалга оширишга ҳалақит

берувчи тўсиқлар жойлаштирилади. Ушбу стрелкалар катталиги жиҳатдан у ёки бу муаммога таъсири ҳамда жиддийлигига мос келиши лозим бўлади.

Сўнгра қарама-қарши томонга ушбу кучларни енгиб ўтиш воситалари стрелка кўринишида экс эттирилади. Уларнинг сони графикнинг ўнг томонидан натижа чиқара оладиган даражада бўлиши лозим.

Умуман олганда, бу келгусида аниқлаштиришни ва бўлакларга ажратишни талаб этадиган кучларни нисбий баҳолаш усули ҳисобланади.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибиде қўлланилган. Кейсде очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс.

Амалий вазият. Илмий-техника дастурлари доирасида бажариладиган тадқиқотлар бўйича эълон қилинган танловда Сизнинг грантингиз ғолиб бўлди. Грант ижрочилари белгиланган бўлсада, ташкилот раҳбари ижрочи сифатида Сиз танимайдиган бир ёш мутахассисни грантга қўшишга кўрсатма берди. Сиз андиша қилиб уни грантга ижрочи сифатида киритдингиз ва у бажариши лозим бўлган вазифаларни белгилаб бердингиз. 6 ой ўтди. Ижрочи ҳеч бир вазифани бажармади, лекин иш ҳақи олиб юрди. Гранд иштирокчилари ўртасида эътирозлар юзага келди.

Бундай ҳолатда Сиз гранд раҳбари ёки ижрочи сифатида қандай йўл тутасиз?

1. Раҳбарингизга арз қилиб, вазиятни тўғрилаш учун ёрдам сўрайсиз.
2. Ёш мутахассис вазифаларини ўзингиз бажариб боришингиз бошқа ижрочиларга айтиб, вазиятни тўғрилайсиз.
3. Ёш мутахассис вазифаларини бошқа ижрочилар бажариши учун тақсимлаб берасиз.
4. Маслаҳатимиз уни гранддан чиқариб ташлайсиз.
5. Ёки бошқача йўллари топасиз.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу. Солиқ маъмурчилиги тизимини шакллантириш янада такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари. (4 соат)

Режа

1. Иқтисодиётимизнинг янада ривожланиши ва диверсификациялашуви шароитида солиқ маъмурчилиги ва назоратини янада такомиллаштиришнинг иқтисодий шарт-шароитлари

2. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини ташкил қилишнинг назарий асослари

3. Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштиришда Давлат солиқ маъмурчилиги босқичлари: режалаштириш, прогнозлаштириш, солиқлар орқали тартибга солиш, солиқ назорати

4. Солиқ сиёсатида солиқ маъмурчилиги ва назоратининг асосий йўналишлари

Калит сўзлар: солиқ маъмурчилиги ва назорати, солиқ маъмурчилиги функциялари, тадбиркорлик, саноат тармоғи, фермер хўжаликлари, иқтисодий самарадорлик, ишлаб чиқариш, ялпи, товар маҳсулот, ялпи даромад, соф даромад, фойда

1. Иқтисодиётимизнинг янада ривожланиши ва диверсификациялашуви шароитида солиқ маъмурчилиги ва назоратини янада такомиллаштиришнинг иқтисодий шарт-шароитлари

Республикаимиз ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланишининг ишлаб чиқаришнинг модернизациялашуви шароитида солиқлар воситасида бир томондан тартибга солиш иккинчи томондан эса рағбатлантириш ҳамда иккала жараённи тўғри ташкил эта олиш хўжалик юритувчи субъектларимиз фаолиятининг бозор муносабатларининг иқтисодий талабларига мослашишида, уларнинг босқичма-босқич ривожидида муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизда иқтисодиётнинг барқарор ўсиши ва унда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, унинг энг муҳим тармоқларини техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, солиқ сиёсатини янада эркинлаштириш борасида изчил ишлар амалга оширилмоқда.

Мазкур вазифалар ижроси юзасидан кейинги йилларда солиқ тизимини соддалаштириш, солиқ юкини камайтириш, кўшимча имтиёз ва преференциялар бериш, айрим йўналишлар бўйича солиқ солиш тизимларини такомиллаштириш бўйича қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида солиқ тизими олдида қўйилган вазифаларнинг муваффақиятли бажарилиши ушбу тизимнинг самарали фаолият кўрсатишига боғлиқ. Ўз навбатида, солиқ тизимининг самарали фаолият кўрсатиши эса мамлакатда солиқ маъмурчилиги қандай ташкил этилганлигига боғлиқ бўлади. Юқоридаги сабабларга кўра,

иқтисодийни модернизациялаш шароитида Ўзбекистонда солиқ маъмурчилиги масалаларига алоҳида эътибор берилаётганлиги бежиз эмас.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда бозор иқтисодиёти принципларига жавоб берадиган солиқ тизимининг шаклланиши, Ўзбекистон Республикаси янги Солиқ кодексининг қабул қилинганлиги, солиқларни бошқаришнинг замонавий методлари ва механизмларининг жорий этилганлиги, солиқ органлари яхлит тизимининг яратилганлиги бозор инфратузилмасини шаклланиши ва иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришда муҳим роль ўйнамоқда. Бироқ, мамлакатимиз амалиёти ва илғор хориж тажрибасининг чуқур таҳлили республика солиқ органлари тизимини янада модернизация қилишнинг зарурлигини кўрсатмоқда. Чунки, таҳлилларнинг кўрсатишича, солиқ органларининг функциялари, ваколатлари ва тузилмаси замонавий талабларга тўлиқ жавоб бера олмаяпти, улар фискаль-молия органлари тузилмасида, энг аввало, солиқ қонунчилигига риоя этилишини назорат қилиш Давлат бюджети даромадлар қисмини барқарор шакллантиришнинг белгиланган топшириқларини бажариш масалаларида ҳали етакчи ўринни эгаллагани йўқ.

2. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини ташкил қилишнинг назарий асослари

Мамлакат аҳолиси, шунингдек, хўжалик субъектлари солиқ маъмурчилиги тўғрисида аниқ ва тўлиқ тасаввурга эга эмас. Иқтисодий адабиётда солиқ маъмурчилиги хусусида турлича иқтисодий қарашлар мавжуд. Шунингдек, мамлакатимизда солиқ маъмурчилигининг ташкил этишнинг ҳозирги ҳолатини баҳолаш эҳтиёжи вужудга келмоқда. Юқоридаги масалаларга аниқлик киритмасдан туриб, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштиришни амалга ошириб бўлмайди.

Юқорида келтириб ўтилган ҳолатларнинг барчаси танланган диссертация мавзусининг долзарблигини белгилаб беради, ушбу мавзуда мустақил, махсус чуқур илмий тадқиқот олиб боришни тақозо этади.

Солиқ маъмурчилигининг назарий ва амалий жиҳатларини тадқиқ этишга бағишланган дастлабки ишлар россиялик иқтисодчи олимлар Бурцев Д.Г., Грунина Д.К., Горский И.В., Дадашев А.З., Дуканич Л.В., Миронова О.А., Ханафеев Ф.Ф. ва бошқалар томонидан амалга оширилиб, уларда Россия Федерациясидаги солиқ маъмурчилигига тегишли бўлган ҳолатлар ўз аксини топмоқда².

Ўзбекистонда солиқ маъмурчилигининг айрим амалий жиҳатлари О.Қ.Абдурахмонов, М.И.Альмардонов, А.В.Ваҳобов, А.С.Жўраев, Ж.Р.Зайналов, О.К.Иминов, Т.С.Маликов, О.О.Олимжонов, Б.Э.Тошмуродова,

² Миронова О.А., Ханафеев Ф.Ф. Налоговое администрирование. Учебное пособие. М.: изд-во Омега Л., 2005. – 408 с.; Грунина Д.К. Основы налогового администрирования. – М.: ФА при Правительстве РФ, 2003. – 148 с.; Дадашев А.З., Лобанов А.В. Налоговое администрирование в Российской Федерации. – М.: Книжный мир, 2002. – 202 с.; Бурцев Д.Г. Изменения в налоговом администрировании в условиях модернизации налоговых органов // Налоговый вестник. 2002. № 1. С.23-27.

Ш.А.Тошматов, Қ.А.Яхъёев, Н.Р.Қўзиева, Н.Х.Ҳайдаров ва бошқаларнинг илмий ишларида³ таҳлил қилинган. Бирок, ушбу масала ҳозирга қадар илмий тадқиқотчилар томонидан мустақил тадқиқот объекти сифатида тадқиқ этилмаган. Шу муносабат билан, мамлакатимизда солиқ маъмурчилигини янани самарали ташкил этиш ва такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари, уни амалга ошириш лозим.

Солиқ маъмурчилигининг иқтисодий моҳиятини аниқлашда қуйидаги ҳолатларга эътибор бериш лозим. а) солиқ маъмурчилиги солиқ муносабатларини бошқариш тизимидир. б) солиқ маъмурчилиги давлат солиқ сиёсатини амалга оширилишини таъминлайди ва шунга хизмат қилади. в) солиқ маъмурчилиги солиқ органлари фаолиятини мувофиқлаштириб туради; г) солиқ маъмурчилиги солиқ ҳуқуқининг қоидаларига асосланади, уларни ўзига хос тарзда тўлдиради, уни назарий ва амалий нуқтаи-назардан солиқ механизмнинг ўзига хос сержени сифатида талқин этиш мумкин; д) солиқ муносабатлари солиқ маъмурчилиги предметини ташкил этади; е) солиқ маъмурчилиги моҳияти, конкрет ҳолда, у томонидан бажарилиши мумкин бўлган функциялар орқали намоён бўлади.

Солиқ маъмурчилигининг моҳиятини аниқлашда солиқ тизими тузилиши ва солиқ сиёсатини ташкил этишнинг принциплари муҳим роль ўйнайди. Ушбу принципларни уч гуруҳга бўлиш мумкин: 1) солиққа тортиш жараёнларини маъмурий бошқаришни ўзида акс эттирувчи ташкилий принциплар (умумийлик, тенглик, ўзгарувчанлик); 2) солиқларнинг иқти-содиётга таъсирини ўзида ифодаладиган иқтисодий принциплар (самарадорлик, тежамкорлик, тенг тақсимланиш); 3) солиқ муносабатларининг қонун нуқтаи назаридан аниқлигини кўрсатувчи принциплар (бирлик-ягоналик, барқарорлик, аниқлик).

Фикримизча, солиқ маъмурчилигининг мазмун-моҳиятини ифодаловчи таърифи ушбу жараёнда эътиборга қаратилиши керак бўлган барча ҳолатларни ҳисобга олиши зарур. Юқорида келтирилган ҳолатларни ҳисобга олиб солиқ маъмурчилигининг мазмун-моҳиятини ифодаловчи қуйидагича таъриф бериш мумкин: “Солиқ ҳуқуқи қоидаларига таянган ҳолда солиқ сиёсатини амалга оширишга хизмат қиладиган, солиқ органлари фаолиятини мувофиқлаштириб турувчи солиқ муносабатларини бошқариш тизимига солиқ маъмурчилиги дейилади”.

Бизнингча, солиқ маъмурчилиги мазмун-моҳиятини янада тўларок

³ Ваҳобов А.В., Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш / Дарслик. – Т.: Шарқ, 2009. – 448 б.; Ваҳобов А. ва бошқ. Бюджет-солиқ сиёсати яхлитлиги. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Iqtisod-moliya, 2005. – 480 б.; Жўраев А., Мейлиев О., Сафаров Ғ. Солиқ назарияси. – Т.: ТМИ, 2004. – 210 б.; Зайналов Ж.Р. Солиқлар ва солиққа тортиш. – С.: СКИ, 2002. – 366 б.; Иминов О.К., Тўраев Ш.Ш. Солиққа тортишни таҳлил этишнинг долзарб масалалари. – Тошкент: “Академиа”, 2005. – 130 б.; Маликов Т.С. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари. – Тошкент: “Академия”, 2002. – 202 б.; Маликов Т.С., Жалилов П.Т. Бюджет-солиқ сиёсати. – Тошкент: “Академнашр”, 2011. – 472 б.; Тошмуродова Б. Солиқ муносабатларини оптималлаштириш. Тошкент: “Iqtisod-moliya”, 2005. – 265 б.; Тошмуродова Б. Солиқлар воситасида иқтисодиётни бошқариш механизми / Монография. – Т.: Янги аср авлоди, 2002. – 128 б.; Тошматов Ш.А. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли / Монография. –Т.: Фан ва технология, 2008. – 204 б.; Яхъёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 248 б.; Ҳайдаров Н.Х. Солиқлар ва солиққа тортиш масалалари. Ўқув қўлланма. – Тошкент: “Академиа”, 2007. – 256 б. ва бошқалар.

ифодалаш мақсадида унга берилган янги таърифда олдинги таърифлардан фаркли ўлароқ, яна икки ҳолатга эътибор берилган ва улар янги таърифда инобатга олинган. Бу, биринчидан, солиқ маъмурчилигининг солиқ ҳуқуқи қоидаларига таяниши бўлса, иккинчидан, унинг солиқ сиёсатини амалга оширишга хизмат қилишидир.

Солиқ маъмурчилиги маълум маънода, бевосита бошқарувга дахлдор бўлганлиги учун унга бошқарувга тегишли бўлган барча функциялар хосдир.

Шунинг учун ҳам, солиқ маъмурчилиги функциялари таркибига, умумий тарзда, қуйидагиларни киритиш мумкин: а) режалаштириш; б) ҳисобга олиш;

в) назорат; г) тартибга солиш. Бироқ, солиқ маъмурчилиги функцияларининг бу тарзда ифодаланиши, фикримизча, мавҳум бўлиб, унинг ўзига хос бўлган хусусиятларини мутлақо ифода этмайди. Шунинг учун солиқ маъмурчилиги функцияларида унинг ўзига хос бўлган хусусиятлари аниқ акс эттирилиши ва бу функцияларнинг фақат солиқ маъмурчилигига хос эканлиги аниқ кўриниб туриши лозим. Агар солиқ маъмурчилигининг аввало солиқ муносабатларини бошқариш тизими эканлиги ҳисобга олинадиган бўлса, у ҳолда унинг функцияларини қуйидаги кўринишда ифодалаш мумкин: 1) солиқ муносабатларини режалаштириш; 2) солиқ муносабатларини ҳисобга олиш; 3) солиқ муносабатларини назорат қилиш; 4) солиқ муносабатларини тартибга солиш.

Амалга оширилган илмий тадқиқот натижалари кўрсатишича солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштириш нуқтаи-назаридан, шу жойда қатор муаммолар мавжуд. Фикримизча, дастлабки муаммо сифатида солиқ салоҳияти жумладан, ҳудудларнинг солиқ салоҳияти етарли даражада тўғри башоратланмаётганлиги ва баҳолан маётганлигини кўрсатиш мумкин. Бу, ўз навбатида, бюджет тизимининг турли даражаларида солиқ тушумларининг режалаштириш жараёнларини такомиллаштиришга, минтақаларнинг солиқ фаоллиги даражаси ва солиқ имкониятларини аниқлаш, таққослаш ва ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини етарли даражада тавсифлаш имконини бермаяпти. Ушбу ҳолатни турли солиқлар бўйича солиқ тушумларининг мамлакатимиз, жумладан, алоҳида олинган маъмурий ҳудудлар бўйича режалаштирилиши ва ушбу кўрсаткичларнинг ҳисобот даврида бажарилишини характерлайдиган кўрсаткичлар яққол кўрсатади.

Шу муносабат билан мамлакатимизда солиқ маъмурчилигининг самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштиришга қаратилган қарорларни қабул қилишда масаланинг шу жиҳатига жиддий эътибор бермоқ лозим. Бунинг учун, бизнинг фикримизча, қуйидаги тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш лозим:

- солиқларни бюджетга йиллар бўйича ундирилиш режаларининг бажарилишида Ўзбекистон Республикаси ва унинг маъмурий ҳудудлари бўйича нореал, етарлича асосланмаган, субъектив омилларнинг таъсирида тузили-шига йўл қўймаслик керак;

- солиқ тушумлари бўйича тузилган режаларнинг маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни реализация қилиш режалари билан узвий равишда боғлиқлигини таъминлаш лозим;

- мамлакат ва унинг маъмурий ҳудудлари миқёсида солиқларни солиқ тўловчилар томонидан бюджетга ўз вақтида тўламаслик, молия-бюджет-тўлов интизомига риоя қилмаслик ҳолларининг содир этилаётганлигига чек қўйиш зарур;

- солиқлар бўйича берилган имтиёзлардан нотўғри фойдаланиш, солиққа тортиш базасини онгли равишда нотўғри белгилаш, тегишли солиқ ставкаларини нотўғри қўллаш ҳолатларининг олдини олишга эришмоқ керак;

- аксарият ҳолларда объектив сабаблар ва келгуси даврларда вужудга келиши мумкин бўлган мураккаб молиявий вазиятни инобатга олмаган ҳолда доимо бюджет манфаатларининг биринчи ўринга қўйилаверишига чек қўйиш зарур

3. Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштиришда Давлат солиқ маъмурчилиги босқичлари: режалаштириш, прогнозлаштириш, солиқлар орқали тартибга солиш, солиқ назорати

Солиқ маъмурчилигининг иқтисодий моҳиятини аниқлашда қуйидаги ҳолатларга эътибор бериш лозим. а) солиқ маъмурчилиги солиқ муносабатларини бошқариш тизимидир. б) солиқ маъмурчилиги давлат солиқ сиёсатини амалга оширилишини таъминлайди ва шунга хизмат қилади. в) солиқ маъмурчилиги солиқ органлари фаолиятини мувофиқлаштириб туради; г) солиқ маъмурчилиги солиқ ҳуқуқининг қоидаларига асосланади, уларни ўзига хос тарзда тўлдиради, уни назарий ва амалий нуқтаи-назардан солиқ механизмнинг ўзига хос сержени сифатида талқин этиш мумкин; д) солиқ муносабатлари солиқ маъмурчилиги предметини ташкил этади; е) солиқ маъмурчилиги моҳияти, конкрет ҳолда, у томонидан бажарилиши мумкинбўлган функциялар орқали намоён бўлади.

Солиқ маъмурчилигининг моҳиятини аниқлашда солиқ тизими тузилиши ва солиқ сиёсатини ташкил этишнинг принциплари муҳим роль ўйнайди. Ушбу принципларни уч гуруҳга бўлиш мумкин: 1) солиққа тортиш жараёнларини маъмурий бошқаришни ўзида акс эттирувчи ташкилий принциплар (умумийлик, тенглик, ўзгарувчанлик); 2) солиқларнинг иқти- содиётга таъсирини ўзида ифодаладиган иқтисодий принциплар (самарадорлик, тежамкорлик, тенг тақсимланиш); 3) солиқ муносабатларининг қонун нуқтаи назаридан аниқлигини кўрсатувчи принциплар (бирлик-ягоналик, барқарорлик, аниқлик).

Фикримизча, солиқ маъмурчилигининг мазмун-моҳиятини ифодаловчи таърифи ушбу жараёнда эътиборга қаратилиши керак бўлган барча ҳолатларни ҳисобга олиши зарур. Юқорида келтирилган ҳолатларни ҳисобга олиб солиқ маъмурчилигининг мазмун-моҳиятини ифодаловчи қуйидагича таъриф бериш мумкин: “Солиқ ҳуқуқи қоидаларига таянган ҳолда солиқ сиёсатини амалга

оширишга хизмат қиладиган, солиқ органлари фаолиятини мувофиқлаштириб турувчи солиқ муносабатларини бошқариш тизимига солиқ маъмурчилиги дейилади”.

Бизнингча, солиқ маъмурчилиги мазмун-моҳиятини янада тўлароқ ифодалаш мақсадида унга берилган янги таърифда олдинги таърифлардан фарқли ўлароқ, яна икки ҳолатга эътибор берилган ва улар янги таърифда инобатга олинган. Бу, биринчидан, солиқ маъмурчилигининг солиқ ҳуқуқи қоидаларига таяниши бўлса, иккинчидан, унинг солиқ сиёсатини амалга оширишга хизмат қилишидир.

Солиқ маъмурчилиги маълум маънода, бевосита бошқарувга дахлдор бўлганлиги учун унга бошқарувга тегишли бўлган барча функциялар хосдир.

Шунинг учун ҳам, солиқ маъмурчилиги функциялари таркибига, умумий тарзда, қуйидагиларни киритиш мумкин: а) режалаштириш; б) ҳисобга олиш;

в) назорат; г) тартибга солиш. Бирок, солиқ маъмурчилиги функцияларининг бу тарзда ифодаланиши, фикримизча, мавҳум бўлиб, унинг ўзига хос бўлган хусусиятларини мутлақо ифода этмайди. Шунинг учун солиқ маъмурчилиги функцияларида унинг ўзига хос бўлган хусусиятлари аниқ акс эттирилиши ва бу функцияларнинг фақат солиқ маъмурчилигига хос эканлиги аниқ кўриниб туриши лозим. Агар солиқ маъмурчилигининг аввало солиқ муносабатларини бошқариш тизими эканлиги ҳисобга олинадиган бўлса, у ҳолда унинг функцияларини қуйидаги кўринишда ифодалаш мумкин: 1) солиқ муносабатларини режалаштириш; 2) солиқ муносабатларини ҳисобга олиш; 3) солиқ муносабатларини назорат қилиш; 4) солиқ муносабатларини тартибга солиш.

Амалга оширилган илмий тадқиқот натижалари кўрсатишича солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштириш нуқтаи-назаридан, шу жойда қатор муаммолар мавжуд. Фикримизча, дастлабки муаммо сифатида солиқ салоҳияти жумладан, ҳудудларнинг солиқ салоҳияти етарли даражада тўғри башоратланмаётганлиги ва баҳолан маётганлигини кўрсатиш мумкин. Бу, ўз навбатида, бюджет тизимининг турли даражаларида солиқ тушумларининг режалаштириш жараёнларини такомиллаштиришга, минтақаларнинг солиқ фаоллиги даражаси ва солиқ имкониятларини аниқлаш, таққослаш ва ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини етарли даражада тавсифлаш имконини бермаяпти. Ушбу ҳолатни турли солиқлар бўйича солиқ тушумларининг мамлакатимиз, жумладан, алоҳида олинган маъмурий ҳудудлар бўйича режалаштирилиши ва ушбу кўрсаткичларнинг ҳисобот даврида бажарилишини характерлайдиган кўрсаткичлар яққол кўрсатади.

Шу муносабат билан мамлакатимизда солиқ маъмурчилигининг самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштиришга қаратилган қарорларни қабул қилишда масаланинг шу жиҳатига жиддий эътибор бермоқ лозим. Бунинг учун, бизнинг фикримизча, қуйидаги тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш лозим:

- солиқларни бюджетга йиллар бўйича ундирилиш режаларининг бажарилишида Ўзбекистон Республикаси ва унинг маъмурий ҳудудлари бўйича нореал, етарлича асосланмаган, субъектив омилларнинг таъсирида тузили- шига йўл қўймаслик керак;

- солиқ тушумлари бўйича тузилган режаларнинг маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни реализация қилиш режалари билан узвий равишда боғлиқлигини таъминлаш лозим;

- мамлакат ва унинг маъмурий ҳудудлари миқёсида солиқларни солиқ тўловчилар томонидан бюджетга ўз вақтида тўламаслик, молия-бюджет-тўлов интизомига риоя қилмаслик ҳолларининг содир этилаётганлигига чек қўйиш зарур;

- солиқлар бўйича берилган имтиёزلардан нотўғри фойдаланиш, солиққа тортиш базасини онгли равишда нотўғри белгилаш, тегишли солиқ ставкаларини нотўғри қўллаш ҳолатларининг олдини олишга эришмоқ керак;

- аксарият ҳолларда объектив сабаблар ва келгуси даврларда вужудга келиши мумкин бўлган мураккаб молиявий вазиятни инобатга олмаган ҳолда доимо бюджет манфаатларининг биринчи ўринга қўйилаверишига чек қўйиш зарур

4. Солиқ сиёсатида солиқ маъмурчилиги ва назоратининг асосий йўналишлари

Мамлакатимиз иқтисодиётининг бошқа соҳалари қатори солиқ тизимида ҳам муайян ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, солиқ қонунчилигининг тобора такомиллаштирилаётгани, тизимдаги янгилик ва ўзгаришлар юртимизда ишбилармонлик муҳитини яхшилаш, тадбиркорлик субъектларига янада қулай шарт-шароитлар яратишга хизмат қилмоқда.

2018 йилги бюджет ва солиқ сиёсатини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари 2017-2021 йилларда мамлакатимизни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган устувор вазифалардан келиб чиққан ҳолда шакллантирилганлиги таъкидланди.

Мамлакатда тадбиркорликни ривожлантириш ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун солиқ юкини изчиллик билан камайтириш ва қулай шарт-шароитларни яратишни таъминлайдиган солиқ тизими шакллантирилган.

Шу билан бирга, солиқ маъмуриятчилиги соҳасида, шу жумладан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни йиғиш, солиқ солинадиган базани кенгайтириш ва солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқий маданиятини оширишда муайян муаммоларнинг мавжудлиги мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши дастурларини молиялаштиришнинг барқарор манбаларини таъминлашга салбий таъсир кўрсатмоқда, хусусан:

биринчидан, солиқ органлари фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий қилиш ҳолати солиқ маъмуриятчилигининг шаффофлигини, солиқ солиш масалаларида манфаатдор вазирлик ва идоралар билан ҳамкорлик қилиш ҳамда назорат

самарадорлигини, шунингдек давлат хизматларидан фойдаланиш имкониятини таъминламаяпти.

Солиқ тўловчиларнинг, энг аввало, тадбиркорлик субъектларининг уларга тўғридан-тўғри мулоқотсиз хизмат кўрсатишни таъминлайдиган "солиқ тўловчининг шахсий кабинети"дан фойдаланиш манфаатдорлигини ошириш бўйича фаол иш ташкил этилмаган;

иккинчидан, солиқ органларининг ташкилий-штат тузилмаси солиқ солиш объектларини тўлиқ қамраб олиш ва солиқ солинадиган базани кенгайтириш, шунингдек солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида йиғиш учун мавжуд ресурсларни сафарбар қилиш имконини бермаяпти;

учинчидан, солиққа оид ҳуқуқий муносабатларнинг аҳволи ва ривожланиш тенденцияларини таҳлил қилиш, солиқ сиёсатининг ўрта муддатли ва истиқболли йўналишларини ишлаб чиқиш, солиқ солишнинг долзарб муаммоларини тадқиқ этиш, шунингдек бюджетга солиқ тушумларини ишончли прогнозлаштириш фаолияти такомиллаштиришни талаб қилмоқда;

тўртинчидан, солиқ назоратини ташкил қилиш механизмларининг мукамал эмаслиги, шу жумладан солиқ текшируви объектларининг зарур таҳлилсиз белгиланиши солиққа оид ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва уларни барвақт профилактика қилиш самарадорлигини пасайтирмоқда;

бешинчидан, солиқ низоларини судгача ҳал этиш - солиқ апелляцияси институти имкониятларидан етарли даражада фойдаланилмаётганлиги солиқтўловчиларнинг суд органларига мурожаатлари кўпайишига олиб келмоқда;

олтинчидан, солиқ солиш тизимининг мураккаблиги ва бир хил солиқ солиш базасига эга солиқларнинг етарли даражада унификация қилинмаганлиги, солиққонунчилигининг ўзгарувчанлиги солиқ тўловчилар томонидан ўз солиқ мажбуриятларини тўлиқ бажариш имконини бермаяпти;

еттинчидан, солиқ органларининг Давлат бюджетига тушумлар тўлиқлигини таъминлаш фаолияти устидан ташқи назорат механизмларининг мавжуд эмаслиги солиқ солинадиган базани кенгайтириш, солиқларнинг йиғилувчанлигини ошириш ва солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш имконини бермаяпти;

саккизинчидан, солиқ тўловчиларнинг солиқларни тўлаш бўйича ўз конституциявий бурчини ихтиёрий бажаришини таъминлашга қаратилган ҳуқуқий маданиятини ошириш юзасидан, айниқса, жойларда амалга оширилаётган ишларни такомиллаштириш талаб этилади;

тўққизинчидан, бозорлар ва савдо комплекслари фаолияти устидан самарали солиқ назорати ўрнатилмаганлиги маҳаллий бюджетларни тўлдириш учун мавжуд резервларни тўлиқ сафарбар қилиш, шунингдек нақд пул маблағларининг кафолатли қайтишини таъминламаяпти;

ўнинчидан, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни йиғиш кўрсаткичларини яхшилаш, коррупция кўринишларини профилактика қилиш, шунингдек солиқорганларида хизмат қилишга ҳалол ва юқори малакали

кадрларни жалб этиш мақсадида давлат солиқ хизмати органлари ходимларини моддий рағбатлантириш механизмларини такомиллаштириш талаб этилади.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича [Харакатлар стратегиясидаги](#) солиқ солиш тизимини изчиллик билан соддалаштириш, солиқ солинадиган базани кенгайтириш орқали солиқ юкини пасайтириш каби вазифалар ижроси юзасидан, шунингдек солиқмаъмуриятчилигининг замонавий услубларини жорий этиш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш мақсадида:

1. Қуйидагилар Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати органлари тизимини ислоҳ этишнинг муҳим йўналишлари ҳисоблансин:

биринчидан, солиқ маъмуриятчилиги жараёнига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва илғор автоматлаштирилган таҳлил услубларини кенг жорий этиш, солиқ тўловчиларга, энг аввало, тадбиркорлик субъектларига тўғридан-тўғри мулоқотсиз электрон хизмат кўрсатишга тўлиқ ўтиш;

иккинчидан, солиқ солиш объектлари ва солиқ солинадиган базанинг ўз вақтида ҳамда ишончли ҳисобга олинишини таъминлаш, ваколатли органлар ва ташкилотлар мансабдор шахсларининг солиқ солиш масалалари билан боғлиқ бўлган ишончли ахборотни ўз муддатида тақдим этиш бўйича масъулиятини кучайтириш;

учинчидан, солиқ мажбуриятларини бажаришда солиқ тўловчиларга ҳар томонлама кўмаклашиш, солиққа оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг таъсирчан механизмларини ишлаб чиқиш ва солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқий маданиятини ошириш, солиқ назоратини амалга оширишнинг замонавий услубларини жорий этиш;

тўртинчидан, макроиктисодий кўрсаткичлар динамикаси ва ҳудудларнинг солиқ салоҳиятини тизимли таҳлил қилиш орқали солиқ солиш объектларини тўлиққамраб олишни таъминлаш ва солиқ солинадиган базани кенгайтириш бўйича самарали чора-тадбирларни амалга ошириш;

бешинчидан, фаолият кўрсатмаётган корхоналарнинг фаолиятини тиклашга ҳар томонлама кўмаклашиш, паст рентабелли ва зарар кўриб ишлаётган корхоналарнинг молиявий аҳволини соғломлаштириш, ўзаро ҳисоб-китоблар механизмларини мустаҳкамлаш, солиқ қарзи ошишига йўл қўймаслик орқали солиқсолинадиган базани кенгайтириш;

олтинчидан, солиқ солиш масалаларида, шу жумладан республика ва маҳаллий бюджетлар даромадларини оширишнинг қўшимча захираларини аниқлаш орқали молия органлари, манфаатдор вазирлик ва идоралар, шунингдек маҳаллий давлат ҳокимияти органлари билан ҳамкорликни янада кенгайтириш;

еттинчидан, кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйиш, солиқ органларини маънавий-ахлоқий жиҳатдан юқори малакали ходимлар билан тўлдириш бўйича тизимли ишларни амалга ошириш, шунингдек ходимлар

ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини таъминлаш ва улар учун хизматни ўташнинг муносиб шарт-шароитларини яратиш.

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Солиқ маъмурчилигининг иқтисодий моҳияти ва аҳамияти нималардан иборат?
2. Солиқ тизимини янада ривожлантириш ва такомиллаштиришга ҳамда унинг самарадорлигига қандай омиллар таъсир этади?
3. Солиқ маъмурчилиги ва назоратининг устувор йўналишлари нималардан иборат?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони

3. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrdaqi “O‘zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-3454-son qarori

7. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrdaqi “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni

8. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrdaqi “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni

9. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvardagi “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta’minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-456-son qonuni

10. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини катъият билан давом эттириш. –Т.: “Ўзбекистон”. ҳисобот

11. Toby Stock. Advanced in Taxation. Copyright @ 2010 y. Emerald Group Publishing limited.

12. Schanz, Deborah, Schanz, Sebastian. Business Taxation and Financial Decisions. © 2011

13. Александров И.М. Налоги и налогообложение: Учебник.–7-е. изд., перераб.и доп.- Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2009. – 227 с.

14. Налоговое администрирование: учебное пособие / кол. авторов; под ред. Л.И. Гончаренко. - М.: КНОРУС, 2009. - 448 с.

15. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика: учебник для вузов / В.Г. Пансков. - М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. - 680 с.

16. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik/Toshkent moliya instituti.- Toshkent: “Noshir”, 2012. 712-bet.

17. Ваҳобов А.В, Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик. Т.: Шарқ, 2009. 448- бет.

2-мавзу. Давлат солиқ хизмати органларида солиқ тўловчилар билан ишлар ва назоратини ташкил қилишнинг хусусиятлари (4 соат)

Режа

1. «Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни кўллаб-қувватлаш йили»да солиқ тўловчилар билан ишларни янада ривожлантиришнинг аҳамияти
2. Солиқ тўловчиларга бериладиган идентификацион рақамлар (СТИР)нинг солиқ тизимидаги моҳияти
3. Солиқ тўловчилар билан иш ташкил қилишнинг хусусиятлари

Калит сўзлар: солиқ тўловчилар, солиқ тўловчиларни рўйхатдан ўтказиш, СТИР, солиқларни прогнозлаш ва режалаштириш.

1. «Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни кўллаб-қувватлаш йили»да солиқ тўловчилар билан ишларни янада ривожлантиришнинг аҳамияти.

Эркин рақобат муҳитини яратиш, нархларнинг барқарорлиги ва имтиёзларнинг манзиллилигини таъминлаш мақсадида имтиёзларни ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишнинг алоҳида турларига жорий этган ҳолда уларни индивидуал тартибда бериш амалиётидан воз кечиш.

имтиёзлар беришнинг самарадорлигини баҳолаш ва доимий мониторинг қилиш тизимини жорий этиш;

имтиёзларни муайян молиявий ижтимоий натижага эришиш шarti билан бериш;

божхона тўловлари бўйича имтиёзларни қайта кўриб чиққан ҳолда ишлаб чиқариш (хизматлар кўрсатиш)да фойдаланиладиган товарлар бўйича имтиёзларни бекор қилиб, мақбул бож тўлови ставкаларини белгилаш;

имтиёзларни алоҳида субъектларга эмас, балки соҳалар ёки товарлар (хизматлар, ишлар) турларига нисбатан жорий этиш назарда тутилади.

Солиқ юкини камайтириш ва соддалаштириш, шу асосда ишлаб чиқаришни ва солиққа тортиладиган базани кенгайтириш.

ўз эҳтиёжи учун объектлар қураётган, янги ташкил этилган кичик ва ўрта тадбиркорлик субъектларига ягона солиқ тўловини маълум муддатга кечиктириш ҳуқуқини бериш;

кичик корхоналар учун қўшимча қиймат солиғи тўлашга ўтишни рағбатлантириш тизимини жорий қилиш назарда тутилади.

Кичик корхоналарни тез суръатларда ривожланиб, ишчилар сонини кўпайтириши ҳамда йирик корхоналар тоифасига ўтишини рағбатлантирувчи тизим жорий этиш.

ишчилар сонини ошираётган, тез суръатлар билан ривожланаётган кичик корхоналарга қўшимча солиқ имтиёзларини бериш орқали уларни йирик корхоналар тоифасига ўтишини рағбатлантиришни назарда тутувчи механизмларни жорий этиш назарда тутилади.

Солиқ маъмуриятчилиги ва назоратини ташкил этиш тартиби ва методологиясини тубдан такомиллаштириш, ушбу тизимни илғор халқаро стандартлар талабларига мувофиқлаштириш.

Солиқ кодексининг янги таҳрирдаги лойиҳасини ишлаб чиқиш;

солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши, солиқларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ва ўз вақтида тўланиши устидан назоратни тубдан такомиллаштириш;

солиқ маъмуриятчилигининг максимал даражада шаффофлигини таъминлаш механизмларини ташкил этиш;

замонавий инновацион ғоялар ва тартиб-таомилларни жорий қилиш, электрон ахборот базаларидан самарали фойдаланиш асосида солиқ солиш базасини кенгайтириш;

кичик корхоналарга ягона солиқ солишда ялпи даромадни солиққа тортишдан фойдани солиққа тортишга ўтиш;

пул маблағларининг ғайриқонуний айланиши манбаларига барҳам бериш мақсадида унинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этиш;

давлат солиқ хизмати органларини ҳалол, юқори малакали ходимлар билан тўлдириш, соҳада суиистеъмолчилик ҳолатларига барҳам бериш бўйича янги тизимни яратиш масалалари назарда тутилади.

2. Солиқ тўловчиларга бериладиган идентификацион рақамлар (СТИР)нинг солиқ тизимидаги моҳияти

Солиқ тўловчиларни ҳисобга қўйиш масалалари Солиқ кодексининг (СК) 13-боби билан тартибга солинади.

Солиқ тўловчиларни ҳисобга қўйишнинг умумий қоидалари

Давлат солиқ хизмати органлари солиқ тўловчиларнинг ҳисобини юритади. Солиқ тўловчиларнинг ҳисобини юритиш уларни ҳисобга қўйиш ва улар тўғрисидаги ҳисоб маълумотларини юритиш орқали амалга оширилади.

Солиқ тўловчи ҳисобга қўйилаётганда унга солиқ тўловчининг идентификация рақами (СТИР) берилади ҳамда солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисобга қўйиш маълумотлари Ўзбекистон Республикаси солиқ тўловчиларининг ягона реестрига (кейинги ўринларда - Ягона реестр) киритилади. **Ягона реестр ДСҚ томонидан юритилади.**

Давлат солиқ хизмати органи томонидан солиқ тўловчига СТИР берилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ёки солиқ тўловчи бир вақтнинг ўзида давлат солиқ хизмати органларида ва давлат статистикаси органларида ҳисобга қўйилган ҳолда давлат рўйхатидан ўтказилган тақдирда, давлат рўйхатидан ўтказилганлик тўғрисидаги гувоҳнома солиқ тўловчининг ҳисобга қўйилганлигини тасдиқловчи ҳужжатдир.

СТИР - нима у?

СТИР муайян солиқ тўловчи ҳисобга қўйилганда унга бериладиган рақамдир. У муайян солиқ тўловчига бир марта берилади. СТИР ўзгармайди ва бекор қилинганидан кейин бошқа солиқ тўловчига берилмайди.

СТИР қуйидагиларда албатта ёзиб қўйилиши керак:

юридик ва жисмоний шахсларнинг давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳномада, рўйхатдан ўтказиш давлат солиқ хизмати органларида ва давлат статистикаси органларида уларни ҳисобга қўйиш билан бир вақтда амалга оширилади;

фаолиятнинг айрим турлари билан шуғулланишга доир лицензиясида;

чеклардан ташқари, пул билан ҳисоб-китоб қилинадиган тўлов ҳужжатларида, шунингдек уларнинг электрон шаклида;

давлат солиқ хизмати органларига тақдим этиладиган молиявий ва солиқ ҳисоботи ҳужжатларида;

юридик ва жисмоний шахслар томонидан тузиладиган хўжалик, фуқаролик-ҳуқуқий ҳамда меҳнат шартномаларида;

юридик шахслар ва яқка тартибдаги тадбиркорлар битимлар тузганлигини белгиловчи ёки тасдиқловчи ҳужжатларда, шу жумладан ҳисобварақ-фактуралар ҳамда транспорт ҳужжатларида;

юримдик шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорларда қиймат ифодасига эга бўлган молиявий, мулкий ҳамда бошқа мажбуриятлар юзага келганлигини, шунингдек уларнинг бажарилишини белгиловчи ёки тасдиқловчи ҳужжатларда.

Солиқ тўловчини ҳисобга қўйиш

Солиқ тўловчи сифатида қуйидагилар ҳисобга қўйилади:

юримдик шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари ўзлари жойлашган ердаги (почта манзилидаги) давлат солиқ хизмати органида;

жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари жисмоний шахсининг яшаш жойидаги давлат солиқ хизмати органида;

юримдик шахслар - Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга ошираётган Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари - доимий муассасанинг жойлашган еридаги ва (ёки) фаолиятни амалга ошираётган жойидаги давлат солиқ хизмати органида;

СКга мувофиқ мол-мулк солиғи ва ер солиғи тўловчилар бўлган юримдик ва жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари - солиқ солиш объекти жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органида.

Солиқ тўловчини ҳисобга қўйиш тартиби

Юримдик шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кун ичида давлат солиқ хизмати органига ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим этиши шарт. Аризага юримдик шахс давлат рўйхатидан ўтказилганлигини тасдиқловчи ҳужжатнинг кўчирма нусхаси илова қилинади.

Жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари (бир вақтнинг ўзида давлат солиқ хизмати органларида ва давлат статистикаси органларида ҳисобга қўйиладиганлардан ташқари) солиқ солиш объекти вужудга келган кундан эътиборан ўн кун ичида СКга мувофиқ давлат солиқ хизмати органига ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим этиши шарт.

Юримдик шахслар - Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга ошираётган Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари мазкур фаолиятни амалга ошириш бошланган кундан эътиборан бир юз саксон уч кундан кечиктирмасдан давлат солиқ хизмати органига доимий муассаса сифатида ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим этиши шарт. Доимий муассаса орқали фаолиятни амалга ошираётган юримдик шахсининг - Ўзбекистон Республикаси норезидентининг ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризасига шартнома ёки юримдик шахс - Ўзбекистон Республикасининг норезиденти номидан Ўзбекистон Республикасида иш юритиш учун берилган ишончнома, шунингдек мажбуриятларининг бажарилиши доимий муассаса ташкил топишига олиб келадиган шартнома мавжуд бўлса, шу шартнома илова қилинади.

СКга мувофиқ ер солиғи, шунингдек кўчмас мулкка тааллуқли қисмида мол-мулк солиғи тўловчилари бўлган юримдик ва жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикаси норезидентлари ер участкасига, кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кун ичида давлат солиқ хизмати органига ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим

этиши шарт. Аризага унда кўрсатилган маълумотларни тасдиқловчи ҳужжатлар илова қилинади.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ тўловчилар бўлган юридик шахслар ёқилғи қўйиш станциясига бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кун ичида давлат солиқ хизмати органига транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ тўловчи сифатида ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим этиши шарт. Аризага унда кўрсатилган маълумотларни тасдиқловчи ҳужжатлар илова қилинади.

Давлат солиқ хизмати органи ҳисобга қўйиш тўғрисидаги ариза ва унга илова қилинган ҳужжатлар асосида солиқ тўловчига СТИРни беради, солиқ тўловчи ҳақидаги ҳисобга қўйиш маълумотларини Ягона реестрга киритади ва тегишли ариза берилган кундан эътиборан уч кундан кечиктирмай солиқ тўловчи ҳисобга қўйилганлиги тўғрисида гувоҳнома беради.

Солиқ тўловчини ҳисобга қўйиш тўғрисидаги ариза ва гувоҳноманинг шакли ДСҚ томонидан тасдиқланади.

Солиқ тўловчини объектлар бўйича ҳисобга қўйиш

Солиқ тўловчини объектлар бўйича ҳисобга қўйиш солиқ солиш объекти жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

Солиқ тўловчини объектлар бўйича ҳисобга қўйиш у юқорида белгиланган тартибда ҳисобга қўйилганидан кейин, агар СКга мувофиқ солиқ тўловчида солиқ тўловчи сифатида ҳисобга қўйилмаган жойдаги ер солиғи ёки сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш мажбурияти юзага келган бўлса, амалга оширилади.

Ҳисобга қўйилмаган жойдаги ер солиғини ёки сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлаш мажбурияти юзага келган солиқ тўловчи тегишли ер участкасига (ёки ер участкасига бўлган ҳуқуқ билан бирга тегишли кўчмас мулк объектига) бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ёхуд сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ солиш объекти вужудга келган кундан эътиборан ўн кун ичида солиқ солиш объектларини улар жойлашган ерда ҳисобга қўйиш учун давлат солиқ хизмати органларига қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда мурожаат этиши керак.

Объектлар бўйича ҳисобга қўйилиши давлат солиқ хизмати органлари томонидан мустақил равишда амалга ошириладиган мол-мулк солиғи ва ер солиғи тўловчи - жисмоний шахсларга нисбатан юқорида кўрсатилган мажбурият татбиқ этилмайди.

Давлат солиқ хизмати органи солиқ тўловчининг илгари берилган СТИРига мувофиқ солиқ тўловчи мурожаат этган кундан уч кундан кечиктирмай уни объектлар бўйича ҳисобга қўяди.

Солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисоб маълумотлари

Юридик шахс - солиқ тўловчи тўғрисидаги асосий ҳисоб маълумотлари қуйидагилардан иборат:

СТИР;

номи (тўлиқ ва қисқартирилган номи);
жойлашган ери (почта манзили).

Бундан ташқари юқорида назарда тутилган асосий ҳисоб маълумотларига қўшимча равишда қуйидагилар ҳам ҳисоб маълумотлари ҳисобланади:

ташкилий-ҳуқуқий шакли;

солиқ мажбуриятларини мустақил равишда бажарадиган алоҳида бўлинмалар, шунингдек хўжалик бошқаруви органларининг таркибига кирувчи юридик шахслар учун - солиқ тўловчи қайси ташкилотнинг таркибига кирса, шу ташкилот;

давлат рўйхатидан ўтказилган сана, жой ва тартиб рақами;

тижорат ташкилотлари учун - устав фондининг (устав капиталининг) миқдори;

тижорат ташкилотлари учун, акциядорлик жамиятлари бундан мустасно, муассисларнинг - Ўзбекистон Республикаси резидентларининг солиқ тўловчи тариқасидаги идентификация рақамини ҳамда ҳар бир муассиснинг устав фондидаги (устав капиталдаги) улушини ҳам кўрсатган ҳолда муассисларнинг тўлиқ таркиби.

Жисмоний шахс - солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисоб маълумотлари қуйидагилардан иборат:

СТИР;

фамилияси, исми ва отасининг исми;

фуқаролиги;

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари учун - фуқаронинг идентификация рақами (шахсий коди);

паспортининг серияси ва рақами, берилган санаси ва жойи;

яшаш жойи (манзили).

Якка тартибдаги тадбиркорлар учун қуйидагилар ҳам солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисоб маълумотларидир:

давлат рўйхатидан ўтказилган сана, жой ва тартиб рақами;

фаолият тури;

фаолият амалга ошириладиган жой.

Солиқ тўловчилар тўғрисидаги ҳисоб маълумотларини юритиш

Солиқ тўловчилар тўғрисидаги ҳисоб маълумотларини юритиш солиқ тўловчилар ҳамда СКнинг 84-моддасида назарда тутилган органлар ва ташкилотлар томонидан, шунингдек қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда бошқа органлар томонидан тақдим этиладиган маълумотлар асосида солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисоб маълумотларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш орқали амалга оширилади.

Давлат солиқ хизмати органларида ҳисобда турмаган солиқ тўловчилар аниқланган тақдирда, давлат солиқ хизмати органлари уларга белгиланган тартибда ҳисобга туриш тўғрисида талабнома тақдим этади. Бундай талабнома олинганлиги шахсни қонунда белгиланган жавобгарликдан озод этмайди.

Ягона реестрга киритилган юридик ва жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикаси норезидентлари ҳисобга қўйилган жойдаги давлат солиқ хизмати

органига ҳисоб маълумотларидаги ҳар қандай ўзгаришлар ҳақида бундай ўзгаришлар юзага келган кундан эътиборан ўн кунлик муддатда маълум қилишлари шарт.

Жисмоний шахснинг доимий яшаш жойи ўзгарган тақдирда давлат солиқ хизмати органи мазкур солиқ тўловчига тааллуқли барча материалларни унинг янги яшаш жойидаги давлат солиқ хизмати органига топшириши шарт.

Солиқ тўловчининг талаби бўйича давлат солиқ хизмати органи мазкур солиқ тўловчи ҳисобга қўйилганлигини тасдиқловчи маълумотномани, шу жумладан ўзгаришлар киритилган ҳисоб маълумотларини ҳам кўрсатган ҳолда бериши шарт.

Ягона реестрдан чиқариш қўйидагича амалга оширилади:

жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари - улар вафот этганидан кейин, башарти солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти уларнинг меросхўрлари томонидан тўлиқ узилган ёки солиқ қарзи белгиланган тартибда ҳисобдан чиқарилган бўлса;

юридик шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари - улар тугатилганидан кейин, башарти солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти тўлиқ узилган ёки солиқ қарзи белгиланган тартибда ҳисобдан чиқарилган бўлса;

Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари - уларнинг Ягона реестрга киритилишини белгилаган ҳолатлар бекор бўлган, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти тўлиқ узилган тақдирда.

Солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари юзага келганлиги тўғрисида ахборот тақдим этадиган органлар ва ташкилотлар ҳамда уларнинг мажбуриятлари

Юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар, СК 80-моддасининг иккинчи қисмида кўрсатилганлар бундан мустасно, рўйхатдан ўтказилган жойдаги давлат солиқ хизмати органига ушбу юридик шахслар давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кундан кечиктирмай тегишли юридик шахсларнинг давлат реестридан кўчирма топшириши шарт. Мазкур органлар давлат солиқ хизмати органига тегишли юридик шахсларга тааллуқли давлат реестрига киритилган ҳар қандай ўзгаришлар тўғрисида ҳам бундай ўзгаришлар киритилган кундан эътиборан ўн кундан кечиктирмай маълум қилиши шарт.

Лицензия ва (ёки) бошқа рухсат этувчи ҳужжатлар берадиган органлар бундай ҳужжатлар берилган шахслар жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига шундай ҳужжатлар берилганлиги ҳоллари ҳақида маълум қилиши, шунингдек мазкур ҳужжатлар бекор қилинганлиги, уларнинг амал қилиши тўхтатиб турилганлиги ёки тугатилганлиги тўғрисида маълумот бериши шарт.

Ички ишлар органлари ўзлари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига паспортлар берилганлиги, шу жумладан йўқотилган ёки амал қилиш муддати ўтган паспортлар ўрнига паспортлар берилганлиги фактлари ҳақида, бекор қилинган паспортлар тўғрисида ҳар ойда маълум қилиши шарт.

Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқни давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар ўзлари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига тегишли ҳудудда жойлашган кўчмас мулк ва унинг мулкдорлари (эгалари) тўғрисида мазкур кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кун ичида маълум қилиши шарт.

Сув ресурсларини ҳисобга олувчи органлар сувдан фойдаланиш ёки сув истеъмоли жойидаги давлат солиқ хизмати органларига 1 февралдан кечиктирмасдан ўтган йил якунлари бўйича ўлчов асбобларисиз фойдаланилган сув ҳажмлари тўғрисида хабар қилиши шарт.

Давлат нотариал идоралари тегишинча кўчмас мулк олди-сотди шартномалари, мол-мулк ижараси шартномалари тасдиқланганлиги ва ижара ҳақи миқдори, шунингдек мерос қилиб олиш ёки ҳадя тарзида фуқароларнинг мулкига ўтаётган мол-мулк қиймати тўғрисида кўрсатилган нотариал ҳаракатлар амалга оширилган кундан эътиборан ўн кундан кечиктирмай ўзлари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига маълум қилиши шарт.

Ер ресурсларини ҳисобга олувчи ва (ёки) баҳоловчи органлар ер участкасига нисбатан ҳуқуқи юзага келган (тугатишган) шахсларни кўрсатган ҳолда ер участкасига нисбатан ҳуқуқ берилганлиги (тугатишганлиги) ҳамда қишлоқ хўжалиги ерларининг норматив қиймати тўғрисида ер участкаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига маълум қилиши шарт.

Фойдаланишга берилган ер қаъри участкаларининг давлат ҳисоби юритилишини амалга оширувчи ва (ёки) ер қаъри участкаларидан фойдаланиш ҳуқуқларини давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар ўзлари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига ер қаъри участкаси жойлашган ер ҳамда мазкур ер қаъри участкасидан фойдаланиш ҳуқуқи берилган шахс тўғрисидаги ахборотни ер қаъри участкасидан фойдаланиш ҳуқуқи рўйхатдан ўтказилган (ҳисобга олинган) кундан эътиборан ўн кун ичида маълум қилиши шарт.

Қимматли қоғозлар марказий депозитарийси ҳар ойда, ҳисобот ойдан кейинги ойднинг 10-кунидан кечиктирмасдан ДСҚга депозитарийларда рўйхатга олинган акцияларга доир битимлар тўғрисидаги ахборотни тақдим этиши шарт.

Банклар юридик шахслар ва яқка тартибдаги тадбиркорларга фақат улар давлат солиқ хизматининг тегишли органида ҳисобга қўйилганлигини тасдиқловчи ҳужжатни кўрсатган тақдирда банк ҳисобварақлари очиши мумкин ва ҳисобварақлар очилганлиги тўғрисида ўша органга кейинги кундан кечиктирмай маълум қилиши шарт. Қонунда назарда тутилган ҳолларда банклар давлат солиқ хизмати органларига бошқа маълумотларни ҳам тақдим этади.

Божхона органлари ҳар ойда экспорт-импорт операциялари, шунингдек товарлар ҳаракати ҳақидаги маълумотни давлат солиқ хизмати органларига маълум қилиши шарт.

Солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари юзага келганлиги тўғрисида ахборот тақдим этиш тартиби СКнинг 84-моддасида назарда тутилган органлар билан келишилган ҳолда ДСҚ томонидан белгиланади.

3.Солиқ тўловчилар билан иш ташкил қилишнинг хусусиятлари

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида солиқ тизимини такомиллаштириш ҳамда соддалаштириш бўйича тизимли ишлар амалга оширилди. Бунда тараққиётнинг “Ўзбек модели” дея дунё эътироф этаётган тадрижий ислохотлар муҳим омил бўлди.

Натижада солиқ маъмурчилиги шаффофлигини таъминлаш, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилиш борасида муайян ютуқларга еришилмоқда. Зеро, аниқ мақсадларга йўналтирилган ҳамда изчил ҳаётга татбиқ етилган чора-тадбирлар иқтисодий мустақиллигимизни мустаҳкамлашда ғоят муҳим аҳамиятга ега.

Шу ўринда ёш давлатимиз ривожланиш йўлининг устувор йўналишлари билан боғлиқ бир қатор муҳим босқичларни алоҳида таъкидлаш ўринлидир. Чунки Истиқлолнинг дастлабки йилларида ишлаб чиқариш ҳажмининг пасайиши ва инфляциянинг юқори суръатлари сақланиб турган бир шароитда Давлат бюджетига маблағлар тушишини таъминлаш солиқ тизимининг асосий вазифаси бўлди. Шундан келиб чиққан ҳолда, солиқларнинг фискал функциясига устувор аҳамият қаратилди.

Бу ҳақда сўз юритилганда, 1991 йилда республика Давлат бюджети тасдиқланган вақтда бюджет тақчиллиги қарийб 7,5 фоизни ташкил етганини еслаш жоиз. Бу Давлат бюджети тақчиллигини қисқартириш ҳамда унинг даромад қисмини мустаҳкамлашга қаратилган солиқ механизмини яратиш заруриятини юзага келтирди.

Мамлакатимизда қисқа муддат ичида солиқ солишнинг яхлит ҳолдаги норматив-ҳуқуқий базаси яратилиб, 1991 йилда “Ўзбекистон Республикаси фуқароларидан, ажнабий фуқаролардан ва фуқаролиги бўлмаган шахслардан олинадиган даромад солиғи тўғрисида” ҳамда “Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунлари қабул қилинди.

Шу билан бирга, 1991 — 1995 йиллар давомида собиқ иттифоқда ўзига хос анъана тусига кирган ҳамда корхоналарнинг иқтисодий ҳолатини ҳисобга олмаган ҳолда, хўжалик юритувчи органлар, кооператив ва жамоат ташкилотларидан даромад солиғи, шунингдек, давлат корхоналари олган фойдадан ундириладиган ҳамда мутлақо фискал тусга ега бўлган тўловлар йиғишдан воз кечиш йўли билан ишлаб чиқаришни рағбатлантириш, янги иш ўринларини яратишни кўллаб-қувватлашга еътибор кучайтирилди. Шулар қаторида аслида солиқ тусига ега бўлмаган, гўёки нархларни тартибга солувчи механизм сифатида қаралган ва ҳар бир товарга яқка тартибда белгиланган нарх

қисми бўлган оборотга солинадиган солиқ бекор қилинди. Собик иттифоқ давридаги бўйдоқлар, ёлғизлар ҳамда кам болали фуқароларга солинадиган солиқлар, шунингдек, экспорт ва импорт операцияларидан ундириладиган тўловларга ҳам барҳам берилди. Аксинча, мазкур тўловларнинг ўрнига бозор иқтисодиёти талабларига жавоб берадиган, масалан, субъектларнинг амалда олган даромади ҳисобланган корхоналарнинг даромадларига солинадиган солиқ, кўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи сингари янги турдаги солиқлар амалиётга жорий етилди.

Енг муҳими, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни рағбатлантириш мақсадида солиқ имтиёзлари берилиб, солиқдан тўлиқ ёки қисман озод бўлишга асосланган янги механизмлар қўлланила бошланди.

Юртимизда 1994 йилда Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг ташкил етилиши миллий солиқ тизимини шакллантиришда том маънода янги даврни бошлаб берди.

1995 — 2005 йиллари солиқ тизимини оқилона юритиш босқичига тўғри келиб, мазкур жараёнда республиканинг солиқ қонунчилигига асос солинди ва унинг ҳуқуқий базаси мустаҳкамланди. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятига қонуний мақом бериш, унинг ҳуқуқий асосларни белгилаш ҳамда солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини аниқ шакллантириш мақсадида 1997 йилда Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинди. Мазкур Қонунга мувофиқ, давлат солиқ органлари зиммасига солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловларнинг бюджетга тўлиқ ва ўз вақтида тушишини таъминлашдек енг муҳим давлат вазифаси юкланди. Шунингдек, 1997 йилда тизимда ягона ҳуқуқий асос сифатида Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси қабул қилинди. Шунини айтиш керакки, Истиклол йилларида мустақил мамлакатимизнинг солиқ сиёсатини белгилаб берувчи 39 та қонун, давлатимиз раҳбарининг 44 та фармони ва 96 та қарори ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 233 та қарори қабул қилинди. Уларнинг орасида бевосита давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш юзасидан қабул қилинган 32 та қонун ҳужжати ҳам мавжуд. Бу, таъкидланганидек, тизимнинг пухта ва ишончли қонунчилик базасини шакллантириш имкониятини яратди. Шундай қилиб, чорак аср давомида Ўзбекистонда иқтисодий-ижтимоий ислоҳотларни самарали амалга оширишга кўмаклашувчи тўлақонли солиқ тизимини яратишга еришилди.

Ўзбекистон Республикаси халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида дунёдаги бошқа давлатлар билан солиқ солиш соҳасидаги ўзаро муносабатларнинг шартномавий-ҳуқуқий базасини мустаҳкамлаш сиёсатини изчил олиб бормоқда. 1993 йилдан буён Давлат солиқ қўмитаси томонидан Россия, Германия, Италия, Швейцария, Нидерландия, Хитой, Корея

Республикаси, Словения, Ирландия, Испания ва бошқа қатор давлатлар билан иккиёклама солиққа тортишга йўл қўймаслик ҳамда даромад ва капитал солиқларини тўлашдан бош тортишнинг олдини олиш тўғрисида 52 та битим имзолангани ана шу саъй-ҳаракатлар самарасидир.

2005 йилдан бошлаб юртимизда жамиятни демократлаштириш ҳамда янгилаш борасида туб ўзгаришлар даври бошланди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисида давлатимиз раҳбари томонидан устувор йўналишлар қаторида иқтисодиётни ислоҳ қилиш бўйича белгилаб берилган вазифаларни амалга ошириш билан бир қаторда, иқтисодиётни модернизациялаш, солиқ сиёсатини такомиллаштириш, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш сингари муҳим масалалар белгилаб олинди. Шулардан келиб чиққан ҳолда, солиқ тизимини такомиллаштириш, солиқ тўловларини унификация қилиш, солиқ ставкаларини пасайтириш ҳамда солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини ошириш йўналишларида кенг қўламли ишлар рўёбга чиқарилди. Янги таҳрирдаги тўғридан-тўғри таъсир кучига ега бўлган, солиқ солиш масалалари бўйича амалиётда синалган халқаро тамойил ва ёндашувлар асосида ишлаб чиқилган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси қабул қилинди. У 2008 йилнинг 1 январидан кучга кирди.

Солиқ юкининг иқтисодиётга нисбатан босқичма-босқич камайтириб борилиши соҳасидаги ислохотларнинг самарадорлигини таъминлаш иқтисодиётнинг барқарор суръатларда ривожланишига хизмат қилди. Келинг, шу ўринда фикримизни қуйидаги рақамлар билан давом еттирсак. Агар 1994 йилда корхоналарнинг фойда солиғи ставкаси 45 фоизни ташкил қилган бўлса, 2016 йилга келиб 7,5 фоизгача, яъни 6 баробар пасайди. Қўшилган қиймат солиғи бугунги кунга келиб, 30 фоиздан 20 фоизга ёки 1,5 баробар, кичик бизнес субъектлари учун ягона солиқ тўлови 15,2 фоиздан 5 фоизгача, яъни 3 баробардан кўпроқ пасайди. Солиқ имтиёзларининг берилиши натижасида 50 мингдан ортиқ корхоналар ихтиёрида йилига ўртача 9 триллион сўм пул маблағлари қолмоқда.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкаси ҳам босқичма-босқич пасайтирилди. Илгари мазкур солиқ олинган даромадга нисбатан етти поғонали шкала бўйича енг юқори ставка 60 фоизда ҳисобланган ва ундирилган бўлса, бугунги кунда солиқ тўрт поғонали шкала асосида ундирилиб, енг юқори ставка 23 фоизни ташкил етаётир. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, 2015 йилдан бошлаб енг кам иш ҳақининг бир бараваригача миқдордаги даромадларга нисбатан нол фоизли ставка жорий қилинди. Бу, ўз навбатида, аҳолининг кам даромад олувчи қатлами ихтиёрида кўпроқ маблағ қолишини таъминлаб келмоқда.

Айни чоғда хўжалик юритувчи субъектлар учун меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги солиқ харажатлари ҳам пасайтирилди. Мисол учун, 1994 йилда иш берувчиларнинг мажбурий ижтимоий суғурта тизимига (Пенсия жамғармаси, Бандликка кўмаклашиш жамғармаси ва Касаба уюшмалари кенгашига) мажбурий ажратмалар меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан 40 фоизлик ставкада ҳисобланган бўлса, кейин у 25 фоизгача пасайтирилиб, 2015 йилдан бошлаб микрофирмалар, кичик корхоналар ҳамда фермер хўжаликлари учун 15 фоизгача, яъни 2,6 баробар камайтирилди. Натижада умумий солиқ юки ЯИМга нисбатан 20 фоизгача тушиб, Ўзбекистон енг қулай солиқ муҳити шаклланган давлатлар қаторидан жой егаллади. Ваҳолонки, бугунги кунда солиқ юки даражаси чет мамлакатлар, масалан, Австрияда 43,4 фоиз, Туркияда — 32,5, Эстонияда — 32,3 ва Қозоғистонда 26,8 фоизни ташкил этади.

Сўнгги йилларда республика раҳбарияти томонидан солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловлар ставкаларининг пасайтирилиши билан бир қаторда, солиқ органларига юклатилган молиявий ва солиқ ҳисоботларини тубдан қисқартириш, шунингдек, мазкур молиявий ҳамда солиқ ҳисоботларини тақдим қилиш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашнинг электрон тарзда амалга оширилишини кенг татбиқ етиш вазифаси қўйилмоқда. Унинг изчил ижроси туфайли 2013 йилдан бошлаб олтига солиқ ҳисоботи шакллари бекор қилиниб, молиявий ҳисобот сони ҳамда шаклларининг ҳажми 1,5 баробар ва солиқ ҳисоботларини тақдим етиш даврийлиги 2 баробар қисқартирилди. Бугунги кунда барча тадбиркорлик субъектлари солиқ ҳисоботларини фақат телекоммуникация каналлари орқали электрон тарзда тақдим етмоқда. Мазкур тартиб хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятига аралашувни кескин камайтиришга ҳамда режали солиқ текширувлари сонини минимал даражага қисқартиришга шароит яратиб берди. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятида камерал назорат усуллари кенг қўлланилмоқда, яъни хўжалик субъекти жойлашган жойига бормасдан туриб солиқ органларига топширилган ҳисоботлар асосида амалга оширилаяпти. Мисол учун, “Камерал назорат” компьютер дастурий мажмуаси ёрдамида 2015 йил мобайнида солиқ ҳисоботларини тўлдиришда 124,7 мингта хатоликлар аниқланган.

Бугунги кунда тизимда давлат солиқ хизмати органлари томонидан ўтказилаётган текширувларга оид ислохотлар алоҳида ўрин тутаяди. Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида режали солиқ текширувлари ноаниқ даврийлик билан амалга оширилиши оқибатида ушбу ҳолат ишлаб чиқариш жараёнига салбий таъсир қилар еди. Айниқса, текширув органларининг нопок ходимлари томонидан ҳеч қандай рухсат берувчи ҳужжатларсиз текширувларнинг олиб борилиши хўжалик субъектининг азият чекишига олиб келар еди. Агар 1998 йилдан бошлаб солиқ текширувларини

амалга ошириш даврийлиги йилда бир маротаба қилиб белгиланган бўлса, 2005 йилдан бошлаб режали текширувларнинг даврийлиги микрофирма ва кичик корхоналар учун тўрт йилда бир маротабагача, бошқа хўжалик субъектлари учун уч йилда бир маротабагача қисқартирилди. Бундан ташқари, янгидан ташкил етилган хўжалик субъектлари, оилавий тадбиркорлар ҳамда фермер хўжаликлари дастлабки уч йил мобайнида режали текширувлардан умуман озод қилинди. Пировардида давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга ошириладиган режали текширувлар сони 2015 йилда 2001 йилдагига нисбатан 3,7 баробар камайиб, фаолият кўрсатаётган хўжалик юритувчи субъектларни режали солиқ текширувларига жалб қилиш даражаси 15,9 фоиздан 2,7 фоизга ёки 5,9 баробар камайиши таъминланди.

Солиқ текширувларини ташкил етиш тизимини мувофиқлаштиришда солиқларни ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида тўлаётган, ишлаб чиқаришнинг барқарор ўсиш суръатларини таъминлаётган кичик тадбиркорлик субъектларининг молиявий-хўжалик фаолиятини солиқ текширувидан ўтказишга мораторий қўлланилиши алоҳида еътиборга сазовор.

Мамлакатимизда ишбилармонлик муҳитини яхшилашда солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини кучайтириш борасида солиқ органлари томонидан кўрилган чора-тадбирлар, жумладан, касб-хунар коллежлари битирувчиларининг тадбиркорлик фаолиятига жалб қилиниши ижобий таъсир кўрсатди. Ёшларга оид давлат сиёсати доирасида ёш ишбилармонларни рағбатлантириш мақсадида 2015 йилдан еътиборан касб-хунар коллежлари битирувчилари учун имтиёз жорий етилди. Унга кўра, касб-хунар коллежлари битирувчилари бизнес билан шуғулланишлари учун тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадлардан қатъий белгиланган солиқни олти ой давомида тўлашдан озод қилинди.

Қолаверса, аҳоли (айниқса, ёшлар) бандлиги масалаларини ҳал етиш мақсадида 2015 йилнинг 1 июлидан якка тартибдаги тадбиркорларга, фаолиятидан келиб чиққан ҳолда, ҳар бир ёлланган ишчи учун бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига енг кам ойлик иш ҳақининг 50 фоизи миқдорида суғурта бадали ва якка тартибдаги иш берувчи тадбиркор учун ўрнатилган ставканинг 30 фоизи миқдорида қатъий белгиланган солиқ тўлаш шарти билан бир нафардан уч нафаргача ишчи ёллаш ҳуқуқи берилди. Бунда якка тартибдаги тадбиркорлар касб-хунар коллежлари битирувчиларини ишга ёллаган бўлса, ўқишни битиргандан бошлаб ўн икки ой мобайнида ёлланма ишчилар учун қатъий белгиланган солиқни тўлашдан озод етилди. Барча кўрилган чора-тадбирлар республикаимизда қулай ишбилармонлик муҳитини яратишга хизмат қилди. Жаҳон банкининг ҳисоботида келтирилишича, Ўзбекистон охириги йилда тадбиркорлик фаолияти учун қулай

ишбилармонлик муҳитини яратиш соҳасида жаҳонда юқори натижаларга еришган давлатларнинг ўнталигига киради.

Бундан ташқари, Жаҳон банкининг “Бизнесни юритиш — 2016: бошқариш сифати ва самарадорлигини баҳолаш” рейтинг кўрсаткичларига кўра, Ўзбекистон 2015 йилга нисбатан 16 та поғонага, яъни 103-ўрндан 87-ўринга кўтарилди. Ушбу рейтингда мамлакатимизнинг сезиларли даражада ўсиши “солиқ солиш” баҳолаш кўрсаткичи ҳисобидан таъминланган бўлиб, ушбу кўрсаткич 2015 йилда 61-поғонага, 2016 йилда еса яна икки поғонага кўтарилди.

Шу ўринда Президентимизнинг 2010 йил 8 январдаги “Республика солиқ органлари тизимини янада модернизация қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан ташкил етилган Бозорлар ва савдо комплекслари фаолиятини назорат қилиш бош бошқармаси ҳамда унинг ҳудудий бўлимларининг иш фаолиятини ҳам таъкидлаб ўтиш жоиз.

Мазкур бош бошқарма ва унинг ҳудудий бўлимлари томонидан 2010 йилда бозорлар ҳамда савдо мажмуаларининг умумий даромадидан маҳаллий бюджетга 77,7 миллиард сўм маблағ ундирилди. Бу 2009 йилдаги маҳаллий бюджет тушумларига нисбатан 3 марта кўпдир. Ҳозирги кунда ушбу кўрсаткич 184 миллиард сўмни ташкил етиб, 2009 йилнинг мос давридагига қиёсланганда қарийб 6,9 баробар ортиқдир.

Мамлакат раҳбарияти еътибори ва қўллаб-қувватлаши натижасида бугунги кунда давлат солиқ хизмати органлари ўз соҳасида кенг миқёсдаги вазифаларни ҳал қилувчи, технологик жиҳатдан юқори жиҳозланган ҳамда модернизациялашган тизимга айланди. Бу соҳадаги ўзгаришларни амалиётга замонавий ахборот-коммуникация технологияларининг кенг жорий қилиниши ва улардан самарали фойдаланилиши билан изоҳлаш мумкин. Бир пайтлар республикада маълумотларни узатиш бўйича миллий ахборот тизими йўқлиги сабабли, солиқ тушумлари ҳамда уларни назорат қилиш қоғоз шаклида амалга оширилган. Шунинг учун ҳам солиқ тизимидаги ислохотлар дастлаб маълумотларни ягона ахборотлаштириш ва қайта ишлаш тизимидан бошланди.

Солиқ маъмурчилигида АКТнинг изчил жорий етилиши Давлат солиқ қўмитасининг асосий фаолият йўналишларидан бирига айланиб, солиқ тўловчилар ва солиқ объектлари тўғрисидаги маълумотларни жамлаш, тизимлаштириш ва сақланишини таъминлади. Ушбу тизим ташкил қилинаётган вақтда республика бўйича солиқ органлари тасарруфида жами 182 та компьютер мавжуд бўлиб, иш ҳужжатлари тўлиқ қоғозда юритилганлигини айтадиган бўлсак, кўпчиликнинг ишониши қийин. Бугунги кунда солиқ органлари моддий-техника базасини яхшилаш ва АКТни ривожлантириш бўйича ҳаётга татбиқ етилган ишлар натижасида компьютерлар сони 10,9 мингтага етди.

Давлат солиқ хизмати органларида АКТни жорий етиш таркиби маълумотларни йиғиш ҳамда қайта ишлашнинг интеграллашган тизимига асосланган бўлиб, маълумотлар вазирлик, идоралар, инспекциялар ва жойлардаги маҳаллий ҳокимият органларини ўз ичига олади. Бунда асосий етибор бюджет ҳамда бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тушумларни таҳлил қилиш ва прогнозлаш, нақд пул тушумлари обороти мониторинги, банкдан ташқари пул айланмаларини камайтириш ҳамда солиқ қарздорлигини ундиришга қаратилган. Натижада солиқ идоралари ходимларининг меҳнат унумдорлиги, солиқ ҳамда мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлик даражаси ошиши, енг муҳими, солиқ қонунчилигидаги ҳуқуқбузарликлар қисқаришига еришилди. Масалан, “Юридик ва жисмоний шахслар солиқ қарздорлиги ҳисоби” автоматлаштирилган ахборот тизимининг жорий қилиниши туфайли инкассо топшириқномалари жўнатиш вақтини 3 кундан 10 дақиқага, қоғоз сарфи 41,2 тоннага камайишига олиб келди.

2011 йилдан етиборан Инвестиция дастури доирасида қўмитанинг ягона маълумотларини қайта ишлаш ва жамлаш маркази шакллана бошлади. Бунда Франция, Япония, Малайзия, Жанубий Корея, Сингапур ҳамда бошқа хорижий давлатлар тажрибалари ўрганилган ҳолда амалиётга жорий етилди. Маълумотларни қайта ишлаш ва жамлаш марказининг ишга туширилиши билан корпоратив тармоқни модернизация қилиш ҳам талаб етилди. Оптик толали алоқа каналидан фойдаланила бошлангач еса, ҳудудий солиқ органларидан маълумотларни узатиш тезлиги 600 баробар ошди.

Президентимизнинг 2012 йил 30 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати идоралари ахборот-коммуникация тизими фаолияти самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори мазкур тизимни такомиллаштиришда янги босқични бошлаб берди. Ҳозирги вақтда Давлат солиқ хизмати идоралари томонидан Давлат божхона қўмитаси, Марказий банк, Ички ишлар вазирлиги, Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитаси ҳамда бошқа вазирлик ва идоралар билан электрон ҳужжат айланиши йўлга қўйилган. Жорий йилда “Электрон ҳукумат” тизими доирасида ишга туширилган қўмитанинг янгиланган “Электрон солиқ хизматлари — мй.солиқ.уз” портали солиқ органлари фаолиятининг шаффофлигини таъминлаш, шунингдек, хўжалик юритувчи субъектларга ва аҳолига солиқ тўлашда қулай шароит яратишга хизмат қилмоқда. Айни пайтда қўмита томонидан кўрсатилаётган электрон давлат хизматларидан 280 мингдан кўп жисмоний шахс ва 275 мингдан ортиқ корхона ҳамда ташкилотлар фойдаланмоқда.

Солиқ тўловчи юридик шахслар онлайн режимида “Шахсий кабинет” орқали солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашлари мумкин. Биргина

ўтган йилнинг ўзида “Шахсий кабинет”дан 2,7 млн. мартадан кўп фойдаланилган. Жисмоний шахслар учун уйдан чикмай туриб мол-мулк ва ер солиқларини “Мбанк”, “У-Пай”, “Слиск” хизматлари орқали тўлаш имконияти ҳам мавжуд.

Бу йўналишда еришилган натижалар профессионал доираларда юқори баҳоланган. Яратилган Дастурий маҳсулотлар бўйича анъанавий “БестСофт Узбекистан” миллий кўрик-танловида 2010 — 2015 йиллар давомида Давлат солиқ кўмитасининг дастурий маҳсулотлари ва лойиҳалари ғолиб деб топилиб, муносиб тақдирланди. 2012 ва 2015 йилларда еса республика миқёсида ўтказилган миллий УЗ домени интернет-фестивалида ва “МИТ.уз” миллий интернет танловида www.солиқ.уз сайти “Давлат бошқаруви органи соҳасидаги энг яхши сайт” номинацияси бўйича еътироф етилди. Бундан ташқари, кўмита ахборот-коммуникация технологияларини давлат ҳамда хўжалик бошқаруви органларига жорий қилиш бўйича беш йилдан буён биринчи ўринни егаллаб келмоқда.

Ўзбекистонда олиб борилаётган пухта солиқ сиёсати барқарор иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш, иқтисодиётни модернизациялаш орқали мамлакатнинг гуллаб-яшнаши ва аҳоли турмуш фаровонлигини янада юксалтиришда энг муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилаётир

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Солиқ тўловчиларнинг рўйхатдан ўтиш тартиби?
2. Солиқ тўловчилар фаолият турига қараб қанда ажратилади ва улар Давлат солиқ хизмати органларида қандай тартибда рўйхатга олинади?.
3. Тадбиркорлар рўйхатдан ўтиш учун қандай хужжатларни тақдим этишлари лозим.
4. Фуқаролиги бўлмаган шахслар қандай рўйхатдан ўтилади ?.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони

3. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrdaqi “O‘zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-3454-son qarori

7. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrdaqi “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni

8. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrdaqi “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni

9. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvardaqi “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-456-son qonuni

10. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. –Т.: “Ўзбекистон”. ҳисобот

11. Toby Stock. Advanced in Taxation. Copyright @ 2010 y. Emerald Group Publishing limited.

12. Schanz, Deborah, Schanz, Sebastian. Business Taxation and Financial Decisions. © 2011

13. Александров И.М. Налоги и налогообложение: Учебник.–7-е. изд., перераб.и доп.- Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2009. – 227 с.

14. Налоговое администрирование: учебное пособие / кол. авторов; под ред. Л.И. Гончаренко. - М.: КНОРУС, 2009. - 448 с.

15. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика: учебник для вузов / В.Г. Пансков. - М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. - 680 с.

16. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik/Toshkent moliya instituti.- Toshkent: “Noshir”, 2012. 712-bet.

17. Вахобов А.В, Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик. Т.: Шарқ, 2009. 448- бет.

3-мавзу. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини амалга оширишда хорижий мамлакатлар тажрибаси (2 соат)

Режа:

1. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятлари.
2. Ривожланган мамлакатларда солиқ сиёсатининг асосий йўналишлари.

Калит сўзлар: Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилиги, корпорациялардан солиқ олишни тартибга солиш, жисмоний шахсларни солиққа тортиш.

1. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятлари..

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш замирида давлат билан солиқ тўловчи ўртасидаги иқтисодий муносабат ётади. Ушбу муносабатларнинг яхшиланишида солиқ маслаҳати муҳим роль ўйнайди. Маълумки, солиқ тўловчиларга солиқларнинг моҳияти қанчалик тушунарли, аниқ ва равшан бўлса, солиқларни тўлаш борасида юзага келиши мумкин бўлган тушунмовчиликларнинг олди олинса, солиқ ва солиққа тортишга оид қонунчилик ҳужжатларидаги мунтазам ўзгаришлар тўғрисида ўз вақтида маълумотлар бериб турилса, шунингдек, улар ўзлари тўлаётган солиқларнинг ижтимоий ҳимояни таъминлаш, маориф, соғлиқни сақлаш, мудофаа ҳамда шу каби давлатнинг бир қатор ижтимоий вазифаларини ҳал этиш учун сарфланаётганлигини чуқурроқ англаб етсалар, солиқларни тўлаш самарадорлиги ҳам шунчалик ортади. Бу каби вазифаларни ҳал этишда солиқ маслаҳати хизматлари ниҳоят даражада муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бу мамлакатда солиқ муносабатлари тизимининг самарали ривожланишига туртки бўлади.

Мамлакатимизда солиқ тизимини янада такомиллаштириш, солиқ муносабатлари самарадорлигини ошириш, солиқ юки ва даромад солиғи ставкасини камайтириш, шунингдек, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳар томонлама ҳимоя қилиш борасида кўплаб ижобий аҳамиятга эга тадбирлар ошириб келинмоқда. Мамлакатимиз иқтисодиёти ривожланиб боргани сари солиқ соҳасида ҳам янги хизмат турлари яратилапти, бундай хизматлар жумласига кирадиган солиқ маъмурчилиги мамлакатимиздаги замонавий солиқ тизимининг янада ривожланишида муҳим ўрин тутади.

Солиқ қадимий замондан қўлланилиб келинади. Солиқ миллий даромадни бир қисми бўлиб, мажбурий ва қайтариб бермаслик принципи асосида аҳолидан ва юридик шахслардан давлат томонидан ўз ҳаражатларини қоплаш учун олинади. Иқтисодчи олимларнинг фикрича «Солиқда давлатни борлигини иқтисодий ифодаси гавдаланади».

Қулдорлик ва феодализм даврида натурал хўжалик асосий ролни ўйнагани учун солиқ натурал – йиғим сифатида қўлланган (озик-овқат, армия учун озиқ-овқат, ем-хашак ва ҳакозо).

Товар-пул муносабатлари ривожланиши билан давлатлар даромадида пул солиқларини роли ошиб боради. Бу ҳар бир кишидан (жон бошидан) олинадиган солиқ, ер солиғи ва хунармандчилик солиқларидир. Бундан ташқари эгри солиқ ҳисобланган акцизлар ҳам қўлланилган.

Солиқнинг оғирлиги, асосан, деҳқонлар зиммасига тушиб, ижарага олиш (улгуржи, кўтарасига сотиб олмоқ) қўллангандан кейин яна ҳам оғирлашган. Ижарага олиш – савдогарларга маълум даврга ва маълум тўлов асосида аҳолидан йиғиш учун давлат солиқлари ва бошқа даромадларни тўплаш ҳуқуқини беради. Бундан ташқари, маълум товарларни сотиш ҳуқуқига ҳам эга бўлади. Давлат билан тузилган шартнома баҳоси билан савдогар йиғиб олган суммаси ўртасидаги фарқ унинг фойдасини ташкил қилган.

Давлат ва хусусий ижарага олиш тизими қулдорлик давридан келиб чиқиб, феодализмни емирилиши ва капиталистик ишлаб чиқариш усули вужудга келиш даврида жуда кенг тарқалган ва капитални бошланғич жамғармасига асос бўлган.

Ижарага олиш тизими натурал хўжаликнинг устунлиги, давлат хазинасига маблағ тўплайдиган молия аппаратининг “бўшлик” қилиш натижасида юзага келган.

Биринчи ижарага олиш, эрамиздан аввал, VI асрда Эронда келиб чиққан. Греция ва Римда эса эрамиздан олдинги IV асрда тарқалган. Ўрта асрда эса бу тизим Европада қўлланилган. Айниқса, Францияда XIII асрда кенг ривожланган. XVI-XVII асрда Италия, Голландия ва Испанияда бу тизим эволюциясининг юқори даражасига кўтарилди.

Англияда ижарага олувчилар давлат кредитори ролини бажарганлар. Россияда XV асрни охири - XVI асрни бошида ижарага олиш тизими кенг миқёсда қўлланилган. Энг тараққий этган турлари – бож, туз, вино тўловларини ижарага олиш бўлган.

Давлат хазинасига тушадиган солиқни 40% дан ортиғи ичимлик солиғидан келиб тушган. Россияда 1863 йили вино тўловини ижарага олиш бекор қилиниб, акциз солиғи билан алмаштирилган. Ижарага олиш Ҳиндистонда XIX асргача, Эронда эса XX асргача қўлланилган.

Ўзгача шаклда ижарага олиш XX асрда ҳам давом этган. Масалан, Италияда айрим солиқларни банклар, омонат кассалари томонидан йиғилган. Америкада ижарага олиш XX асрни бошларида боқимандани тўплашда қўлланган. Монополистик капитализм даврида солиқ жуда кенг тараққий этади. Давлатнинг ҳарбий, бошқарув харажатлари кўпайиши билан солиқ ҳажми ҳамда унинг турлари кўпайиб боради.

Иккинчи жаҳон урушидан кейин ҳар 10 йилда солиқ 1,5 марта ва ундан ҳам ортиқ кўпайиб турган. Кейинги даврларда ривожланган давлатлар марказий бюджетларини 90% даромади ва маҳаллий бюджетларини 80% даромади солиқлардан келиб тушган.

Давлат мулкига асосланган корхоналар кам фойда келтирувчи ва зарар кўрадиган бўлганлиги сабабли, уларни тўловлари бюджет даромадини 5-8% ини ташкил қилган.

Ўсиш суръати бўйича солиқ ялпи миллий маҳсулот ҳажмини ўсишидан тез ҳамда унинг салмоғи ҳам ошиб борган.

1984 йили солиқнинг ялпи миллий маҳсулот ҳажмидаги салмоғи Францияда 45,4%, Буюк Британияда -38,6%, ГФР -37,3%, Америкада -29%, Японияда 27,7% ни ташкил қилган.

Ҳозирда ривожланган давлатларда солиқни мажбурий равишда ҳамма синф вакиллари тўлайдилар. Лекин йирик концернлар дотация ва субсидия кўринишида бюджетдан ёрдам олишлари мумкин. Саноати ривожланган давлатларда кейинги даврда тўғри солиқларни ундириш кучайтирилган. Уларнинг ичида асосий давлат солиғи бўлиб даромад солиғи хизмат қилади. 1970 йилдан бошлаб эгри солиқларни олиш ҳам кучайиб кетди. Бундай вазият, айниқса, қўшилган қийматдан олинандиган солиқ киритилгандан кейин муҳим аҳамият касб этди.

Давлат солиғи билан бир қаторда маҳаллий солиқлар ҳам тез суръатда ўса бошлади. Умумий солиқ ҳажмида уларнинг салмоғи 80-йилларда АҚШ да 30%, Германияда -48%, Японияда -30% ни ташкил қилган.

Солиқни оғирлиги яна социал суғурта фондига бадал олиш билан кучайтирилади. Германия, Франция, Италияда солиқни 30% дан кўпроғи бу бадалларга тўғри келади.

Социал суғуртага ажратма меҳнаткашлар даромадидан айириб олиниб, АҚШда -48%, Францияда -20%, Германияда -26% ни ташкил қилади.

Тадбиркорлар социал суғуртага ажратмани маҳсулот таннархига кўшадилар ва унинг оғирлиги товар сотиб олувчилар зиммасига баҳони ошириш орқали юклатилади.

Шундай қилиб, тўғри ва эгри солиқлар, социал суғурта фондига бадал тўлаш давлат хазинасига пул тўплашнинг асосий йўллари бўлиб, уларнинг оғирлиги асосан кам таъминланган аҳоли зиммасига тушади ва молия олигархиясини бойиши учун хизмат қилади.

Қўлланаётган иқтисодий сиёсатга биноан ҳозирги даврда ривожланган давлатлар солиқни иқтисодни бошқариш курали сифатида ишлатадилар. Шу мақсадда солиқ ставкаси, уни ундириш усули, солиқ енгиллиги, скидкаси ишлатилади. Бу тадбирлар ижтимоий ишлаб чиқариш таркибига, мувозанатига, капитални жамғаришга, сотиш бозорига, ишлаб чиқариш даврларига таъсир кўрсатади. Солиқ ижтимоий ишлаб чиқаришнинг I ва II бўлимларини ўсиш даражасига таъсир қилиб, уларни тенглашишига ва I бўлимни II га нисбатан тезроқ ривожланиши учун имконият яратиб беради.

Давлат солиқ ва давлат ҳаражатлари орқали аҳолининг тўлов қобилиятига ва унинг ҳажмига таъсир кўрсатади. Солиқ орқали аҳоли даромадига таъсир қилиб, кенгайтирилган ишлаб чиқаришни даврини бошқаради ва маромига келтиради.

Солиқ солишни кўпайтириб, аҳоли даромадини камайтириб, ёки солиқ солиш асосида аҳоли даромадини кўпайтириб давлат кенгайтирилган ишлаб чиқаришни бир меъёردа ўсишига шароит яратади.

Агар умумлаштирилган ҳолатда таҳлил қилинса, солиқ орқали иқтисодни бошқариш чегараланган характерга эга деган хулосага келиш мумкин. Бу билан талабни барчасини қамраб олмайди. Солиқ қарама-қарши кучларга эга. Баъзи вақтда иқтисодни ўсишига шароит яратиш ўрнига унга ҳалакит ҳам бериши мумкин. (Птоломей)

Ривожланган мамлакатларда солиқлар (айрим ҳолатлардан ташқари) ҳар-хил номлар билан қуйидаги асосий шаклларга эга: жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи, ҳуқуқий шахслардан олинадиган даромад солиғи, қўшилган қийматга солинадиган солиқ, айланмага солинадиган солиқ, ижтимоий суғурта фондига ажратма ва истеъмолга қўлланадиган махсус солиқ турлари ва бошқалар. Товарларни ишлаб чиқариш ва сотиш орқали юзага келадиган даромадлар ва ҳаражатлар оқимини солиққа тортишдан ташқари тўпланган бойликларни солиққа тортиш ҳам юзага чиқади. Уларнинг асосий турлари: мол-мулк солиғи ҳамда мерос ва ҳадя солиғи.

Ривожланган мамлакатларда солиқ таркиби охириги йиллари қуйидаги белгилар билан таърифланади:

Биринчидан, айрим мамлакатларни иқтисоди даромад турларидан олинадиган солиқларга нисбий боғлиқ ва ўзгариб туриш характерига эга.

Иккинчидан, 1975 йилгача иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотига (ОЭСР) кирадиган мамлакатларда истеъмолга солинадиган солиқлар салмоғи нисбий ўзгармаган ҳолда даромад солиғи салмоғи ва ижтимоий суғуртага ажратмани салмоғи ўсиб борди. XX асрни етмишинчи йилларини иккинчи ярмидан истеъмолга солинадиган солиқни салмоғи кўтарилиб борди. Бу, айниқса, Дания, Финляндия ва Буюк Британия давлатларида намоён бўлди.

Учинчидан, истеъмолга солинадиган солиқ билан акциз солиғини салмоғи кўпчилик мамлакатларда бир хил. Лекин 70-80 йиллар биринчини роли ошиб борди, охириги эса пасая бошлади.

Умумий қабул қилинган эгри ва тўғри солиқларни ўртасидаги фарқ ҳам шартли характерга эга. Қабул қилинишича, тўғри солиқлар тўғридан-тўғри даромад олувчилардан ундирилади. Яъни, уларни даромад олувчи жисмоний ва ҳуқуқий шахслар тўлайди. Эгри солиқлар даромадларни ёки маҳсулотлар айланмасини айрим босқичларида олинади ва натижада тўловчининг зиммасига бориб тушади.

Ривожланган давлатларни солиқ тизими ҳар-хил иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий шароитларда юзага келган. Шунинг учун етарли даражада маромига етган деб бўлмайди ва шу сабабли иқтисодчилар уни талаб даражасига кўтариш учун қатор таклифлар киритишган. Улар қуйидагилардан иборат:

- Солиқ оғирлиги баравар тақсимланиши зарур. ғки ҳар бир солиқ тўловчи давлатга ўзининг “ҳаққоний улушини” бериши керак.

- Солиқлар иложи борича ҳар-хил шахслар томонидан иқтисодий қарор қабул қилишига таъсир кўрсатмаслиги керак. Ҳақиқат бунда таъсир жуда ҳам сезиларсиз даражада бўлиши керак (солиққа тортишни бетарафлик принципи)

- Ижтимоий-иқтисодий мақсадларни амалга оширишда солиқ сиёсатидан фойдаланиш солиқларни тенглик, ҳаққонийлик принципларини бузилишини энг кам даражага келтириши керак.

- Солиқ таркиби ва солиқ сиёсати иқтисодиётни барқарорлаштириш ва мамлакатни ривожлантиришга ижобий таъсир кўрсатиши керак.

- Солиқ тизими ҳаққонийлиги билан ажралиб туриши керак, тахминий тушунчалар бўлмаслиги ва солиқ тўловчига тушунарли бўлиши зарур.

- Солиқни бошқариш ва солиқ қонунчилигини сақлаш ҳаражатлари энг кам миқдорга туширилиши талаб қилинади.

Ушбу талаблар солиқ тизимини сифатини баҳолашда асос бўлиб хизмат қилиши керак. Лекин амалиётда тўғри ва эгри солиққа тортишни ажратиб бўлмайди. Шунинг учун солиқларни нисбий тўғри ва эгри солиқларга бўладилар.

Кейинги йигирма йил давомида ривожланган давлатларда тўғри (даромад солиғи, компания фойдасига солинадиган солиқ, ишчиларни ижтимоий суғурта фондига ажратмаси) ва эгри (истеъмол солиғи, акцизлар, тадбиркорларни ижтимоий суғурта фондига ажратмалари) солиқларни бир-бирига муносабати қуйидагича бўлган:

Тўғри солиқларнинг салмоғи умумий тушумлар ҳажмида Голландия, Дания, Люксембург, Канада, Янги Зеландия, Швейцария, Австрия, АҚШ, Японияда асосий ўринни эгаллаган бўлса, эгри солиқлар салмоғи Франция, Австралия, Ирландия, Греция ва Испанияда асосий ўринни эгаллаган.

Ҳозирда бир-бирига яқинроқ, тенглашган тўғри ва эгри солиқлар ўртасидаги нисбат Норвегия, Италия, Финляндия ва Швецияда амал қилмоқда.

Тўғри солиқларни роли Буюк Британия, Германия, Финляндия, Канада, Япония ва АҚШда ошган бўлса, эгри солиқлар Австралия, Италия, айниқса, Швецияда жуда юқори суратлар билан ўсиши кузатилди.

- Умуман олганда иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотини (ОЭСР) таркибига қирадиган давлатларда тўғри солиқни салмоғи бир текисда кўтарилиб бориш тенденциясига эга бўлганлиги қайд этилди.

Солиқ тизимидаги таркибий ўзгаришлар асосан, иқтисодий ривожланиш ва инфляцияни эгри солиққа нисбатан, кўпроқ тўғри солиқдан келадиган даромадга тавсифи кучлироқлигига боғлиқдир.

Ушбу таъсирни баҳолайдиган мезон айрим солиқларни ластиклиги ёки эгилувчанлигидир. Солиқларнинг эластиклиги айрим солиқлардан олинадиган тушумларни ўсиши, пасайиши ички ялпи маҳсулотни номинал ифодада ўсиши ва пасайишига боғлиқ.

Давлат томонидан олинадиган солиқлар йиғиндиси, уларнинг шакли ва тузилиш усуллари солиқ тизими деб юритилади.

Ривожланган мамлакатларни солиқ тизими қуйидаги хусусиятлар билан таърифланади:

1. Айрим давлатларни иқтисодини солиқ турларига боғлиқлиги бир хил эмасдир ва улар ўзгариб туради.

2. Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотига кирадиган мамлакатларда 1975 йилгача даромад солиғи, ижтимоий суғуртага ажратмани салмоғи кескин ўсиб борди. Истеъмолга солинадиган солиқ салмоғининг таркиби деярли ўзгармади, лекин 70-йилларнинг иккинчи ярмидан истеъмолга солинадиган солиқ салмоғи ўса бошлади. Айниқса бу ўсишлар Дания, Финляндия ва Буюк Британияда қайд этилди.

3. Истеъмолга солинадиган солиқ ва акциз солиқларини салмоғи кўпчилик мамлакатларда бир хил. Лекин ўтган асрнинг 70-80 йилларида биринчисини салмоғи ошиб, иккинчисиники эса камайиб борди.

Умуман даромад солиғи ва ижтимоий суғурта фондига ажратма ҳажми кўпайиб борди. Акцизларни салмоғи ҳамма давлатларда тушиб кетди, компаниялар фойдасидан олинадиган солиқ деярли ҳамма давлатларда камайиб кетди.

Умумий қабул қилинган солиқларни тўғри ва эгрига бўлиш, бир томондан даромадларга солиқ солишни англатса, иккинчи томондан харажатларга солиқ солишни англатади. Ҳақиқатда уларнинг ўртасидаги фарқ нисбий характерга эга ва бу солиқларни тўловчилар зиммасига юклатишга боғлиқ.

Компанияларни фойдасидан олинадиган солиқ тўғри солиқ ҳисобланади. Агар бу харажат баҳони устига кўйилиб сотилса, эгри солиққа айланади. Қўшилган қиймат солиғини баҳога қўшиш имконияти бўлмаса, у тўғри солиққа айланади.

Фақат тўғри ва эгри солиқлар нисбий ҳисобланади, лекин тўғри ва эгри солиққа тортиш тизими бундай ҳисобланмайди. Бу тизим ҳақиқатда мавжуд бўлиб солиқлар йиғиндиси асосида тўлиқ ҳаракат қилади.

Охирги ўн йилликда тўғри солиқдан олинадиган даромадни ўртача эластиклиги 1 дан ортиқ, эгри солиқники эса 1 дан паст. Бундан кўриниб турибдики, ривожланган давлатларни солиқ тизими юқори даражадаги эгилувчанликка эга. Шунинг учун, ички ялпи маҳсулот ўсиши билан, уларни “автоматик” равишда солиқ даромадлари ошади.

Ҳозирги кунда кўпчилик мамлакатлар солиқ солишни юқори даражасига етдилар (давлат томонидан миллий даромадни бир қисмини олиш).

Айниқса бу масалани ижтимоий-сиёсий нуқтаи назаридан таҳлил қилинса, солиқ солишни янада кучайтириш, кўтариш, жамиятни иқтисодий табиатида сифатли ўзгаришларга олиб келиши мумкин.

Бу муаммо, энг долзарб ва фаол бўлиб, ҳамма солиқ соҳасидаги тадбирлар шу масалани ечишга қаратилган.

2. Ривожланган мамлакатларда солиқ сиёсатининг асосий йўналишлари.

Ривожланган мамлакатларда ҳар хил атамалар билан юритиладиган солиқларни асосий шакллари қуйидагилар: жисмоний шахслардан олинадиган

даромад солиғи, юридик шахслардан олинадиган даромад солиғи, қўшилган қиймат солиғи, оборот солиғи, ижтимоий суғурта фондига ажратма, истеъмол бўйича махсус солиқлар.

Чет эл мамлакатларини маълумотлари асосида солиқ солиш сиёсатини асосий йўналишларини тахминан билиш мумкин.

Солиқ ошишини асосий йўналишларини қуйидагича гуруҳлар билан ифодалаш мумкин:

1) Корпорация солиғи ва компанияларни фойдасига солинадиган бошқа солиқлар;

2) Тадбиркорларни ижтимоий суғурта фондига ажратмаси;

3) Қўшимча қиймат ҳисобидан бериладиган эгри солиқлар;

4) Аҳолидан олинадиган даромад солиғи;

5) Солиқ тизимини миллий хусусиятини ифодаловчи солиқлар.

Корпорацион ва компанияларни фойдаларидан олинадиган бошқа солиқлар марказ ва маҳаллий даражаларда солиқ олинадиган соф фойдадан маълум ставкада олинади. Бу тўлов солиқ олишни асосий шакли ҳисобланади. Лекин фойдадан олинадиган солиқни умумий даромаддаги салмоғи катта эмас. Охирги йиллари АҚШда 8-10%, Буюк Британияда 7,5% ва Германияда 5%ни ташкил қилади. Келажакда буни салмоғи яна тушиб бораётгани сезилапти. Умуман, бу солиқни фискал аҳамияти катта эмас.

Мустақил даромадга эга бўлган шахслардан даромад солиғи олиш мазмунан фойдадан олинадиган солиққа ўхшайди. Бу даромадлар дивиденд, фоиз, рента ва фуқароларни (тижорат) фаолиятидан олинадиган даромадлардан ташкил топади. Солиқ жисмоний шахсларни соф даромадидан олинади. Шунинг учун ҳам ўхшаш ҳисобланади. Умумий даромадда унинг салмоғи ҳам катта эмас. Масалан, охирги йилларда АҚШда 10-14%, Буюк Британияда 6-7% ва Германияда 5-7%ни ташкил қилди. Бу солиқдан олинадиган даромад динамикаси барқарор эмас ва тушиб бориш тенденцияси сезилмоқда. АҚШда 1986 йилги солиқ ислоҳотида бу солиқда прогрессия камайтирилган. Айниқса, максимал шкала ва ставка даражаси пасайтирилган. Бундан ташқари дивидендларни икки марта солиққа тортиш бўшашиб бораяпти.

Катта даромадлар бўйича прогрессияни камайтириб дивидендларни икки марта солиқ солишдан озод қилишдан мақсад, акционер капитални янги инвестицияларни молиялаштириш, жамғарма тўплашда солиқ тўсқинлигини камайтириб, яширинча иқтисодни чегаралашдан иборат.

Ижтимоий суғурта фондига тадбиркорларни ажратмаси иш ҳақи фондига нисбатан қатъий белгиланган ёки пропорционал ставка билан олиниши кўзда тутилган. Ажратма ишлаб чиқариш харажатига киради ва ишчи кучини кенгайтирилган асосда ишлаб чиқариш учун қаратилган. Ажратма давлатга ҳам, тадбиркорга ҳам қулай тўлов шакли ҳисобланади. Давлатга бу катта даромад манбаи, тадбиркорга эса унинг оғирлиги корпорацион солиқ бўйича солиқ олинадиган фойдани пасайиши ҳисобига камайтиради. Бундан ташқари, бу харажат маҳсулот баҳосига киритилиб истеъмолчи зиммасига ўтқазилади. Масалан, бу солиқ АҚШда -15%, Буюк Британияда -13% ва

Германияда -25% ортиғини ташкил қилган. Ушбу солиқ шакли барқарор характерга эга бўлиб охириги йилларда ўсиш тенденциясига эгадир.

Эгри солиқлар. Истеъмолдан олинадиган ушбу солиқ тадбиркорлар ажратмасига ўхшаш характерга эга ва солиқ олишни асосий шаклларида ҳисобланади. -АҚШда 8-9%, Буюк Британияда 20% ортиқ, Германияда 18%ни ташкил қилмоқда.

Ушбу тўловни аҳамияти Буюк Британияда йилдан-йилга ошиб бормоқда, АҚШ ва Германияда эса барқарор бўлиб қолмоқда. Буларда бу солиқларни фарқи шундан иборатки, АҚШда бу солиқлар штат ва маҳаллий органларга қарашли, Буюк Британия ва Германияда эса у умумдавлат солиғи ҳисобланади. Истеъмолдан олинадиган эгри солиқ АҚШда асосан сотишдан олинадиган солиқ бўлиб, Буюк Британия ва Германияда эса у қўшилган қиймат солиғи шаклларида қўлланилади. Бу солиқлар кенг истеъмол товарларига қўлланиб, бир қанча юқори ставкаларда олинади.

Қўшилган қиймат солиғи, ўзининг афзалликлари билан кенг миқёсда тарқалиб бормоқда ва келажакда солиқ йиғишнинг асосий методларидан бири бўлиб қолади.

ёлланма ишчиларни (номинал иш ҳақидан) даромадидан олинадиган солиқ ўз таркибига даромад солиғи ва ижтимоий суғурта фондига ажратмаларни олади. Буюк Британия ва Германияда уни салмоғи сезиларли катта; яъни 17 дан 25% гача, АҚШда эса анча паст.

Даромадни солиққа тортиш тизими деярли ҳамма ривожланган мамлакатларда бир хил. Лекин уларнинг ҳар бирида қўшимча усуллари мавжуд ва миллий хусусиятлари ўз аксини топган.

Кўрсатилган умумий принциплари қуйидагилардан иборат:

Ҳамма солиқ тўловчилар резидент ва норезидентларга бўлинади. Резидент деб ҳисоблаш учун асосий белги- жисмоний шахс шу мамлакатда 6 ойдан ортиқ бўлиши керак. Солиқ тўловчиларни резидент ва норезидентга бўлишдан мақсад резидентлар даромад солиғини ички ва ташқи манбаларидан тўлайдилар. Яъни, солиқ жавобгарлигини глобал даромади бўйича тақдим этадилар. Норезидентлар фақат шу мамлакатда олган даромадлари юзасидан чегараланган солиқ жавобгарлигини берадилар.

Даромад солиғи олишда бошланғич асос - солиқ тўловчини умумий даромади ҳисобланади. Бу даромадга ҳар-хил манбалар киради: иш ҳақи, нафақа, натурал шаклида ҳақ тўлаш ва ҳоказо.

Даромад солиғи олишда умумий даромад билан солиқ солинадиган даромад бир-бирига тўғри келмайди. Солиқ ставкаси охириги даромадга нисбатан қўлланилади. Охириги даромад умумий даромаддан солиқ бўйича қонуний берилган имтиёзлар суммасига фарқ қилади.

Ушбу имтиёзлар солиқ олинмайдиган минимум, профессионал харажатлар, оилавий скидкалар, болалар учун скидкалар, ижтимоий суғуртага ажратмалардан ташкил топади.

Кўпчилик давлатларда универсал имтиёз бўлиб солиқ олинмайдиган минимум ҳисобланади. Имтиёзларнинг қолган турлари айрим давлатлардагина

беради, масалан Франция, Германия, Японияда қўлланади. Италияда умумий даромад солиқ олинадиган даромадга тенг бўлади. Бу давлатда ижтимоий суғурта фондига ажратма берилгандан кейин умумий даромад солиқ олинадиган даромадга тенг бўлади.

Ривожланган мамлакатларда умумий даромаддан солиқ скидкаси бериш солиқ имтиёзларини асосий шакли ҳисобланади. Скидка йўқ жойларда солиқни ҳисобга олиниши (зачёт) ёки даромад солиғи бўйича тўловчини солиқ мажбуриятини камайтириш қўлланади.

Солиқ имтиёзларидан (скидка, зачёт) ташқари айрим ривожланган мамлакатларда болаларга давлатдан тўғридан-тўғри тўлов берилади, бу эса даромадни солиққа тортишни камайтиради. Оилани даромади белгиланган чегарадан юқори бўлмаган ҳолларда тўловни ҳажми болаларни сонига боғлиқ. Чегарадан юқори бўлса тўлов чегараланади.

Кўрсатилган доимий солиқ имтиёзлари билан бир қаторда юқорида қайд этилган давлатларда вақтинчалик имтиёзлар қўлланилади.

Бу имтиёзлар маълум гуруҳ ҳаражатларига нисбатан қўлланилади. Ушбу ҳаражатларга қуйидагилар киради: заёмлар бўйича фоизлар, ҳаётни суғурта қилиш бадалли, айрим профессионал ҳаражатлар ва ҳоказо.

Даромад солиғининг ставкаси, қоида бўйича, прогрессив шаклда қўлланилиб, улар мураккаб прогрессив ставкалар тартибида тузилади. Охириги йиллари юқори ставкалар кескин пасайиб кетди ва ставкалар сони камайди. Пропорционал ставкага ўтиш даражасини юксалиши кузатилмоқдадир. Англияда асосан 2 та ставка -25 ва 40% ли ставкалар қўлланилади. Италияда эса юқори ставка 56% га ва Японияда 60% га туширилган.

Ишлайдиган эр ва хотин даромад солиғини ихтиёрий, даромадларини умумий йиғиндисидан тўлайдилар, ёки ихтиёран ҳар бири алоҳида тўлайди. Баъзи давлатларда қўшилган умумий даромаддан солиқ камроқ тўланади. Қоида бўйича даромад солиғи, ижтимоий суғурта фондига ажратма иш ҳақи каби манбалардан ишхонада тўланади. Бошқа турдаги даромадлардан солиқ эр-хотин биргаликда ёки алоҳида ёзган декларациялари асосида олинади.

Иқтисодий ривожланган, етакчи давлатларни солиқ сиёсати.

Ушбу давлатларда солиқ сиёсати, охириги йиллари таклифлар иқтисоди (экономика предложений - ЭП) назариясига асосланган.

Саноати ривожланган мамлакатлар 1970-1980 йиллари иқтисодий кризисга учрадилар (инфляция, иқтисодий ўсиш даражаси пасайди, ишсизлар кўпайди, ҳуфийа иқтисод ривожланди ва ҳоказо).

Бу ҳолатдан чиқиб кетиш учун солиқ ставкаси чегарасини кескин тушириш таклиф қилинди.

Таклифлар иқтисодида асосан «А.Лаффер эгриси» етакчи назария ҳисобланиб, унда солиқларни камайтириш кўзда тутилган.

«А.Лаффер эгриси» бўйича бюджетга солиқни келиб тушиши, солиқ ставкаси ва ишлаб чиқариш даражаси бир-бири билан боғлиқ. Солиқ ставкасини кўтариш Лаффер фикрича, солиқ тушуми ишлаб чиқаришни пасайиши ҳисобига кўпаяди.

Шу мактабни вакили М.Фелдстейн даромад солиғини ставкасини 42% қилиб белгилади. Америкадаги солиқ ислохотининг муаллифи сенатор Бредли ва Р.Гефардт 30-35% ли даражани таклиф қилишди. М.Фридмен 25%гача туширди.

«Лаффер эгриси» бўйича солиқнинг мукамал ставкаси Д.Кейнс кўрсатган 20% ва француз президенти Жискаро Д'Эстен таклиф қилган 40% ўртасида бўлиши белгиланган.

Айрим давлатларда 1980-1990 йилларда ўтказилган солиқ ислохотлари натижасида солиқ ставкалари пасайтирилди: масалан, корпорация фойдасидан олинган солиқ 36% гача ва шахсий даромад солиғи 47% гача туширилди.

Таклифлар иқтисоди, давлатни фаол фискал сиёсатига асосланган Кейнс концепцияси солиқ ҳолислиги концепцияси билан алмаштирилди. Бу концепция асосида давлат иқтисодга тўғридан тўғри эмас, билвосита аралашishi ётади. (Катта солиқ солиқни барбод қилади). Шу нуқтаи назардан, солиқ уни тўловчига оғир юк бўлмасдан, иқтисодни ривожлантириш учун қизиқтирувчи омил бўлиши керак, деб таъкидлаш мумкин.

Ҳар бир давлатда юқори солиқ ставкаси шароитида солиқ тўлашдан бош тортиш иқтисод субъектлари ўртасида нақд пул ҳисоб-китобларига ўтиш, фойдани яшириш каби муаммоларни туғдиради.

1970 йилларни охири ва 1980 йилни бошларида давлатларни «Солиқ босқинчилиги» даврида ҳуфиёна секторни обороти кескин ошганлиги қайд этилди.

Айрим маълумотларга кўра ҳозирги кунда ҳуфиёна иқтисод соҳасида АҚШда ички ялпи маҳсулотнинг 15% и яратилади. Бунга ҳар тўрттадан битта ишловчи жалб қилинган. Рақамлар эътиборни ўзига тортиб, таклифлар иқтисоди ёндошувчилари паст солиқ ставкалари ҳуфиёна бизнес билан курашишни самарали қуроли деб ҳисоблайдилар.

Таклифлар иқтисоди тарафдорларини яна бир мақсади ҳар хил компания ва иқтисодиётни айрим тармоқларига солиқ енгилликларини беришни бекор қилиш, уларнинг фикрича, ёки юқори даражадаги солиқ кўп миқдордаги солиқ енгилликлари бериш, ёки паст солиқлар солиқ енгилликларини бекор қилишга олиб келади.

1980 йилларни ўрталарида АҚШда корпоратив секторига берилган енгилликлар федерал бюджетни 1 млрд. доллар потенциал солиқ суммасини йўқолишига олиб келди. Бу кўрсаткич 1995 йили 2,5 млрд. долларни ташкил қилди.

Солиқ ислохотлари даврида бу енгилликлар нисбатан камайтирилди. Биринчилик, устунлик инвестицияга берилган солиқ енгилликлари учун сақланиб қолдирилди. Чунки бу енгилликлар келажакда компанияларни фойдасини оширади ва натижада давлатни солиқ даромадини кўпайтиради.

Солиқ ислохотлари ўтказилишига қарамай, иқтисодий ривожланган мамлакатларда солиқ олиш даражаси бир-биридан кескин фарқ қилади.

Корпорация фойдасидан олинган солиқ ставкаси 43% га (Италия ва Швейцария), шахсий даромад солиғи бўйича эса (Финляндия ва Канада) 32%га

фарқ қилади.

Табиийки, бундай диспропорциялар А.Смит кўрсатганидек, капитал ва меҳнат ресурслари қулай солиқ иқлими яратилган мамлакатларга ўтиб кетади. Бу ўз навбатида капитал оқиб кетган давлатни иқтисодига салбий таъсир кўрсатади.

Мамлакатдан капитални «ҳайдаб чиқарувчи солиқ», даромад манбаларини, давлат ва бутун жамият даромадини муқаррар нобуд (исроф) қилади.

Ҳозирги замон мисолида капитални «ҳайдаб чиқаришни» қуйидаги мисолларда кўриш мумкин. Фақат 1994 йили Франциядан 50 млрд. доллар капитал оқиб кетди ва асосан енгил солиқ солиш тартиби ўрнатилган давлатларга бориб жойлашди.

Россия федерацияси иқтисодини чет эл инвестициясига бўлган талаби 140 млрд. долларни ташкил қилади. Ташқи давлатларга ўтиб кетган Россияни «қочқин» капитали 100-300 млрд. доллар ҳисобида баҳоланган. Капитални «қочиб кетиши» фақат Россияни солиқ тизими эмас, балки солиқ омилларига ҳам боғлиқдир.

Жаҳон иқтисодида солиқ солиш даражаси турли хилларда бўлади.

Солиқ оғирлиги бўйича жаҳон мамлакатларини тахминан икки гуруҳга бўлиш мумкин.

1. Юқори ставкаларда солиқ ундирувчи мамлакатлар

2. Муросасозлик (либерал) тартибда солиқ солиш давлатлари

Юқори даражада солиқ солувчиларга иқтисодий ривожланган ва ривожланаётган давлатлар киради. Фойдага солинадиган солиқ ва шахсий даромад солиғининг ставкалари 30-60%ни, фоиз, дивиденд, роялтига тақсимланган фойдага солинадиган солиқ 15-35% ни ташкил этади.

Бу давлатларда компанияларни ташкил қилиш маросими молиявий ҳисобот устидан назорат, солиқ қонунлари бузилганда жарима ва жиноий жавобгарликларга тортиш қаттиқ тартибда олиб борилади.

Иккинчи гуруҳ - паст солиқ қўллаш ҳуқуқига эга мамлакатлар. Баъзида «солиқ гавани» (бандаргоҳи), «солиқ оазиси», «солиқдан ҳимояланган пана жой» деб ҳам аталади. Улар ўз навбатида 3 гуруҳга бўлинади.

1. Жисмоний ва юридик шахслардан тўғри солиқлар олинмайдиган юрисдикциялар. Буларни «тоза» солиқ бандаргоҳлари ёки солиқсиз юрисдикциялар деб ҳам юритилади.

Бу мамлакатларда компаниялар ва жисмоний шахсларни айрим даромади ва мулклари учун даромаддан олинадиган солиқ, фойдага солинадиган солиқ, мерос ва ҳадя қилинган моллардан, мулкдорчиликдан олинадиган солиқлар қўлланмайди.

Компаниялар ва жисмоний шахслардан бизнес олиб бориш учун қатъий белгиланган ҳар йилда олинадиган божлар, бир марталик рўйхатга олиш йиғимлари каби эгри солиқлар олинади. Эгри солиқ олиш даражаси юқори эмас. Масалан, Кариб регионида компаниялар учун ҳар йилги тўлов фақатгина шартли 100-1600 долларни ташкил қилади. Бу ўз навбатида даромадидан солиқ тўловчиларга жуда қулай шароитни яратиб берилишини англатади. Катта

даромад олиб, шартли суммани фақат рамзий сифатда тўланади. Тўғри солиқлар олинмайдиган давлатларга Андорра, Багам, Бермуд, Кайман ороллари, Науру, Вануату, Теркс, Кайкос, Фарер ороллари киради.

2. Паст даражали тўғри солиқ олинадиган юрисдикциялар.

Фойдага солинадиган солиқ, шахсий даромад солиғи ставкалари айрим гуруҳ солиқ тўловчиларга 30% гача камайтирилиб қўлланилади, ва айрим ҳолларда солиқ ставкаси 10% дан ортмайди. Бу «солиқ оазис»ларида ставкаларни бошқа ҳудудларга нисбатан паст ставкада ўрнатилиши даромад олувчи солиқ тўловчиларни бу ерда солиқ қонунчилиги билан ўзаро «ҳисоб-китоб»ини ўз манфаатини кўзлаб амалга оширишига олиб келади. Ва яна бир бундан келиб чиқадиган хулоса шундаки, жалб қилувчи таъсирга эга бундай шароитлар шу регионларнинг турмуш даражасини ўсишига олиб келади. Чунки, бу шартлардан фойдаланиш учун кўп солиқ тўловчилар бу ерда ўз фаолиятларини қайд эттириб, ҳудудлар бюджетига оз-оздан катта маблағлар тушириб берадилар.

Бу гуруҳга Британия, Виргиния ороллари, Кипр, Гибралар, Венгрия, Исроил, Швейцария киради.

Бу гуруҳни яна, шу билан бир қаторда, ўзининг юридик ва жисмоний шахслари чет элдан оладиган даромадлари бўйича солиқдан озод қилинадиган давлатлар ташкил этади: Коста Рика, Гонконг, Либерия, Малайзия, Панама ва бошқалар киради.

3. Юқори солиқ ставкали юрисдикциялар.

Бу мамлакатларда айрим компанияларга солиқ устунлиги берилади. Айрим иқтисодий ривожланган мамлакатлар чет эл инвестициясини келтириш, ташқи иқтисодий алоқани рағбатлантириш учун шу билан шуғулланадиган компанияларга махсус солиқ олиш тартиби ўрнатадилар. Фойдадан олинадиган солиқ ставкасини тушириш энгиллиги билан бир қаторда, тақсимланадиган фойдадан олинадиган солиқ ставкалари ҳам пасайтирилади: Бельгия, Ирландия, Люксембург, Нидерландия давлатлари бунга мисол бўла олади.

Яна шуни кўрсатиш керакки, солиқ гаванларидаги давлатлар жисмоний ва юридик шахсларни соддалаштирилган солиқ ҳисоботларини қўллайди, айрим давлатларда солиқ тўламаслик, даромадларни яшириш жиноий жавобгарлик ҳисобланмайди.

Жаҳон иқтисодиётида юқори даражада солиқ олувчи ва солиқ гаванлари ўртасида капитал қўйилма ва ишчи кучини қайтадан тақсим қилиш учун кескин ва қаттиқ конкуренция, кураш олиб борилмоқда.

Бугунги кунда хорижий мамлакатларда бизнес консалтинг, яъни маслаҳат хизматлари кўрсатиш соҳасида *follow-up support*, яъни тадбиркорларга доимий равишда маслаҳат хизматлари кўрсатиб туриш усули тобора ривожланиб бормоқда. Бундай усулнинг кенг миқёсда ривожланиб боришига маслаҳат хизматлари кўрсатувчи ташкилотлар сонини мунтазам равишда кўпайиб бориши натижасида улар ўртасида рақобат курашининг кучайиб бориши сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Хорижий мамлакатларда, хусусан, ривожланган

давлатларда консалтинг хизматларининг бундай даражада ривожланиши солиқ маслаҳатининг ҳам ривожланишига олиб келмоқда.

Ривожланган мамлакатлар, жумладан, Япония, Жанубий Корея ва Германия сингари давлатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, солиқ маданиятининг юқори бўлиши жамоатчилик муносабатлари (Public Relations) нинг кенг миқёсда шаклланганлиги билан бевосита боғлиқдир. Ушбу мамлакатлардаги солиқ хизмати органлари улардаги кўплаб компанияларда бўлгани сингари жамоатчилик билан ишлаш бўлимларига эга бўлишиб, бу ҳам ўз навбатида солиқ маслаҳатига оид хизматлар кўрсатишни акс эттиради. Нафақат солиқ хизмати органлари, балки тадқиқотимизнинг объекти бўлган солиқ маслаҳатчилари ташкилотлари ҳам ўз ташкилий структураларида Public relations department, яъни жамоатчилик билан ишлаш бўлимларига эга бўлиши, бу улар томонидан кўрсатиладиган солиқ маслаҳати хизматларининг сифатини янада кўтарилишига имкон яратади.

Жанубий Кореяда эса Миллий солиқ хизмати таркибида солиқ тўловчиларнинг муносабатлари билан ишлаш бўйича алоҳида Марказ ташкил этилган бўлиб, унда солиқ тизимида камида 10 йил ишлаган ва етарли тажрибага эга бўлган ходимларнинг фаолият юритиши белгилаб қўйилган.

Хорижий мамлакатларнинг солиқ соҳасидаги тажрибасини умумийлаштирган ҳолда қуйидагиларни айтиш мумкин:

- хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини ташкил этишга интеграл тарзда ёндашилаётган бўлиб, бунда ҳам давлат ва ҳам хусусий мулк вакилларининг фаол иштироки намоён бўлади. Масалан, Ҳиндистонда ҳам давлат ва ҳам хусусий компаниялар томонидан солиқ маслаҳати хизматлари кўрсатилади. Мамлакатнинг кўплаб штатларида давлат томонидан ташкил этилган Солиқ маслаҳатчилари палаталари бўлиш билан бирга хусусий мулкдорларнинг ташаббуслари билан ташкил этилган Солиқ маслаҳатчилари палаталари ҳам фаолият кўрсатиб келишмоқда;

- хорижий мамлакатлар, хусусан ривожланган мамлакатлар ва бир қатор ривожланаётган мамлакатларда солиқ маслаҳати хизматлари давомийлик характерига эга бўлиб, бу солиқ маслаҳатчилари билан уларнинг мижозлари ўртасидаги ўзаро ишончли муносабатларни янада мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда ва ҳ.к.

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини амалга ошириш тартиблари?
2. Ривожланган мамлакатларда солиқ маъмурчилигини амалга ошириш таҳлили.

3. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини самарали амалга оширишга таъсир этувчи омиллар

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони

3. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrda “O‘zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-3454-son qarori

7. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrda “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni

8. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrda “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni

9. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvarda “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-456-son qonuni

10. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. –Т.: “Ўзбекистон”. ҳисобот

11. Toby Stock. Advanced in Taxation. Copyright @ 2010 y. Emerald Group Publishing limited.

12. Schanz, Deborah, Schanz, Sebastian. Business Taxation and Financial Decisions. © 2011

13. Александров И.М. Налоги и налогообложение: Учебник.—7-е. изд., перераб.и доп.- Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2009. – 227 с.

14. Налоговое администрирование: учебное пособие / кол. авторов; под ред. Л.И. Гончаренко. - М.: КНОРУС, 2009. - 448 с.

15. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика: учебник для вузов / В.Г. Пансков. - М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. - 680 с.

16. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik/Toshkent moliya instituti.- Toshkent: “Noshir”, 2012. 712-bet.

17. Вахобов А.В, Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик. Т.: Шарқ, 2009. 448- бет.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТАВСИЯЛАР

Амалий машғулот мақсади тингловчиларнинг назарий билимларини амалий жиҳатдан мустаҳкамлашга қаратилган. Машғулотлар республикамиздаги илғор корхона ва ташкилотларда ўтказилади ҳамда амалий фаолият билан машғул бўлган амалиётчилар билан ҳамкорликда ўтказилади. Машғулот давомида тингловчилар кадрларни инновацион бошқариш, инновацион фаолият ривожланишида ахборот – коммуникация технологияларини қўлланиши, корхоналарда инновацион фаолиятни бошқариш тажрибаси, инновацион лойиҳаларни молиялаштириш, инновацион лойиҳаларни иқтисодий самарадорлигини мониторинг қилиш, Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиши тўғрисида амалий кўникмалар ҳосил қиладилар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1 - амалий машғулот. Солиқ маъмурчилиги тизимини шакллантириш янада такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари. (4 соат)

Режа

1. Иқтисодиётимизнинг янада ривожланиши ва диверсификациялашуви шароитида солиқ маъмурчилиги ва назоратини янада такомиллаштиришнинг иқтисодий шарт-шароитлари
2. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини ташкил қилишнинг назарий асослари
3. Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштиришда Давлат солиқ маъмурчилиги босқичлари: режалаштириш, прогнозлаштириш, солиқлар орқали тартибга солиш, солиқ назорати
4. Солиқ сиёсатида солиқ маъмурчилиги ва назоратининг асосий йўналишлари

Калит сўзлар: солиқ маъмурчилиги ва назорати, солиқ маъмурчилиги функциялари, тадбиркорлик, саноат тармоғи, фермер хўжаликлари, иқтисодий самарадорлик, ишлаб чиқариш, ялпи, товар маҳсулот, ялпи даромад, соф даромад, фойда

- 1. Иқтисодиётимизнинг янада ривожланиши ва диверсификациялашуви шароитида солиқ маъмурчилиги ва назоратини янада такомиллаштиришнинг иқтисодий шарт-шароитлари**

Республикамиз ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий ривожланишининг ишлаб чиқаришнинг модернизациялашуви шароитида солиқлар воситасида бир томондан тартибга солиш иккинчи томондан эса рағбатлантириш ҳамда иккала

жараённи тўғри ташкил эта олиш хўжалик юритувчи субъектларимиз фаолиятининг бозор муносабатларининг иқтисодий талабларига мослашишида, уларнинг босқичма-босқич ривожиди муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизда иқтисодиётнинг барқарор ўсиши ва унда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, унинг энг муҳим тармоқларини техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, солиқ сиёсатини янада эркинлаштириш борасида изчил ишлар амалга оширилмоқда.

Мазкур вазифалар ижроси юзасидан кейинги йилларда солиқ тизимини соддалаштириш, солиқ юкини камайтириш, қўшимча имтиёз ва преференциялар бериш, айрим йўналишлар бўйича солиқ солиш тизимларини такомиллаштириш бўйича қатор меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида солиқ тизими олдиға қўйилган вазифаларнинг муваффақиятли бажарилиши ушбу тизимнинг самарали фаолият кўрсатишиға боғлиқ. Ўз навбатида, солиқ тизимининг самарали фаолият кўрсатиши эса мамлакатда солиқ маъмурчилиги қандай ташкил этилганлигиға боғлиқ бўлади. Юқоридаги сабабларға кўра, иқтисодиётни модернизациялаш шароитида Ўзбекистонда солиқ маъмурчилиги масалаларига алоҳида эътибор берилаётганлиги бежиз эмас.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда бозор иқтисодиёти принципларига жавоб берадиган солиқ тизимининг шаклланганлиги, Ўзбекистон Республикаси янги Солиқ кодексининг қабул қилинганлиги, солиқларни бошқаришнинг замонавий методлари ва механизмларининг жорий этилганлиги, солиқ органлари яхлит тизимининг яратилганлиги бозор инфратузилмасини шаклланиши ва иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришда муҳим роль ўйнамоқда. Бироқ, мамлакатимиз амалиёти ва илғор хориж тажрибасининг чуқур таҳлили республика солиқ органлари тизимини янада модернизация қилишнинг зарурлигини кўрсатмоқда. Чунки, таҳлилларнинг кўрсатишича, солиқ органларининг функциялари, ваколатлари ва тузилмаси замонавий талабларға тўлиқ жавоб бераолмаяпти, улар фискаль-молия органлари тузилмасида, энг аввало, солиқ қонунчилигиға риоя этилишини назорат қилиш Давлат бюджети даромадлар қисмини барқарор шакллантиришнинг белгиланган топшириқларини бажариш масалаларида ҳали етакчи ўринни эгаллагани йўқ.

2. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини ташкил қилишнинг назарий асослари

Мамлакат аҳолиси, шунингдек, хўжалик субъектлари солиқ маъмурчилиги тўғрисида аниқ ва тўлиқ тасаввурға эға эмас. Иқтисодий адабиётда солиқ маъмурчилиги хусусида турлича иқтисодий қарашлар мавжуд. Шунингдек, мамлакатимизда солиқ маъмурчилигининг ташкил этишнинг ҳозирги ҳолатини баҳолаш эҳтиёжи вужудға келмоқда. Юқоридаги масалаларға аниқлик киритмасдан туриб, солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш ва уни

такомиллаштиришни амалга ошириб бўлмайди.

Юқорида келтириб ўтилган ҳолатларнинг барчаси танланган диссертация мавзусининг долзарблигини белгилаб беради, ушбу мавзуда мустақил, махсус чуқур илмий тадқиқот олиб боришни тақозо этади.

Солиқ маъмурчилигининг назарий ва амалий жиҳатларини тадқиқ этишга бағишланган дастлабки ишлар россиялик иқтисодчи олимлар Бурцев Д.Г., Грунина Д.К., Горский И.В., Дадашев А.З., Дуканич Л.В., Миронова О.А., Ханафеев Ф.Ф. ва бошқалар томонидан амалга оширилиб, уларда Россия Федерациясидаги солиқ маъмурчилигига тегишли бўлган ҳолатлар ўз аксини топмоқда⁴.

Ўзбекистонда солиқ маъмурчилигининг айрим амалий жиҳатлари О.Қ.Абдурахмонов, М.И.Альмардонов, А.В.Ваҳобов, А.С.Жўраев, Ж.Р.Зайналов, О.К.Иминов, Т.С.Маликов, О.О.Олимжонов, Б.Э.Тошмуродова, Ш.А.Тошматов, Қ.А.Яхъеев, Н.Р.Қўзиева, Н.Ҳ.Ҳайдаров ва бошқаларнинг илмий ишларида⁵ таҳлил қилинган. Бироқ, ушбу масала ҳозирга қадар илмий тадқиқотчилар томонидан мустақил тадқиқот объекти сифатида тадқиқ этилмаган. Шу муносабат билан, мамлакатимизда солиқ маъмурчилигини янани самарали ташкил этиш ва такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари, уни амалга ошириш лозим.

Солиқ маъмурчилигининг иқтисодий моҳиятини аниқлашда қуйидаги ҳолатларга эътибор бериш лозим. а) солиқ маъмурчилиги солиқ муносабатларини бошқариш тизимидир. б) солиқ маъмурчилиги давлат солиқ сиёсатини амалга оширилишини таъминлайди ва шунга хизмат қилади. в) солиқ маъмурчилиги солиқ органлари фаолиятини мувофиқлаштириб туради; г) солиқ маъмурчилиги солиқ ҳуқуқининг қоидаларига асосланади, уларни ўзига хос тарзда тўлдиради, уни назарий ва амалий нуқтаи-назардан солиқ механизмнинг ўзига хос стержени сифатида талқин этиш мумкин; д) солиқ муносабатлари солиқ маъмурчилиги предметини ташкил этади; е) солиқ маъмурчилиги моҳияти, конкрет ҳолда, у томонидан бажарилиши мумкин бўлган функциялар орқали намоён бўлади.

Солиқ маъмурчилигининг моҳиятини аниқлашда солиқ тизими тузилиши

⁴ Миронова О.А., Ханафеев Ф.Ф. Налоговое администрирование. Учебное пособие. М.: изд-во Омега Л., 2005. – 408 с.; Грунина Д.К. Основы налогового администрирования. – М.: ФА при Правительстве РФ, 2003. – 148 с.; Дадашев А.З., Лобанов А.В. Налоговое администрирование в Российской Федерации. – М.: Книжный мир, 2002. – 202 с.; Бурцев Д.Г. Изменения в налоговом администрировании в условиях модернизации налоговых органов // Налоговый вестник. 2002. № 1. С.23-27.

⁵ Ваҳобов А.В., Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш / Дарслик. – Т.: Шарқ, 2009. – 448 б.; Ваҳобов А. ва бошқ. Бюджет-солиқ сиёсати яхлитлиги. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Iqtisod-moliya, 2005. – 480 б.; Жўраев А., Мейлиев О., Сафаров Ғ. Солиқ назарияси. – Т.: ТМИ, 2004. – 210 б.; Зайналов Ж.Р. Солиқлар ва солиққа тортиш. – С.: СКИ, 2002. – 366 б.; Иминов О.К., Тўраев Ш.Ш. Солиққа тортишни таҳлил этишнинг долзарб масалалари. – Тошкент: “Akademiya”, 2005. – 130 б.; Маликов Т.С. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари. – Тошкент: “Академия”, 2002. – 202 б.; Маликов Т.С., Жалилов П.Т. Бюджет-солиқ сиёсати. – Тошкент: “Академнашр”, 2011. – 472 б.; Тошмуродова Б. Солиқ муносабатларини оптималлаштириш. Тошкент: “Iqtisod-moliya”, 2005. – 265 б.; Тошмуродова Б. Солиқлар воситасида иқтисодиётни бошқариш механизми / Монография. – Т.: Янги аср авлоди, 2002. – 128 б.; Тошматов Ш.А. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли / Монография. –Т.: Фан ва технология, 2008. – 204 б.; Яхъеев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 248 б.; Ҳайдаров Н.Ҳ. Солиқлар ва солиққа тортиш масалалари. Ўқув қўлланма. – Тошкент: “Akademiya”, 2007. – 256 б. ва бошқалар.

ва солиқ сиёсатини ташкил этишнинг принциплари муҳим роль ўйнайди. Ушбу принципларни уч гуруҳга бўлиш мумкин: 1) солиққа тортиш жараёнларини маъмурий бошқаришни ўзида акс эттирувчи ташкилий принциплар (умумийлик, тенглик, ўзгарувчанлик); 2) солиқларнинг иқти- содиётга таъсирини ўзида ифодаладиган иқтисодий принциплар (самарадорлик, тежамкорлик, тенг тақсимланиш); 3) солиқ муносабатларининг қонун нуқтаи назаридан аниқлигини кўрсатувчи принциплар (бирлик-ягоналик, барқарорлик, аниқлик).

Фикримизча, солиқ маъмурчилигининг мазмун-моҳиятини ифодаловчи таърифи ушбу жараёнда эътиборга қаратилиши керак бўлган барча ҳолатларни ҳисобга олиши зарур. Юқорида келтирилган ҳолатларни ҳисобга олиб солиқ маъмурчилигининг мазмун-моҳиятини ифодаловчи қуйидагича таъриф бериш мумкин: “Солиқ ҳуқуқи қоидаларига таянган ҳолда солиқ сиёсатини амалга оширишга хизмат қиладиган, солиқ органлари фаолиятини мувофиқлаштириб турувчи солиқ муносабатларини бошқариш тизимига солиқ маъмурчилиги дейилади”.

Бизнингча, солиқ маъмурчилиги мазмун-моҳиятини янада тўлароқ ифодалаш мақсадида унга берилган янги таърифда олдинги таърифлардан фарқли ўлароқ, яна икки ҳолатга эътибор берилган ва улар янги таърифда инobatга олинган. Бу, биринчидан, солиқ маъмурчилигининг солиқ ҳуқуқи қоидаларига таяниши бўлса, иккинчидан, унинг солиқ сиёсатини амалга оширишга хизмат қилишидир.

Солиқ маъмурчилиги маълум маънода, бевосита бошқарувга дахлдор бўлганлиги учун унга бошқарувга тегишли бўлган барча функциялар хосдир.

Шунинг учун ҳам, солиқ маъмурчилиги функциялари таркибига, умумий тарзда, қуйидагиларни киритиш мумкин: а) режалаштириш; б) ҳисобга олиш;

в) назорат; г) тартибга солиш. Бирок, солиқ маъмурчилиги функцияларининг бу тарзда ифодаланиши, фикримизча, мавҳум бўлиб, унинг ўзига хос бўлган хусусиятларини мутлақо ифода этмайди. Шунинг учун солиқ маъмурчилиги функцияларида унинг ўзига хос бўлган хусусиятлари аниқ акс эттирилиши ва бу функцияларнинг фақат солиқ маъмурчилигига хос эканлиги аниқ кўриниб туриши лозим. Агар солиқ маъмурчилигининг аввало солиқ муносабатларини бошқариш тизими эканлиги ҳисобга олинadиган бўлса, у ҳолда унинг функцияларини қуйидаги кўринишда ифодалаш мумкин: 1) солиқ муносабатларини режалаштириш; 2) солиқ муносабатларини ҳисобга олиш; 3) солиқ муносабатларини назорат қилиш; 4) солиқ муносабатларини тартибга солиш.

Амалга оширилган илмий тадқиқот натижалари кўрсатишича солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштириш нуқтаи- назаридан, шу жойда қатор муаммолар мавжуд. Фикримизча, дастлабки муаммо сифатида солиқ салоҳияти жумладан, ҳудудларнинг солиқ салоҳияти етарли даражада тўғри башоратланмаётганлиги ва баҳолан маётганлигини кўрсатиш мумкин. Бу, ўз навбатида, бюджет тизимининг турли даражаларида

солиқ тушумларининг режалаштириш жараёнларини такомиллаштиришга, минтақаларнинг солиқ фаоллиги даражаси ва солиқ имкониятларини аниқлаш, таққослаш ва ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини етарли даражада тавсифлаш имконини бермаяпти. Ушбу ҳолатни турли солиқлар бўйича солиқ тушумларининг мамлакатимиз, жумладан, алоҳида олинган маъмурий ҳудудлар бўйича режалаштирилиши ва ушбу кўрсаткичларнинг ҳисобот даврида бажарилишини характерлайдиган кўрсаткичлар яққол кўрсатади.

Шу муносабат билан мамлакатимизда солиқ маъмурчилигининг самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштиришга қаратилган қарорларни қабул қилишда масаланинг шу жиҳатига жиддий эътибор бермоқ лозим. Бунинг учун, бизнинг фикримизча, қуйидаги тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш лозим:

- солиқларни бюджетга йиллар бўйича ундирилиш режаларининг бажарилишида Ўзбекистон Республикаси ва унинг маъмурий ҳудудлари бўйича нореал, етарлича асосланмаган, субъектив омилларнинг таъсирида тузили-шига йўл қўймаслик керак;

- солиқ тушумлари бўйича тузилган режаларнинг маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни реализация қилиш режалари билан узвий равишда боғлиқлигини таъминлаш лозим;

- мамлакат ва унинг маъмурий ҳудудлари миқёсида солиқларни солиқ тўловчилар томонидан бюджетга ўз вақтида тўламаслик, молия-бюджет-тўлов интизомига риоя қилмаслик ҳолларининг содир этилаётганлигига чек қўйиш зарур;

- солиқлар бўйича берилган имтиёزلардан нотўғри фойдаланиш, солиққа тортиш базасини онгли равишда нотўғри белгилаш, тегишли солиқ ставкаларини нотўғри қўллаш ҳолатларининг олдини олишга эришмоқ керак;

- аксарият ҳолларда объектив сабаблар ва келгуси даврларда вужудга келиши мумкин бўлган мураккаб молиявий вазиятни инобатга олмаган ҳолда доимо бюджет манфаатларининг биринчи ўринга қўйилаверишига чек қўйиш зарур

3. Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштиришда Давлат солиқ маъмурчилиги бошқичлари: режалаштириш, прогнозлаштириш, солиқлар орқали тартибга солиш, солиқ назорати

Солиқ маъмурчилигининг иқтисодий моҳиятини аниқлашда қуйидаги ҳолатларга эътибор бериш лозим. а) солиқ маъмурчилиги солиқ муносабатларини бошқариш тизимидир. б) солиқ маъмурчилиги давлат солиқ сиёсатини амалга оширилишини таъминлайди ва шунга хизмат қилади. в) солиқ маъмурчилиги солиқ органлари фаолиятини мувофиқлаштириб туради; г) солиқ маъмурчилиги солиқ ҳуқуқининг қоидаларига асосланади, уларни ўзига хос тарзда тўлдиради, уни назарий ва амалий нуқтаи-назардан солиқ механизмнинг ўзига хос стержени сифатида талқин этиш мумкин; д)

солиқ муносабатлари солиқ маъмурчилиги предметини ташкил этади; е) солиқ маъмурчилиги моҳияти, конкрет ҳолда, у томонидан бажарилиши мумкин бўлган функциялар орқали намоён бўлади.

Солиқ маъмурчилигининг моҳиятини аниқлашда солиқ тизими тузилиши ва солиқ сиёсатини ташкил этишнинг принциплари муҳим роль ўйнайди. Ушбу принципларни уч гуруҳга бўлиш мумкин: 1) солиққа тортиш жараёнларини маъмурий бошқаришни ўзида акс эттирувчи ташкилий принциплар (умумийлик, тенглик, ўзгарувчанлик); 2) солиқларнинг иқти- содиётга таъсирини ўзида ифодалайдиган иқтисодий принциплар (самарадорлик, тежамкорлик, тенг тақсимланиш); 3) солиқ муносабатларининг қонун нуқтаи назаридан аниқлигини кўрсатувчи принциплар (бирлик-ягоналик, барқарорлик, аниқлик).

Фикримизча, солиқ маъмурчилигининг мазмун-моҳиятини ифодаловчи таърифи ушбу жараёнда эътиборга қаратилиши керак бўлган барча ҳолатларни ҳисобга олиши зарур. Юқорида келтирилган ҳолатларни ҳисобга олиб солиқ маъмурчилигининг мазмун-моҳиятини ифодаловчи қуйидагича таъриф бериш мумкин: “Солиқ ҳуқуқи қоидаларига таянган ҳолда солиқ сиёсатини амалга оширишга хизмат қиладиган, солиқ органлари фаолиятини мувофиқлаштириб турувчи солиқ муносабатларини бошқариш тизимига солиқ маъмурчилиги дейилади”.

Бизнингча, солиқ маъмурчилиги мазмун-моҳиятини янада тўлароқ ифодалаш мақсадида унга берилган янги таърифда олдинги таърифлардан фарқли ўлароқ, яна икки ҳолатга эътибор берилган ва улар янги таърифда инобатга олинган. Бу, биринчидан, солиқ маъмурчилигининг солиқ ҳуқуқи қоидаларига таяниши бўлса, иккинчидан, унинг солиқ сиёсатини амалга оширишга хизмат қилишидир.

Солиқ маъмурчилиги маълум маънода, бевосита бошқарувга дахлдор бўлганлиги учун унга бошқарувга тегишли бўлган барча функциялар хосдир.

Шунинг учун ҳам, солиқ маъмурчилиги функциялари таркибига, умумий тарзда, қуйидагиларни киритиш мумкин: а) режалаштириш; б) ҳисобга олиш;

в) назорат; г) тартибга солиш. Бироқ, солиқ маъмурчилиги функцияларининг бу тарзда ифодаланиши, фикримизча, мавҳум бўлиб, унинг ўзига хос бўлган хусусиятларини мутлақо ифода этмайди. Шунинг учун солиқ маъмурчилиги функцияларида унинг ўзига хос бўлган хусусиятлари аниқ акс эттирилиши ва бу функцияларнинг фақат солиқ маъмурчилигига хос эканлиги аниқ кўриниб туриши лозим. Агар солиқ маъмурчилигининг аввало солиқ муносабатларини бошқариш тизими эканлиги ҳисобга олинган бўлса, у ҳолда унинг функцияларини қуйидаги кўринишда ифодалаш мумкин: 1) солиқ муносабатларини режалаштириш; 2) солиқ муносабатларини ҳисобга олиш; 3) солиқ муносабатларини назорат қилиш; 4) солиқ муносабатларини тартибга солиш.

Амалга оширилган илмий тадқиқот натижалари кўрсатишича солиқ маъмурчилигини самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштириш нуқтаи-

назаридан, шу жойда қатор муаммолар мавжуд. Фикримизча, дастлабки муаммо сифатида солиқ салоҳияти жумладан, ҳудудларнинг солиқ салоҳияти етарли даражада тўғри башоратланмаётганлиги ва баҳолан маётганлигини кўрсатиш мумкин. Бу, ўз навбатида, бюджет тизимининг турли даражаларида солиқ тушумларининг режалаштириш жараёнларини такомиллаштиришга, минтақаларнинг солиқ фаоллиги даражаси ва солиқ имкониятларини аниқлаш, таққослаш ва ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини етарли даражада тавсифлаш имконини бермаяпти. Ушбу ҳолатни турли солиқлар бўйича солиқ тушумларининг мамлакатимиз, жумладан, алоҳида олинган маъмурий ҳудудлар бўйича режалаштирилиши ва ушбу кўрсаткичларнинг ҳисобот даврида бажарилишини характерлайдиган кўрсаткичлар яққол кўрсатади.

Шу муносабат билан мамлакатимизда солиқ маъмурчилигининг самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштиришга қаратилган қарорларни қабул қилишда масаланинг шу жиҳатига жиддий эътибор бермоқ лозим. Бунинг учун, бизнинг фикримизча, қуйидаги тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш лозим:

- солиқларни бюджетга йиллар бўйича ундирилиш режаларининг бажарилишида Ўзбекистон Республикаси ва унинг маъмурий ҳудудлари бўйича нореал, етарлича асосланмаган, субъектив омилларнинг таъсирида тузили-шига йўл қўймаслик керак;

- солиқ тушумлари бўйича тузилган режаларнинг маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва уларни реализация қилиш режалари билан узвий равишда боғлиқлигини таъминлаш лозим;

- мамлакат ва унинг маъмурий ҳудудлари миқёсида солиқларни солиқ тўловчилар томонидан бюджетга ўз вақтида тўламаслик, молия-бюджет-тўлов интизомига риоя қилмаслик ҳолларининг содир этилаётганлигига чек қўйиш зарур;

- солиқлар бўйича берилган имтиёزلардан нотўғри фойдаланиш, солиққа тортиш базасини онгли равишда нотўғри белгилаш, тегишли солиқ ставкаларини нотўғри қўллаш ҳолатларининг олдини олишга эришмоқ керак;

- аксарият ҳолларда объектив сабаблар ва келгуси даврларда вужудга келиши мумкин бўлган мураккаб молиявий вазиятни инобатга олмаган ҳолда доимо бюджет манфаатларининг биринчи ўринга қўйилаверишига чек қўйиш зарур

4. Солиқ сиёсатида солиқ маъмурчилиги ва назоратининг асосий йўналишлари

Мамлакатимиз иқтисодиётининг бошқа соҳалари қатори солиқ тизимида ҳам муайян ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, солиқ қонунчилигининг тобора такомиллаштирилаётгани, тизимдаги янгилик ва ўзгаришлар юртимизда ишбилармонлик муҳитини яхшилаш, тадбиркорлик субъектларига янада қулай шарт-шароитлар яратишга хизмат қилмоқда.

2018 йилги бюджет ва солиқ сиёсатини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари 2017-2021 йилларда мамлакатимизни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган устувор вазифалардан келиб чиққан ҳолда шакллантирилганлиги таъкидланди.

Мамлакатда тадбиркорликни ривожлантириш ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун солиқ юкни изчиллик билан камайтириш ва қулай шарт-шароитларни яратишни таъминлайдиган солиқ тизими шакллантирилган.

Шу билан бирга, солиқ маъмуриятчилиги соҳасида, шу жумладан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни йиғиш, солиқ солинадиган базани кенгайтириш ва солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқий маданиятини оширишда муайян муаммоларнинг мавжудлиги мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши дастурларини молиялаштиришнинг барқарор манбаларини таъминлашга салбий таъсир кўрсатмоқда, хусусан:

биринчидан, солиқ органлари фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий қилиш ҳолати солиқ маъмуриятчилигининг шаффофлигини, солиқ солиш масалаларида манфаатдор вазирлик ва идоралар билан ҳамкорлик қилиш ҳамда назорат самарадорлигини, шунингдек давлат хизматларидан фойдаланиш имкониятини таъминламаяпти.

Солиқ тўловчиларнинг, энг аввало, тадбиркорлик субъектларининг уларга тўғридан-тўғри мулоқотсиз хизмат кўрсатишни таъминлайдиган "солиқ тўловчининг шахсий кабинети"дан фойдаланиш манфаатдорлигини ошириш бўйича фаол иш ташкил этилмаган;

иккинчидан, солиқ органларининг ташкилий-штат тузилмаси солиқ солиш объектларини тўлиқ қамраб олиш ва солиқ солинадиган базани кенгайтириш, шунингдек солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида йиғиш учун мавжуд ресурсларни сафарбар қилиш имконини бермаяпти;

учинчидан, солиққа оид ҳуқуқий муносабатларнинг аҳволи ва ривожланиш тенденцияларини таҳлил қилиш, солиқ сиёсатининг ўрта муддатли ва истиқболли йўналишларини ишлаб чиқиш, солиқ солишнинг долзарб муаммоларини тадқиқ этиш, шунингдек бюджетга солиқ тушумларини ишончли прогнозлаштириш фаолияти такомиллаштиришни талаб қилмоқда;

тўртинчидан, солиқ назоратини ташкил қилиш механизмларининг мукамал эмаслиги, шу жумладан солиқ текшируви объектларининг зарур таҳлилсиз белгиланиши солиққа оид ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва уларни барвақт профилактика қилиш самарадорлигини пасайтирмоқда;

бешинчидан, солиқ низоларини судгача ҳал этиш - солиқ апелляцияси институти имкониятларидан етарли даражада фойдаланилмаётганлиги солиқтўловчиларнинг суд органларига мурожаатлари кўпайишига олиб келмоқда;

олтинчидан, солиқ солиш тизимининг мураккаблиги ва бир хил солиқ солиш базасига эга солиқларнинг етарли даражада унификация қилинмаганлиги, солиққонунчилигининг ўзгарувчанлиги

солиқ тўловчилар томонидан ўз солиқ мажбуриятларини тўлиқ бажариш имконини бермаяпти;

еттинчидан, солиқ органларининг Давлат бюджетига тушумлар тўлиқлигини таъминлаш фаолияти устидан ташқи назорат механизмларининг мавжуд эмаслиги солиқ солинадиган базани кенгайтириш, солиқларнинг йиғилувчанлигини ошириш ва солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш имконини бермаяпти;

саккизинчидан, солиқ тўловчиларнинг солиқларни тўлаш бўйича ўз конституциявий бурчини ихтиёрий бажаришини таъминлашга қаратилган ҳуқуқий маданиятини ошириш юзасидан, айниқса, жойларда амалга оширилаётган ишларни такомиллаштириш талаб этилади;

тўққизинчидан, бозорлар ва савдо комплекслари фаолияти устидан самарали солиқ назорати ўрнатилмаганлиги маҳаллий бюджетларни тўлдириш учун мавжуд резервларни тўлиқ сафарбар қилиш, шунингдек нақд пул маблағларининг кафолатли қайтишини таъминламаяпти;

ўнинчидан, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни йиғиш кўрсаткичларини яхшилаш, коррупция кўринишларини профилактика қилиш, шунингдек солиқорганларида хизмат қилишга ҳалол ва юқори малакали кадрларни жалб этиш мақсадида давлат солиқ хизмати органлари ходимларини моддий рағбатлантириш механизмларини такомиллаштириш талаб этилади.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича [Харакатлар стратегиясидаги](#) солиқ солиш тизимини изчиллик билан соддалаштириш, солиқ солинадиган базани кенгайтириш орқали солиқ юкини пасайтириш каби вазифалар ижроси юзасидан, шунингдек солиқмаъмуриятчилигининг замонавий услубларини жорий этиш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш мақсадида:

1. Қуйидагилар Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати органлари тизимини ислоҳ этишнинг муҳим йўналишлари ҳисоблансин:

биринчидан, солиқ маъмуриятчилиги жараёнига замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва илғор автоматлаштирилган таҳлил услубларини кенг жорий этиш, солиқ тўловчиларга, энг аввало, тадбиркорлик субъектларига тўғридан-тўғри мулоқотсиз электрон хизмат кўрсатишга тўлиқ ўтиш;

иккинчидан, солиқ солиш объектлари ва солиқ солинадиган базанинг ўз вақтида ҳамда ишончли ҳисобга олинишини таъминлаш, ваколатли органлар ва ташкилотлар мансабдор шахсларининг солиқ солиш масалалари билан боғлиқ бўлган ишончли ахборотни ўз муддатида тақдим этиш бўйича масъулиятини кучайтириш;

учинчидан, солиқ мажбуриятларини бажаришда солиқ тўловчиларга ҳар томонлама кўмаклашиш, солиққа оид ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг таъсирчан механизмларини ишлаб чиқиш ва солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқий маданиятини ошириш, солиқ назоратини амалга оширишнинг замонавий услубларини жорий этиш;

тўртинчидан, макроиқтисодий кўрсаткичлар динамикаси ва ҳудудларнинг солиқ салоҳиятини тизимли таҳлил қилиш орқали солиқ солиш объектларини тўлиққамраб олишни таъминлаш ва солиқ солинадиган базани кенгайтириш бўйича самарали чора-тадбирларни амалга ошириш;

бешинчидан, фаолият кўрсатмаётган корхоналарнинг фаолиятини тиклашга ҳар томонлама кўмаклашиш, паст рентабелли ва зарар кўриб ишлаётган корхоналарнинг молиявий аҳволини соғломлаштириш, ўзаро ҳисоб-китоблар механизмларини мустаҳкамлаш, солиқ қарзи ошишига йўл қўймаслик орқали солиқсолинадиган базани кенгайтириш;

олтинчидан, солиқ солиш масалаларида, шу жумладан республика ва маҳаллий бюджетлар даромадларини оширишнинг қўшимча захираларини аниқлаш орқали молия органлари, манфаатдор вазирлик ва идоралар, шунингдек маҳаллий давлат ҳокимияти органлари билан ҳамкорликни янада кенгайтириш;

еттинчидан, кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйиш, солиқ органларини маънавий-ахлоқий жиҳатдан юқори малакали ходимлар билан тўлдириш бўйича тизимли ишларни амалга ошириш, шунингдек ходимлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини таъминлаш ва улар учун хизматни ўташнинг муносиб шарт-шароитларини яратиш.

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Солиқ маъмурчилигининг иқтисодий моҳияти ва аҳамияти нималардан иборат?
2. Солиқ тизимини янада ривожлантириш ва такомиллаштиришга ҳамда унинг самарадорлигига қандай омиллар таъсир этади?
3. Солиқ маъмурчилиги ва назоратининг устувор йўналишлари нималардан иборат?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони

3. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrdaqi “O‘zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-3454-son qarori

7. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrdaqi “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni

8. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrdaqi “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni

9. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvardaqi “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-456-son qonuni

10. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини катъият билан давом эттириш. –Т.: “Ўзбекистон”. ҳисобот

11. Toby Stock. Advanced in Taxation. Copyright @ 2010 y. Emerald Group Publishing limited.

12. Schanz, Deborah, Schanz, Sebastian. Business Taxation and Financial Decisions. © 2011

13. Александров И.М. Налоги и налогообложение: Учебник.–7-е. изд., перераб.и доп.- Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2009. – 227 с.

14. Налоговое администрирование: учебное пособие / кол. авторов; под ред. Л.И. Гончаренко. - М.: КНОРУС, 2009. - 448 с.

15. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика: учебник для вузов / В.Г. Пансков. - М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. - 680 с.

16. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik/Toshkent moliya instituti.- Toshkent: “Noshir”, 2012. 712-bet.

17. Ваҳобов А.В, Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик. Т.: Шарқ, 2009. 448- бет.

2-амалий машғулот: Давлат солиқ хизмати органларида солиқ тўловчилар билан ишлар ва назоратини ташкил қилишнинг хусусиятлари (6 соат)

Режа

1. «Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили»да солиқ тўловчилар билан ишларни янада ривожлантиришнинг аҳамияти
2. Солиқ тўловчиларга бериладиган идентификацион рақамлар (СТИР)нинг солиқ тизимидаги моҳияти
3. Солиқ тўловчилар билан иш ташкил қилишнинг хусусиятлари

Калит сўзлар: солиқ тўловчилар, солиқ тўловчиларни рўйхатдан ўтказиш, СТИР, солиқларни прогнозлаш ва режалаштириш.

1. «Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили»да солиқ тўловчилар билан ишларни янада ривожлантиришнинг аҳамияти.

Эркин рақобат муҳитини яратиш, нархларнинг барқарорлиги ва имтиёзларнинг манзиллилигини таъминлаш мақсадида имтиёзларни ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишнинг алоҳида турларига жорий этган ҳолда уларни индивидуал тартибда бериш амалиётидан воз кечиш.

имтиёзлар беришнинг самарадорлигини баҳолаш ва доимий мониторинг қилиш тизимини жорий этиш;

имтиёзларни муайян молиявий ижтимоий натижага эришиш шарти билан бериш;

божхона тўловлари бўйича имтиёзларни қайта кўриб чиққан ҳолда ишлаб чиқариш (хизматлар кўрсатиш)да фойдаланиладиган товарлар бўйича имтиёзларни бекор қилиб, мақбул бож тўлови ставкаларини белгилаш;

имтиёзларни алоҳида субъектларга эмас, балки соҳалар ёки товарлар (хизматлар, ишлар) турларига нисбатан жорий этиш назарда тутилади.

Солиқ юкини камайтириш ва соддалаштириш, шу асосда ишлаб чиқаришни ва солиққа тортиладиган базани кенгайтириш.

ўз эҳтиёжи учун объектлар қураётган, янги ташкил этилган кичик ва ўрта тадбиркорлик субъектларига ягона солиқ тўловини маълум муддатга кечиктириш ҳуқуқини бериш;

кичик корхоналар учун қўшимча қиймат солиғи тўлашга ўтишни рағбатлантириш тизимини жорий қилиш назарда тутилади.

Кичик корхоналарни тез суръатларда ривожланиб, ишчилар сонини кўпайтириши ҳамда йирик корхоналар тоифасига ўтишини рағбатлантирувчи тизим жорий этиш.

ишчилар сонини ошираётган, тез суръатлар билан ривожланаётган кичик корхоналарга кўшимча солиқ имтиёзларини бериш орқали уларни йирик корхоналар тоифасига ўтишини рағбатлантиришни назарда тутувчи механизмларни жорий этиш назарда тутилади.

Солиқ маъмуриятчилиги ва назоратини ташкил этиш тартиби ва методологиясини тубдан такомиллаштириш, ушбу тизимни илғор халқаро стандартлар талабларига мувофиқлаштириш.

Солиқ кодексининг янги таҳрирдаги лойиҳасини ишлаб чиқиш;

солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши, солиқларнинг тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ва ўз вақтида тўланиши устидан назоратни тубдан такомиллаштириш;

солиқ маъмуриятчилигининг максимал даражада шаффофлигини таъминлаш механизмларини ташкил этиш;

замонавий инновацион ғоялар ва тартиб-таомилларни жорий қилиш, электрон ахборот базаларидан самарали фойдаланиш асосида солиқ солиш базасини кенгайтириш;

кичик корхоналарга ягона солиқ солишда ялпи даромадни солиққа тортишдан фойдани солиққа тортишга ўтиш;

пул маблағларининг ғайриқонуний айланиши манбаларига барҳам бериш мақсадида унинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этиш;

давлат солиқ хизмати органларини ҳалол, юқори малакали ходимлар билан тўлдириш, соҳада суиистеъмолчилик ҳолатларига барҳам бериш бўйича янги тизимни яратиш масалалари назарда тутилади.

2. Солиқ тўловчиларга бериладиган идентификацион рақамлар (СТИР)нинг солиқ тизимидаги моҳияти

Солиқ тўловчиларни ҳисобга қўйиш масалалари Солиқ кодексининг (СК) 13-боби билан тартибга солинади.

Солиқ тўловчиларни ҳисобга қўйишнинг умумий қоидалари

Давлат солиқ хизмати органлари солиқ тўловчиларнинг ҳисобини юритади. Солиқ тўловчиларнинг ҳисобини юритиш уларни ҳисобга қўйиш ва улар тўғрисидаги ҳисоб маълумотларини юритиш орқали амалга оширилади.

Солиқ тўловчи ҳисобга қўйилаётганда унга солиқ тўловчининг идентификация рақами (СТИР) берилади ҳамда солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисобга қўйиш маълумотлари Ўзбекистон Республикаси солиқ тўловчиларининг ягона реестрига (кейинги ўринларда - Ягона реестр) киритилади. **Ягона реестр ДСҚ томонидан юритилади.**

Давлат солиқ хизмати органи томонидан солиқ тўловчига СТИР берилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ёки солиқ тўловчи бир вақтнинг ўзида давлат солиқ хизмати органларида ва давлат статистикаси органларида ҳисобга қўйилган ҳолда давлат рўйхатидан ўтказилган тақдирда, давлат рўйхатидан ўтказилганлик тўғрисидаги гувоҳнома солиқ тўловчининг ҳисобга қўйилганлигини тасдиқловчи ҳужжатдир.

СТИР - нима у?

СТИР муайян солиқ тўловчи ҳисобга қўйилганда унга бериладиган рақамдир. У муайян солиқ тўловчига бир марта берилади. СТИР ўзгармайди ва бекор қилинганидан кейин бошқа солиқ тўловчига берилмайди.

СТИР қуйидагиларда албатта ёзиб қўйилиши керак:

юридик ва жисмоний шахсларнинг давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳномада, рўйхатдан ўтказиш давлат солиқ хизмати органларида ва давлат статистикаси органларида уларни ҳисобга қўйиш билан бир вақтда амалга оширилади;

фаолиятнинг айрим турлари билан шуғулланишга доир лицензиясида;

чеклардан ташқари, пул билан ҳисоб-китоб қилинадиган тўлов ҳужжатларида, шунингдек уларнинг электрон шаклида;

давлат солиқ хизмати органларига тақдим этиладиган молиявий ва солиқ ҳисоботи ҳужжатларида;

юридик ва жисмоний шахслар томонидан тузиладиган хўжалик, фуқаролик-ҳуқуқий ҳамда меҳнат шартномаларида;

юридик шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорлар битимлар тузганлигини белгиловчи ёки тасдиқловчи ҳужжатларда, шу жумладан ҳисобварақ-фактуралар ҳамда транспорт ҳужжатларида;

юридик шахслар ва якка тартибдаги тадбиркорларда қиймат ифодасига эга бўлган молиявий, мулкӣ ҳамда бошқа мажбуриятлар юзага келганлигини, шунингдек уларнинг бажарилишини белгиловчи ёки тасдиқловчи ҳужжатларда.

Солиқ тўловчини ҳисобга қўйиш

Солиқ тўловчи сифатида қуйидагилар ҳисобга қўйилади:

юридик шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари ўзлари жойлашган ердаги (почта манзилидаги) давлат солиқ хизмати органида;

жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари жисмоний шахснинг яшаш жойидаги давлат солиқ хизмати органида;

юридик шахслар - Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга ошираётган Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари - доимий муассасанинг жойлашган еридаги ва (ёки) фаолиятни амалга ошираётган жойидаги давлат солиқ хизмати органида;

СКга мувофиқ мол-мулк солиғи ва ер солиғи тўловчилар бўлган юридик ва жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари - солиқ солиш объекти жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органида.

Солиқ тўловчини ҳисобга қўйиш тартиби

Юридик шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кун ичида давлат солиқ хизмати органига ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим этиши шарт. Аризага юридик шахс давлат рўйхатидан ўтказилганлигини тасдиқловчи ҳужжатнинг кўчирма нусхаси илова қилинади.

Жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари (бир вақтнинг ўзида давлат солиқ хизмати органларида ва давлат статистикаси органларида ҳисобга қўйиладиганлардан ташқари) солиқ солиш объекти

вужудга келган кундан эътиборан ўн кун ичида СКга мувофиқ давлат солиқ хизмати органига ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим этиши шарт.

Юридик шахслар - Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга ошираётган Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари мазкур фаолиятни амалга ошириш бошланган кундан эътиборан бир юз саксон уч кундан кечиктирмасдан давлат солиқ хизмати органига доимий муассаса сифатида ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим этиши шарт. Доимий муассаса орқали фаолиятни амалга ошираётган юридик шахсининг - Ўзбекистон Республикаси норезидентининг ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризасига шартнома ёки юридик шахс - Ўзбекистон Республикасининг норезиденти номидан Ўзбекистон Республикасида иш юритиш учун берилган ишончнома, шунингдек мажбуриятларининг бажарилиши доимий муассаса ташкил топишига олиб келадиган шартнома мавжуд бўлса, шу шартнома илова қилинади.

СКга мувофиқ ер солиғи, шунингдек кўчмас мулкка тааллуқли қисмида мол-мулк солиғи тўловчилари бўлган юридик ва жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикаси норезидентлари ер участкасига, кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кун ичида давлат солиқ хизмати органига ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим этиши шарт. Аризага унда кўрсатилган маълумотларни тасдиқловчи ҳужжатлар илова қилинади.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ тўловчилар бўлган юридик шахслар ёқилғи қўйиш станциясига бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кун ичида давлат солиқ хизмати органига транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ тўловчи сифатида ҳисобга қўйиш тўғрисидаги аризани тақдим этиши шарт. Аризага унда кўрсатилган маълумотларни тасдиқловчи ҳужжатлар илова қилинади.

Давлат солиқ хизмати органи ҳисобга қўйиш тўғрисидаги ариза ва унга илова қилинган ҳужжатлар асосида солиқ тўловчига СТИРни беради, солиқ тўловчи ҳақидаги ҳисобга қўйиш маълумотларини Ягона реестрга киритади ва тегишли ариза берилган кундан эътиборан уч кундан кечиктирмай солиқ тўловчи ҳисобга қўйилганлиги тўғрисида гувоҳнома беради.

Солиқ тўловчини ҳисобга қўйиш тўғрисидаги ариза ва гувоҳноманинг шакли ДСҚ томонидан тасдиқланади.

Солиқ тўловчини объектлар бўйича ҳисобга қўйиш

Солиқ тўловчини объектлар бўйича ҳисобга қўйиш солиқ солиш объекти жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

Солиқ тўловчини объектлар бўйича ҳисобга қўйиш у юқорида белгиланган тартибда ҳисобга қўйилганидан кейин, агар СКга мувофиқ солиқ тўловчида солиқ тўловчи сифатида ҳисобга қўйилмаган жойдаги ер солиғи ёки сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш мажбурияти юзага келган бўлса, амалга оширилади.

Ҳисобга қўйилмаган жойдаги ер солиғини ёки сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлаш мажбурияти юзага келган солиқ тўловчи тегишли ер участкасига (ёки ер участкасига бўлган ҳуқуқ билан бирга тегишли кўчмас мулк объектига) бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ёхуд сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ солиш объекти вужудга келган кундан эътиборан ўн кун ичида солиқ солиш объектларини улар жойлашган ерда ҳисобга қўйиш учун давлат солиқ хизмати органларига қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда мурожаат этиши керак.

Объектлар бўйича ҳисобга қўйилиши давлат солиқ хизмати органлари томонидан мустақил равишда амалга ошириладиган мол-мулк солиғи ва ер солиғи тўловчи - жисмоний шахсларга нисбатан юқорида кўрсатилган мажбурият татбиқ этилмайди.

Давлат солиқ хизмати органи солиқ тўловчининг илгари берилган СТИРига мувофиқ солиқ тўловчи мурожаат этган кундан уч кундан кечиктирмай уни объектлар бўйича ҳисобга қўяди.

Солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисоб маълумотлари

Юридик шахс - солиқ тўловчи тўғрисидаги асосий ҳисоб маълумотлари қуйидагилардан иборат:

СТИР;

номи (тўлиқ ва қисқартирилган номи);

жойлашган ери (почта манзили).

Бундан ташқари юқорида назарда тутилган асосий ҳисоб маълумотларига қўшимча равишда қуйидагилар ҳам ҳисоб маълумотлари ҳисобланади:

ташкилий-ҳуқуқий шакли;

солиқ мажбуриятларини мустақил равишда бажарадиган алоҳида бўлинмалар, шунингдек хўжалик бошқаруви органларининг таркибига кирувчи юридик шахслар учун - солиқ тўловчи қайси ташкилотнинг таркибига кирса, шу ташкилот;

давлат рўйхатидан ўтказилган сана, жой ва тартиб рақами;

тижорат ташкилотлари учун - устав фондининг (устав капиталининг) миқдори;

тижорат ташкилотлари учун, акциядорлик жамиятлари бундан мустасно, муассисларнинг - Ўзбекистон Республикаси резидентларининг солиқ тўловчи тариқасидаги идентификация рақамини ҳамда ҳар бир муассиснинг устав фондидаги (устав капиталдаги) улушини ҳам кўрсатган ҳолда муассисларнинг тўлиқ таркиби.

Жисмоний шахс - солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисоб маълумотлари қуйидагилардан иборат:

СТИР;

фамилияси, исми ва отасининг исми;

фуқаролиги;

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари учун - фуқаронинг идентификация рақами (шахсий коди);

паспортининг серияси ва рақами, берилган санаси ва жойи;

яшаш жойи (манзили).

Якка тартибдаги тадбиркорлар учун қўйидагилар ҳам солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисоб маълумотларидир:

давлат рўйхатидан ўтказилган сана, жой ва тартиб рақами;

фаолият тури;

фаолият амалга ошириладиган жой.

Солиқ тўловчилар тўғрисидаги ҳисоб маълумотларини юритиш

Солиқ тўловчилар тўғрисидаги ҳисоб маълумотларини юритиш солиқ тўловчилар ҳамда СКнинг 84-моддасида назарда тутилган органлар ва ташкилотлар томонидан, шунингдек қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда бошқа органлар томонидан тақдим этиладиган маълумотлар асосида солиқ тўловчи тўғрисидаги ҳисоб маълумотларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш орқали амалга оширилади.

Давлат солиқ хизмати органларида ҳисобда турмаган солиқ тўловчилар аниқланган тақдирда, давлат солиқ хизмати органлари уларга белгиланган тартибда ҳисобга туриш тўғрисида талабнома тақдим этади. Бундай талабнома олинганлиги шахсни қонунда белгиланган жавобгарликдан озод этмайди.

Ягона реестрга киритилган юридик ва жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикаси норезидентлари ҳисобга қўйилган жойдаги давлат солиқ хизмати органига ҳисоб маълумотларидаги ҳар қандай ўзгаришлар ҳақида бундай ўзгаришлар юзага келган кундан эътиборан ўн кунлик муддатда маълум қилишлари шарт.

Жисмоний шахснинг доимий яшаш жойи ўзгарган тақдирда давлат солиқ хизмати органи мазкур солиқ тўловчига тааллуқли барча материалларни унинг янги яшаш жойидаги давлат солиқ хизмати органига топшириши шарт.

Солиқ тўловчининг талаби бўйича давлат солиқ хизмати органи мазкур солиқ тўловчи ҳисобга қўйилганлигини тасдиқловчи маълумотномани, шу жумладан ўзгаришлар киритилган ҳисоб маълумотларини ҳам кўрсатган ҳолда бериши шарт.

Ягона реестрдан чиқариш қўйидагича амалга оширилади:

жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари - улар вафот этганидан кейин, башарти солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти уларнинг меросхўрлари томонидан тўлиқ узилган ёки солиқ қарзи белгиланган тартибда ҳисобдан чиқарилган бўлса;

юридик шахслар - Ўзбекистон Республикасининг резидентлари - улар тугатилганидан кейин, башарти солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти тўлиқ узилган ёки солиқ қарзи белгиланган тартибда ҳисобдан чиқарилган бўлса;

Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари - уларнинг Ягона реестрга киритилишини белгилаган ҳолатлар бекор бўлган, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбурияти тўлиқ узилган тақдирда.

Солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари юзага келганлиги тўғрисида ахборот тақдим этиладиган органлар ва ташкилотлар ҳамда уларнинг мажбуриятлари

Юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар, СК 80-моддасининг иккинчи қисмида кўрсатилганлар бундан мустасно, рўйхатдан ўтказилган жойдаги давлат солиқ хизмати органига ушбу юридик шахслар давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кундан кечиктирмай тегишли юридик шахсларнинг давлат реестридан кўчирма топшириши шарт. Мазкур органлар давлат солиқ хизмати органига тегишли юридик шахсларга тааллуқли давлат реестрига киритилган ҳар қандай ўзгартишлар тўғрисида ҳам бундай ўзгартишлар киритилган кундан эътиборан ўн кундан кечиктирмай маълум қилиши шарт.

Лицензия ва (ёки) бошқа рухсат этувчи ҳужжатлар берадиган органлар бундай ҳужжатлар берилган шахслар жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига шундай ҳужжатлар берилганлиги ҳоллари ҳақида маълум қилиши, шунингдек мазкур ҳужжатлар бекор қилинганлиги, уларнинг амал қилиши тўхтатиб турилганлиги ёки тугатилганлиги тўғрисида маълумот бериши шарт.

Ички ишлар органлари ўзлари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига паспортлар берилганлиги, шу жумладан йўқотилган ёки амал қилиш муддати ўтган паспортлар ўрнига паспортлар берилганлиги фактлари ҳақида, бекор қилинган паспортлар тўғрисида ҳар ойда маълум қилиши шарт.

Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқни давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар ўзлари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига тегишли ҳудудда жойлашган кўчмас мулк ва унинг мулкдорлари (эгалари) тўғрисида мазкур кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кун ичида маълум қилиши шарт.

Сув ресурсларини ҳисобга олувчи органлар сувдан фойдаланиш ёки сув истеъмоли жойдаги давлат солиқ хизмати органларига 1 февралдан кечиктирмасдан ўтган йил якунлари бўйича ўлчов асбобларисиз фойдаланилган сув ҳажмлари тўғрисида хабар қилиши шарт.

Давлат нотариал идоралари тегишинча кўчмас мулк олди-сотди шартномалари, мол-мулк ижараси шартномалари тасдиқланганлиги ва ижара ҳақи миқдори, шунингдек мерос қилиб олиш ёки ҳадя тарзида фуқароларнинг мулкига ўтаётган мол-мулк қиймати тўғрисида кўрсатилган нотариал ҳаракатлар амалга оширилган кундан эътиборан ўн кундан кечиктирмай ўзлари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига маълум қилиши шарт.

Ер ресурсларини ҳисобга олувчи ва (ёки) баҳоловчи органлар ер участкасига нисбатан ҳуқуқи юзага келган (тугатилган) шахсларни кўрсатган ҳолда ер участкасига нисбатан ҳуқуқ берилганлиги (тугатилганлиги) ҳамда қишлоқ хўжалиги ерларининг норматив қиймати тўғрисида ер участкаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига маълум қилиши шарт.

Фойдаланишга берилган ер қаъри участкаларининг давлат ҳисоби юритилишини амалга оширувчи ва (ёки) ер қаъри участкаларидан фойдаланиш ҳуқуқларини давлат рўйхатидан ўтказувчи органлар ўзлари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига ер қаъри участкаси жойлашган ер ҳамда мазкур ер қаъри участкасидан фойдаланиш ҳуқуқи берилган шахс тўғрисидаги

ахборотни ер қаъри участкасидан фойдаланиш ҳуқуқи рўйхатдан ўтказилган (ҳисобга олинган) кундан эътиборан ўн кун ичида маълум қилиши шарт.

Қимматли қоғозлар марказий депозитарийси ҳар ойда, ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмасдан ДСҚга депозитарийларда рўйхатга олинган акцияларга доир битимлар тўғрисидаги ахборотни тақдим этиши шарт.

Банклар юридик шахслар ва яқка тартибдаги тадбиркорларга фақат улар давлат солиқ хизматининг тегишли органида ҳисобга қўйилганлигини тасдиқловчи ҳужжатни кўрсатган тақдирда банк ҳисобварақлари очиши мумкин ва ҳисобварақлар очилганлиги тўғрисида ўша органга кейинги кундан кечиктирмай маълум қилиши шарт. Қонунда назарда тутилган ҳолларда банклар давлат солиқ хизмати органларига бошқа маълумотларни ҳам тақдим этади.

Божхона органлари ҳар ойда экспорт-импорт операциялари, шунингдек товарлар ҳаракати ҳақидаги маълумотни давлат солиқ хизмати органларига маълум қилиши шарт.

Солиқ тўловчиларнинг мажбуриятлари юзага келганлиги тўғрисида ахборот тақдим этиш тартиби СКнинг 84-моддасида назарда тутилган органлар билан келишилган ҳолда ДСҚ томонидан белгиланади.

3. Солиқ тўловчилар билан иш ташкил қилишнинг хусусиятлари

Ўзбекистонда мустақиллик йилларида солиқ тизимини такомиллаштириш ҳамда соддалаштириш бўйича тизимли ишлар амалга оширилди. Бунда тараққиётнинг “ўзбек модели” дея дунё эътироф этаётган тадрижий ислохотлар муҳим омил бўлди.

Натижада солиқ маъмурчилиги шаффофлигини таъминлаш, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилиш борасида муайян ютуқларга еришилмоқда. Зеро, аниқ мақсадларга йўналтирилган ҳамда изчил ҳаётга татбиқ етилган чора-тадбирлар иқтисодий мустақиллигимизни мустаҳкамлашда ғоят муҳим аҳамиятга эга.

Шу ўринда ёш давлатимиз ривожланиш йўлининг устувор йўналишлари билан боғлиқ бир қатор муҳим босқичларни алоҳида таъкидлаш ўринлидир. Чунки Истиқлолнинг дастлабки йилларида ишлаб чиқариш ҳажмининг пасайиши ва инфляциянинг юқори суръатлари сақланиб турган бир шароитда Давлат бюджетига маблағлар тушишини таъминлаш солиқ тизимининг асосий вазифаси бўлди. Шундан келиб чиққан ҳолда, солиқларнинг фискал функциясига устувор аҳамият қаратилди.

Бу ҳақда сўз юритилганда, 1991 йилда республика Давлат бюджети тасдиқланган вақтда бюджет тақчиллиги қарийб 7,5 фоизни ташкил етганини еслаш жоиз. Бу Давлат бюджети тақчиллигини қисқартириш ҳамда унинг

даромад қисмини мустаҳкамлашга қаратилган солиқ механизмини яратиш заруриятини юзага келтирди.

Мамлакатимизда қисқа муддат ичида солиқ солишнинг яхлит ҳолдаги норматив-ҳуқуқий базаси яратилиб, 1991 йилда “Ўзбекистон Республикаси фуқароларидан, ажнабий фуқаролардан ва фуқаролиги бўлмаган шахслардан олинадиган даромад солиғи тўғрисида” ҳамда “Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунлари қабул қилинди.

Шу билан бирга, 1991 — 1995 йиллар давомида собиқ иттифоқда ўзига хос анъана тусига кирган ҳамда корхоналарнинг иқтисодий ҳолатини ҳисобга олмаган ҳолда, хўжалик юритувчи органлар, кооператив ва жамоат ташкилотларидан даромад солиғи, шунингдек, давлат корхоналари олган фойдадан ундириладиган ҳамда мутлақо фискал тусга ега бўлган тўловлар йиғишдан воз кечиш йўли билан ишлаб чиқаришни рағбатлантириш, янги иш ўринларини яратишни қўллаб-қувватлашга еътибор кучайтирилди. Шулар қаторида аслида солиқ тусига ега бўлмаган, гўёки нархларни тартибга солувчи механизм сифатида қаралган ва ҳар бир товарга яқка тартибда белгиланган нарх қисми бўлган оборотга солинадиган солиқ бекор қилинди. Собиқ иттифоқ давридаги бўйдоқлар, ёлғизлар ҳамда кам болали фуқароларга солинадиган солиқлар, шунингдек, экспорт ва импорт операцияларидан ундириладиган тўловларга ҳам барҳам берилди. Аксинча, мазкур тўловларнинг ўрнига бозор иқтисодиёти талабларига жавоб берадиган, масалан, субъектларнинг амалда олган даромади ҳисобланган корхоналарнинг даромадларига солинадиган солиқ, қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи сингари янги турдаги солиқлар амалиётга жорий етилди.

Енг муҳими, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни рағбатлантириш мақсадида солиқ имтиёзлари берилиб, солиқдан тўлиқ ёки қисман озод бўлишга асосланган янги механизмлар қўлланила бошланди.

Юртимизда 1994 йилда Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг ташкил етилиши миллий солиқ тизимини шакллантиришда том маънода янги даврни бошлаб берди.

1995 — 2005 йиллари солиқ тизимини оқилона юритиш босқичига тўғри келиб, мазкур жараёнда республиканинг солиқ қонунчилигига асос солинди ва унинг ҳуқуқий базаси мустаҳкамланди. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятига қонуний мақом бериш, унинг ҳуқуқий асосларни белгилаш ҳамда солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини аниқ шакллантириш мақсадида 1997 йилда Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинди. Мазкур Қонунга мувофиқ, давлат солиқ органлари зиммасига солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловларнинг бюджетга

тўлиқ ва ўз вақтида тушишини таъминлашдек енг муҳим давлат вазифаси юкланди. Шунингдек, 1997 йилда тизимда ягона ҳуқуқий асос сифатида Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси қабул қилинди. Шунини айтиш керакки, Истиқлол йилларида мустақил мамлакатимизнинг солиқ сиёсатини белгилаб берувчи 39 та қонун, давлатимиз раҳбарининг 44 та фармони ва 96 та қарори ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 233 та қарори қабул қилинди. Уларнинг орасида бевосита давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини такомиллаштириш юзасидан қабул қилинган 32 та қонун ҳужжати ҳам мавжуд. Бу, таъкидланганидек, тизимнинг пухта ва ишончли қонунчилик базасини шакллантириш имкониятини яратди. Шундай қилиб, чорак аср давомида Ўзбекистонда иқтисодий-ижтимоий ислоҳотларни самарали амалга оширишга кўмаклашувчи тўлақонли солиқ тизимини яратишга еришилди.

Ўзбекистон Республикаси халқаро ҳуқуқнинг тенг ҳуқуқли субъекти сифатида дунёдаги бошқа давлатлар билан солиқ солиш соҳасидаги ўзаро муносабатларнинг шартномавий-ҳуқуқий базасини мустаҳкамлаш сиёсатини изчил олиб бормоқда. 1993 йилдан буён Давлат солиқ кўмитаси томонидан Россия, Германия, Италия, Швейцария, Нидерландия, Хитой, Корея Республикаси, Словения, Ирландия, Испания ва бошқа қатор давлатлар билан иккиёқлама солиққа тортишга йўл қўймаслик ҳамда даромад ва капитал солиқларини тўлашдан бош тортишнинг олдини олиш тўғрисида 52 та битим имзолангани ана шу саъй-ҳаракатлар самарасидир.

2005 йилдан бошлаб юртимизда жамиятни демократлаштириш ҳамда янгилаш борасида туб ўзгаришлар даври бошланди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисида давлатимиз раҳбари томонидан устувор йўналишлар қаторида иқтисодиётни ислоҳ қилиш бўйича белгилаб берилган вазифаларни амалга ошириш билан бир қаторда, иқтисодиётни модернизациялаш, солиқ сиёсатини такомиллаштириш, тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш сингари муҳим масалалар белгилаб олинди. Шулардан келиб чиққан ҳолда, солиқ тизимини такомиллаштириш, солиқ тўловларини унификация қилиш, солиқ ставкаларини пасайтириш ҳамда солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини ошириш йўналишларида кенг кўламли ишлар рўёбга чиқарилди. Янги таҳрирдаги тўғридан-тўғри таъсир кучига ега бўлган, солиқ солиш масалалари бўйича амалиётда синалган халқаро тамойил ва ёндашувлар асосида ишлаб чиқилган Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси қабул қилинди. У 2008 йилнинг 1 январидан кучга кирди.

Солиқ юкининг иқтисодиётга нисбатан босқичма-босқич камайтириб борилиши соҳасидаги ислоҳотларнинг самарадорлигини таъминлаш иқтисодиётнинг барқарор суръатларда ривожланишига хизмат қилди. Келинг,

шу ўринда фикримизни қуйидаги рақамлар билан давом еттирсак. Агар 1994 йилда корхоналарнинг фойда солиғи ставкаси 45 фоизни ташкил қилган бўлса, 2016 йилга келиб 7,5 фоизгача, яъни 6 баробар пасайди. Қўшилган қиймат солиғи бугунги кунга келиб, 30 фоиздан 20 фоизга ёки 1,5 баробар, кичик бизнес субъектлари учун ягона солиқ тўлови 15,2 фоиздан 5 фоизгача, яъни 3 баробардан кўпроқ пасайди. Солиқ имтиёзларининг берилиши натижасида 50 мингдан ортиқ корхоналар ихтиёрида йилига ўртача 9 триллион сўм пул маблағлари қолмоқда.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкаси ҳам босқичма-босқич пасайтирилди. Илгари мазкур солиқ олинган даромадга нисбатан етти поғонали шкала бўйича енг юқори ставка 60 фоизда ҳисобланган ва ундирилган бўлса, бугунги кунда солиқ тўрт поғонали шкала асосида ундирилиб, енг юқори ставка 23 фоизни ташкил етаётир. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, 2015 йилдан бошлаб енг кам иш ҳақининг бир бараваригача миқдордаги даромадларга нисбатан нол фоизли ставка жорий қилинди. Бу, ўз навбатида, аҳолининг кам даромад олувчи қатлами ихтиёрида кўпроқ маблағ қолишини таъминлаб келмоқда.

Айни чоғда хўжалик юритувчи субъектлар учун меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги солиқ харажатлари ҳам пасайтирилди. Мисол учун, 1994 йилда иш берувчиларнинг мажбурий ижтимоий суғурта тизимида (Пенсия жамғармаси, Бандликка кўмаклашиш жамғармаси ва Касаба уюшмалари кенгашига) мажбурий ажратмалар меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан 40 фоизлик ставкада ҳисобланган бўлса, кейин у 25 фоизгача пасайтирилиб, 2015 йилдан бошлаб микрофирмалар, кичик корхоналар ҳамда фермер хўжаликлари учун 15 фоизгача, яъни 2,6 баробар камайтирилди. Натижада умумий солиқ юки ЯИМга нисбатан 20 фоизгача тушиб, Ўзбекистон енг қулай солиқ муҳити шаклланган давлатлар қаторидан жой егаллади. Ваҳолонки, бугунги кунда солиқ юки даражаси чет мамлакатлар, масалан, Австрияда 43,4 фоиз, Туркияда — 32,5, Эстонияда — 32,3 ва Қозоғистонда 26,8 фоизни ташкил етади.

Сўнгги йилларда республика раҳбарияти томонидан солиқлар ҳамда бошқа мажбурий тўловлар ставкаларининг пасайтирилиши билан бир қаторда, солиқ органларига юклатилган молиявий ва солиқ ҳисоботларини тубдан қисқартириш, шунингдек, мазкур молиявий ҳамда солиқ ҳисоботларини тақдим қилиш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашнинг электрон тарзда амалга оширилишини кенг татбиқ этиш вазифаси қўйилмоқда. Унинг изчил ижроси туфайли 2013 йилдан бошлаб олтига солиқ ҳисоботи шакллари бекор қилиниб, молиявий ҳисобот сони ҳамда шаклларининг ҳажми 1,5 баробар ва солиқ ҳисоботларини тақдим этиш даврийлиги 2 баробар қисқартирилди. Бугунги кунда барча тадбиркорлик субъектлари солиқ ҳисоботларини фақат

телекоммуникация каналлари орқали электрон тарзда тақдим етмоқда. Мазкур тартиб хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятига аралашувни кескин камайтиришга ҳамда режали солиқ текширувлари сонини минимал даражага қисқартиришга шароит яратиб берди. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятида камерал назорат усуллари кенг қўлланилмоқда, яъни хўжалик субъекти жойлашган жойига бормасдан туриб солиқ органларига топширилган ҳисоботлар асосида амалга оширилаяпти. Мисол учун, “Камерал назорат” компютер дастурий мажмуаси ёрдамида 2015 йил мобайнида солиқ ҳисоботларини тўлдиришда 124,7 мингта хатоликлар аниқланган.

Бугунги кунда тизимда давлат солиқ хизмати органлари томонидан ўтказилаётган текширувларга оид ислохотлар алоҳида ўрин тутаяди. Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида режали солиқ текширувлари ноаниқ даврийлик билан амалга оширилиши оқибатида ушбу ҳолат ишлаб чиқариш жараёнига салбий таъсир қилар еди. Айниқса, текширув органларининг нопок ходимлари томонидан ҳеч қандай рухсат берувчи ҳужжатларсиз текширувларнинг олиб борилиши хўжалик субъектининг азият чекишига олиб келар еди. Агар 1998 йилдан бошлаб солиқ текширувларини амалга ошириш даврийлиги йилда бир маротаба қилиб белгиланган бўлса, 2005 йилдан бошлаб режали текширувларнинг даврийлиги микрофирма ва кичик корхоналар учун тўрт йилда бир маротабагача, бошқа хўжалик субъектлари учун уч йилда бир маротабагача қисқартирилди. Бундан ташқари, янгидан ташкил етилган хўжалик субъектлари, оилавий тадбиркорлар ҳамда фермер хўжаликлари дастлабки уч йил мобайнида режали текширувлардан умуман озод қилинди. Пировардида давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга ошириладиган режали текширувлар сони 2015 йилда 2001 йилдагига нисбатан 3,7 баробар камайиб, фаолият кўрсатаётган хўжалик юритувчи субъектларни режали солиқ текширувларига жалб қилиш даражаси 15,9 фоиздан 2,7 фоизга ёки 5,9 баробар камайиши таъминланди.

Солиқ текширувларини ташкил етиш тизимини мувофиқлаштиришда солиқларни ва бошқа мажбурий тўловларни ўз вақтида тўлаётган, ишлаб чиқаришнинг барқарор ўсиш суръатларини таъминлаётган кичик тадбиркорлик субъектларининг молиявий-хўжалик фаолиятини солиқ текширувидан ўтказишга мораторий қўлланилиши алоҳида еътиборга сазовор.

Мамлакатимизда ишбилармонлик муҳитини яхшилашда солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини кучайтириш борасида солиқ органлари томонидан кўрилган чора-тадбирлар, жумладан, касб-хунар коллежлари битирувчиларининг тадбиркорлик фаолиятига жалб қилиниши ижобий таъсир кўрсатди. Ёшларга оид давлат сиёсати доирасида ёш ишбилармонларни рағбатлантириш мақсадида 2015 йилдан еътиборан касб-хунар коллежлари

битирувчилари учун имтиёз жорий етилди. Унга кўра, касб-хунар коллежлари битирувчилари бизнес билан шуғулланишлари учун тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадлардан катъий белгиланган солиқни олти ой давомида тўлашдан озод қилинди.

Қолаверса, аҳоли (айниқса, ёшлар) бандлиги масалаларини ҳал етиш мақсадида 2015 йилнинг 1 июлидан якка тартибдаги тадбиркорларга, фаолиятидан келиб чиққан ҳолда, ҳар бир ёлланган ишчи учун бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига енг кам ойлик иш ҳақининг 50 фоизи миқдорида суғурта бадали ва якка тартибдаги иш берувчи тадбиркор учун ўрнатилган ставканинг 30 фоизи миқдорида катъий белгиланган солиқ тўлаш шарти билан бир нафардан уч нафаргача ишчи ёллаш ҳуқуқи берилди. Бунда якка тартибдаги тадбиркорлар касб-хунар коллежлари битирувчиларини ишга ёллаган бўлса, ўқишни битиргандан бошлаб ўн икки ой мобайнида ёлланма ишчилар учун катъий белгиланган солиқни тўлашдан озод етилди. Барча кўрилган чора-тадбирлар республикамызда қулай ишбилармонлик муҳитини яратишга хизмат қилди. Жаҳон банкининг ҳисоботида келтирилишича, Ўзбекистон охириги йилда тадбиркорлик фаолияти учун қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш соҳасида жаҳонда юқори натижаларга еришган давлатларнинг ўнталигига киради.

Бундан ташқари, Жаҳон банкининг “Бизнесни юритиш — 2016: бошқариш сифати ва самарадорлигини баҳолаш” рейтинг кўрсаткичларига кўра, Ўзбекистон 2015 йилга нисбатан 16 та поғонага, яъни 103-ўридан 87-ўринга кўтарилди. Ушбу рейтингда мамлакатимизнинг сезиларли даражада ўсиши “солиқ солиш” баҳолаш кўрсаткичи ҳисобидан таъминланган бўлиб, ушбу кўрсаткич 2015 йилда 61-поғонага, 2016 йилда еса яна икки поғонага кўтарилди.

Шу ўринда Президентимизнинг 2010 йил 8 январдаги “Республика солиқ органлари тизимини янада модернизация қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори билан ташкил етилган Бозорлар ва савдо комплекслари фаолиятини назорат қилиш бош бошқармаси ҳамда унинг ҳудудий бўлимларининг иш фаолиятини ҳам таъкидлаб ўтиш жоиз.

Мазкур бош бошқарма ва унинг ҳудудий бўлимлари томонидан 2010 йилда бозорлар ҳамда савдо мажмуаларининг умумий даромадидан маҳаллий бюджетга 77,7 миллиард сўм маблағ ундирилди. Бу 2009 йилдаги маҳаллий бюджет тушумларига нисбатан 3 марта кўпдир. Ҳозирги кунда ушбу кўрсаткич 184 миллиард сўмни ташкил етиб, 2009 йилнинг мос давридагига қиёсланганда қарийб 6,9 баробар ортиқдир.

Мамлакат раҳбарияти еътибори ва қўллаб-қувватлаши натижасида бугунги кунда давлат солиқ хизмати органлари ўз соҳасида кенг миқёсдаги вазифаларни

ҳал қилувчи, технологик жиҳатдан юқори жиҳозланган ҳамда модернизациялашган тизимга айланди. Бу соҳадаги ўзгаришларни амалиётга замонавий ахборот-коммуникация технологияларининг кенг жорий қилиниши ва улардан самарали фойдаланилиши билан изоҳлаш мумкин. Бир пайтлар республикада маълумотларни узатиш бўйича миллий ахборот тизими йўқлиги сабабли, солиқ тушумлари ҳамда уларни назорат қилиш қоғоз шаклида амалга оширилган. Шунинг учун ҳам солиқ тизимидаги ислохотлар дастлаб маълумотларни ягона ахборотлаштириш ва қайта ишлаш тизимидан бошланди.

Солиқ маъмурчилигида АКТнинг изчил жорий етилиши Давлат солиқ қўмитасининг асосий фаолият йўналишларидан бирига айланиб, солиқ тўловчилар ва солиқ объектлари тўғрисидаги маълумотларни жамлаш, тизимлаштириш ва сақланишини таъминлади. Ушбу тизим ташкил қилинаётган вақтда республика бўйича солиқ органлари тасарруфида жами 182 та компьютер мавжуд бўлиб, иш ҳужжатлари тўлиқ қоғозда юритилганлигини айтадиган бўлсак, кўпчиликнинг ишониши қийин. Бугунги кунда солиқ органлари моддий-техника базасини яхшилаш ва АКТни ривожлантириш бўйича ҳаётга татбиқ етилган ишлар натижасида компьютерлар сони 10,9 мингга етди. Давлат солиқ хизмати органларида АКТни жорий етиш таркиби маълумотларни йиғиш ҳамда қайта ишлашнинг интеграллашган тизимига асосланган бўлиб, маълумотлар вазирлик, идоралар, инспекциялар ва жойлардаги маҳаллий ҳокимият органларини ўз ичига олади. Бунда асосий еътибор бюджет ҳамда бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тушумларни таҳлил қилиш ва прогнозлаш, нақд пул тушумлари обороти мониторинги, банкдан ташқари пул айланмаларини камайтириш ҳамда солиқ қарздорлигини ундиришга қаратилган. Натижада солиқ идоралари ходимларининг меҳнат унумдорлиги, солиқ ҳамда мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлик даражаси ошиши, енг муҳими, солиқ қонунчилигидаги ҳуқуқбузарликлар қисқаришига еришилди. Масалан, “Юридик ва жисмоний шахслар солиқ қарздорлиги ҳисоби” автоматлаштирилган ахборот тизимининг жорий қилиниши туфайли инкассо топшириқномалари жўнатиш вақтини 3 кундан 10 дақиқага, қоғоз сарфи 41,2 тоннага камайишига олиб келди.

2011 йилдан еътиборан Инвестиция дастури доирасида қўмитанинг ягона маълумотларини қайта ишлаш ва жамлаш маркази шакллана бошлади. Бунда Франция, Япония, Малайзия, Жанубий Корея, Сингапур ҳамда бошқа хорижий давлатлар тажрибалари ўрганилган ҳолда амалиётга жорий етилди. Маълумотларни қайта ишлаш ва жамлаш марказининг ишга туширилиши билан корпоратив тармоқни модернизация қилиш ҳам талаб етилди. Оптик толали алоқа каналидан фойдаланила бошлангач еса, ҳудудий солиқ органларидан маълумотларни узатиш тезлиги 600 баробар ошди.

Президентимизнинг 2012 йил 30 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати идоралари ахборот-коммуникация тизими фаолияти самарадорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори мазкур тизимни такомиллаштиришда янги босқични бошлаб берди. Ҳозирги вақтда Давлат солиқ хизмати идоралари томонидан Давлат божхона қўмитаси, Марказий банк, Ички ишлар вазирлиги, Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитаси ҳамда бошқа вазирлик ва идоралар билан электрон ҳужжат айланиши йўлга қўйилган. Жорий йилда “Электрон ҳукумат” тизими доирасида ишга туширилган қўмитанинг янгиланган “Электрон солиқ хизматлари — мй.солиқ.уз” портали солиқ органлари фаолиятининг шаффофлигини таъминлаш, шунингдек, хўжалик юритувчи субъектларга ва аҳолига солиқ тўлашда қулай шароит яратишга хизмат қилмоқда. Айни пайтда қўмита томонидан кўрсатилаётган электрон давлат хизматларидан 280 мингдан кўп жисмоний шахс ва 275 мингдан ортиқ корхона ҳамда ташкилотлар фойдаланмоқда.

Солиқ тўловчи юридик шахслар онлайн режимида “Шахсий кабинет” орқали солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашлари мумкин. Биргина ўтган йилнинг ўзида “Шахсий кабинет”дан 2,7 млн. мартадан кўп фойдаланилган. Жисмоний шахслар учун уйдан чиқмай туриб мол-мулк ва ер солиқларини “Мбанк”, “У-Пай”, “Слик” хизматлари орқали тўлаш имконияти ҳам мавжуд.

Бу йўналишда еришилган натижалар профессионал доираларда юқори баҳоланган. Яратилган Дастурий маҳсулотлар бўйича анъанавий “БестСофт Ўзбекистан” миллий кўрик-танловида 2010 — 2015 йиллар давомида Давлат солиқ қўмитасининг дастурий маҳсулотлари ва лойиҳалари ғолиб деб топилиб, муносиб тақдирланди. 2012 ва 2015 йилларда еса республика миқёсида ўтказилган миллий УЗ домени интернет-фестивалида ва “МИТ.уз” миллий интернет танловида www.солиқ.уз сайти “Давлат бошқаруви органи соҳасидаги энг яхши сайт” номинацияси бўйича еътироф етилди. Бундан ташқари, қўмита ахборот-коммуникация технологияларини давлат ҳамда хўжалик бошқаруви органларига жорий қилиш бўйича беш йилдан буён биринчи ўринни егаллаб келмоқда.

Ўзбекистонда олиб борилаётган пухта солиқ сиёсати барқарор иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш, иқтисодиётни модернизациялаш орқали мамлакатнинг гуллаб-яшнаши ва аҳоли турмуш фаровонлигини янада юксалтиришда энг муҳим омиллардан бири бўлиб хизмат қилаётир

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Солиқ тўловчиларнинг рўйхатдан ўтиш тартиби?
2. Солиқ тўловчилар фаолият турига қараб қанда ажратилади ва улар Давлат солиқ хизмати органларида қандай тартибда рўйхатга олинади?.
3. Тадбиркорлар рўйхатдан ўтиш учун қандай хужжатларни тақдим этишлари лозим.
4. Фуқаролиги бўлмаган шахслар қандай рўйхатдан ўтилади ?.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони

3. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrdaqi “O‘zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-3454-son qarori

7. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrdaqi “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni

8. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrdaqi “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni

9. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvardaqi “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul

qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-456-son qonuni

10. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. –Т.: “Ўзбекистон”. ҳисобот

11. Toby Stock. Advanced in Taxation. Copyright @ 2010 y. Emerald Group Publishing limited.

12. Schanz, Deborah, Schanz, Sebastian. Business Taxation and Financial Decisions. © 2011

13. Александров И.М. Налоги и налогообложение: Учебник.–7-е. изд., перераб.и доп.- Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2009. – 227 с.

14. Налоговое администрирование: учебное пособие / кол. авторов; под ред. Л.И. Гончаренко. - М.: КНОРУС, 2009. - 448 с.

15. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика: учебник для вузов / В.Г. Пансков. - М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. - 680 с.

16. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik/Toshkent moliya instituti.- Toshkent: “Noshir”, 2012. 712-bet.

17. Ваҳобов А.В, Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик. Т.: Шарқ, 2009. 448- бет.

3-амалий машғулот: Солиқ маъмурчилиги ва назоратини амалга оширишда хорижий мамлакатлар тажрибаси (4 соат)

Режа:

1. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятлари.
2. Ривожланган мамлакатларда солиқ сиёсатининг асосий йўналишлари.

Калит сўзлар: Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилиги, корпорациялардан солиқ олишни тартибга солиш, жисмоний шахсларни солиққа тортиш.

1. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини ташкил қилишнинг ўзига хос хусусиятлари..

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш замирида давлат билан солиқ тўловчи ўртасидаги иқтисодий муносабат ётади. Ушбу муносабатларнинг яхшиланишида солиқ маслаҳати муҳим роль ўйнайди. Маълумки, солиқ тўловчиларга солиқларнинг моҳияти қанчалик тушунарли, аниқ ва равшан бўлса, солиқларни тўлаш борасида юзага келиши мумкин бўлган тушунмовчиликларнинг олди олинса, солиқ ва солиққа тортишга оид қонунчилик ҳужжатларидаги мунтазам ўзгаришлар тўғрисида ўз вақтида маълумотлар бериб турилса, шунингдек, улар ўзлари тўлаётган солиқларнинг ижтимоий ҳимояни таъминлаш, маориф, соғлиқни сақлаш, муҳофаа ҳамда шу каби давлатнинг бир қатор ижтимоий вазифаларини ҳал этиш учун сарфланаётганлигини чуқурроқ англаб етсалар, солиқларни тўлаш

самарадорлиги ҳам шунчалик ортади. Бу каби вазифаларни ҳал этишда солиқ маслаҳати хизматлари ниҳоят даражада муҳим аҳамиятга эга бўлиб, бу мамлакатда солиқ муносабатлари тизимининг самарали ривожланишига туртки бўлади.

Мамлакатимизда солиқ тизимини янада такомиллаштириш, солиқ муносабатлари самарадорлигини ошириш, солиқ юки ва даромад солиғи ставкасини камайтириш, шунингдек, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳар томонлама ҳимоя қилиш борасида кўплаб ижобий аҳамиятга эга тадбирлар ошириб келинмоқда. Мамлакатимиз иқтисодиёти ривожланиб боргани сари солиқ соҳасида ҳам янги хизмат турлари яратилляпти, бундай хизматлар жумласига кирадиган солиқ маъмурчилиги мамлакатимиздаги замонавий солиқ тизимининг янада ривожланишида муҳим ўрин тутди.

Солиқ қадимий замондан қўлланилиб келинади. Солиқ миллий даромадни бир қисми бўлиб, мажбурий ва қайтариб бермаслик принципи асосида аҳолидан ва юридик шахслардан давлат томонидан ўз ҳаражатларини қоплаш учун олинади. Иқтисодчи олимларнинг фикрича «Солиқда давлатни борлигини иқтисодий ифодаси гавдаланади».

Қулдорлик ва феодализм даврида натурал хўжалик асосий ролни ўйнагани учун солиқ натурал – йиғим сифатида қўлланган (озик-овқат, армия учун озиқ-овқат, ем-хашак ва ҳакозо).

Товар-пул муносабатлари ривожланиши билан давлатлар даромадида пул солиқларини роли ошиб боради. Бу ҳар бир кишидан (жон бошидан) олинадиган солиқ, ер солиғи ва ҳунармандчилик солиқларидир. Бундан ташқари эгри солиқ ҳисобланган акцизлар ҳам қўлланилган.

Солиқнинг оғирлиги, асосан, деҳқонлар зиммасига тушиб, ижарага олиш (улгуржи, кўтарасига сотиб олмоқ) қўллангандан кейин яна ҳам оғирлашган. Ижарага олиш – савдогарларга маълум даврга ва маълум тўлов асосида аҳолидан йиғиш учун давлат солиқлари ва бошқа даромадларни тўплаш ҳуқуқини беради. Бундан ташқари, маълум товарларни сотиш ҳуқуқига ҳам эга бўлади. Давлат билан тузилган шартнома баҳоси билан савдогар йиғиб олган суммаси ўртасидаги фарқ унинг фойдасини ташкил қилган.

Давлат ва хусусий ижарага олиш тизими қулдорлик давридан келиб чиқиб, феодализмни емирилиши ва капиталистик ишлаб чиқариш усули вужудга келиш даврида жуда кенг тарқалган ва капитални бошланғич жамғармасига асос бўлган.

Ижарага олиш тизими натурал хўжаликнинг устунлиги, давлат хазинасига маблағ тўплайдиган молия аппаратининг “бўшлик” қилиш натижасида юзага келган.

Биринчи ижарага олиш, эрамиздан аввал, VI асрда Эронда келиб чиққан. Греция ва Римда эса эрамиздан олдинги IV асрда тарқалган. Ўрта асрда эса бу тизим Европада қўлланилган. Айниқса, Францияда XIII асрда кенг

ривожланган. XVI-XVII асрда Италия, Голландия ва Испанияда бу тизим эволюциясининг юқори даражасига кўтарилди.

Англияда ижарага олувчилар давлат кредитори ролини бажарганлар. Россияда XV асрни охири - XVI асрни бошида ижарага олиш тизими кенг миқёсда қўлланилган. Энг тараққий этган турлари – бож, туз, вино тўловларини ижарага олиш бўлган.

Давлат хазинасига тушадиган солиқни 40% дан ортиғи ичимлик солиғидан келиб тушган. Россияда 1863 йили вино тўловини ижарага олиш бекор қилиниб, акциз солиғи билан алмаштирилган. Ижарага олиш Ҳиндистонда XIX асргача, Эронда эса XX асргача қўлланилган.

Ўзгача шаклда ижарага олиш XX асрда ҳам давом этган. Масалан, Италияда айрим солиқларни банклар, омонат кассалари томонидан йиғилган. Америкада ижарага олиш XX асрни бошларида боқимандани тўплашда қўлланган. Монополистик капитализм даврида солиқ жуда кенг тараққий этади. Давлатнинг ҳарбий, бошқарув харажатлари кўпайиши билан солиқ ҳажми ҳамда унинг турлари кўпайиб боради.

Иккинчи жаҳон урушидан кейин ҳар 10 йилда солиқ 1,5 марта ва ундан ҳам ортиқ кўпайиб турган. Кейинги даврларда ривожланган давлатлар марказий бюджетларини 90% даромади ва маҳаллий бюджетларини 80% даромади солиқлардан келиб тушган.

Давлат мулкига асосланган корхоналар кам фойда келтирувчи ва зарар кўрадиган бўлганлиги сабабли, уларни тўловлари бюджет даромадини 5-8% ини ташкил қилган.

Ўсиш суръати бўйича солиқ ялпи миллий маҳсулот ҳажмини ўсишидан тез ҳамда унинг салмоғи ҳам ошиб борган.

1984 йили солиқнинг ялпи миллий маҳсулот ҳажмидаги салмоғи Францияда 45,4%, Буюк Британияда -38,6%, ГФР -37,3%, Америкада -29%, Японияда 27,7% ни ташкил қилган.

Ҳозирда ривожланган давлатларда солиқни мажбурий равишда ҳамма синф вакиллари тўлайдилар. Лекин йирик концернлар дотация ва субсидия кўринишида бюджетдан ёрдам олишлари мумкин. Саноати ривожланган давлатларда кейинги даврда тўғри солиқларни ундириш кучайтирилган. Уларнинг ичида асосий давлат солиғи бўлиб даромад солиғи хизмат қилади. 1970 йилдан бошлаб эгри солиқларни олиш ҳам кучайиб кетди. Бундай вазият, айниқса, қўшилган қийматдан олинадиган солиқ киритилгандан кейин муҳим аҳамият касб этди.

Давлат солиғи билан бир қаторда маҳаллий солиқлар ҳам тез суръатда ўса бошлади. Умумий солиқ ҳажмида уларнинг салмоғи 80-йилларда АҚШ да 30%, Германияда -48%, Японияда -30% ни ташкил қилган.

Солиқни оғирлиги яна социал суғурта фондига бадал олиш билан кучайтирилади. Германия, Франция, Италияда солиқни 30% дан кўпроғи бу бадалларга тўғри келади.

Социал суғуртага ажратма меҳнаткашлар даромадидан айириб олиниб, АҚШда -48%, Францияда -20%, Германияда -26% ни ташкил қилади.

Тадбиркорлар социал суғуртага ажратмани махсулот таннархига кўшадилар ва унинг оғирлиги товар сотиб олувчилар зиммасига баҳони ошириш орқали юклатилади.

Шундай қилиб, тўғри ва эгри солиқлар, социал суғурта фондига бадал тўлаш давлат хазинасига пул тўплашнинг асосий йўллари бўлиб, уларнинг оғирлиги асосан кам таъминланган аҳоли зиммасига тушади ва молия олигархиясини бойиши учун хизмат қилади.

Қўлланаётган иқтисодий сиёсатга биноан ҳозирги даврда ривожланган давлатлар солиқни иқтисодни бошқариш қуроли сифатида ишлатадилар. Шу мақсадда солиқ ставкаси, уни ундириш усули, солиқ енгиллиги, скидкаси ишлатилади. Бу тадбирлар ижтимоий ишлаб чиқариш таркибига, мувозанатига, капитални жамғаришга, сотиш бозорига, ишлаб чиқариш даврларига таъсир кўрсатади. Солиқ ижтимоий ишлаб чиқаришнинг I ва II бўлимларини ўсиш даражасига таъсир қилиб, уларни тенглашишига ва I бўлимни II га нисбатан тезроқ ривожланиши учун имконият яратиб беради.

Давлат солиқ ва давлат ҳаражатлари орқали аҳолининг тўлов қобилиятига ва унинг ҳажмига таъсир кўрсатади. Солиқ орқали аҳоли даромадига таъсир қилиб, кенгайтирилган ишлаб чиқаришни даврини бошқаради ва маромига келтиради.

Солиқ солишни кўпайтириб, аҳоли даромадини камайтириб, ёки солиқ солиш асосида аҳоли даромадини кўпайтириб давлат кенгайтирилган ишлаб чиқаришни бир меъёрда ўсишига шароит яратади.

Агар умумлаштирилган ҳолатда таҳлил қилинса, солиқ орқали иқтисодни бошқариш чегараланган характерга эга деган хулосага келиш мумкин. Бу билан талабни барчасини қамраб олмайди. Солиқ қарама-қарши кучларга эга. Баъзи вақтда иқтисодни ўсишига шароит яратиш ўрнига унга ҳалақит ҳам бериши мумкин. (Птоломей)

Ривожланган мамлакатларда солиқлар (айрим ҳолатлардан ташқари) ҳархил номлар билан қуйидаги асосий шаклларга эга: жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи, ҳуқуқий шахслардан олинадиган даромад солиғи, қўшилган қийматга солинадиган солиқ, айланмага солинадиган солиқ, ижтимоий суғурта фондига ажратма ва истеъмолга қўлланадиган махсус солиқ турлари ва бошқалар. Товарларни ишлаб чиқариш ва сотиш орқали юзага келадиган даромадлар ва ҳаражатлар оқимини солиққа тортишдан ташқари тўпланган бойликларни солиққа тортиш ҳам юзага чиқади. Уларнинг асосий турлари: мол-мулк солиғи ҳамда мерос ва ҳадя солиғи.

Ривожланган мамлакатларда солиқ таркиби охириги йиллари қуйидаги белгилар билан таърифланади:

Биринчидан, айрим мамлакатларни иқтисоди даромад турларидан олинадиган солиқларга нисбий боғлиқ ва ўзгариб туриш характерига эга.

Иккинчидан, 1975 йилгача иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотига (ОЭСР) кирадиган мамлакатларда истеъмолга солинадиган солиқлар салмоғи нисбий ўзгармаган ҳолда даромад солиғи салмоғи ва ижтимоий суғуртага ажратмани салмоғи ўсиб борди. XX асрни етмишинчи

йилларини иккинчи ярмидан истеъмолга солинадиган солиқни салмоғи кўтарилиб борди. Бу, айниқса, Дания, Финляндия ва Буюк Британия давлатларида намоён бўлди.

Учинчидан, истеъмолга солинадиган солиқ билан акциз солиғини салмоғи кўпчилик мамлакатларда бир хил. Лекин 70-80 йиллар биринчини роли ошиб борди, охириги эса пасая бошлади.

Умумий қабул қилинган эгри ва тўғри солиқларни ўртасидаги фарқ ҳам шартли характерга эга. Қабул қилинишича, тўғри солиқлар тўғридан-тўғри даромад олувчилардан ундирилади. Яъни, уларни даромад олувчи жисмоний ва ҳуқуқий шахслар тўлайди. Эгри солиқлар даромадларни ёки маҳсулотлар айланмасини айрим босқичларида олинади ва натижада тўловчининг зиммасига бориб тушади.

Ривожланган давлатларни солиқ тизими ҳар-хил иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий шароитларда юзага келган. Шунинг учун етарли даражада маромига етган деб бўлмайди ва шу сабабли иқтисодчилар уни талаб даражасига кўтариш учун қатор таклифлар киритишган. Улар қуйидагилардан иборат:

- Солиқ оғирлиги баравар тақсимланиши зарур. ғки ҳар бир солиқ тўловчи давлатга ўзининг “ҳаққоний улушини” бериши керак.

- Солиқлар иложи борича ҳар-хил шахслар томонидан иқтисодий қарор қабул қилишига таъсир кўрсатмаслиги керак. ғки бу таъсир жуда ҳам сезиларсиз даражада бўлиши керак (солиққа тортишни бетарафлик принципи)

- Ижтимоий-иқтисодий мақсадларни амалга оширишда солиқ сиёсатидан фойдаланиш солиқларни тенглик, ҳаққонийлик принципларини бузилишини энг кам даражага келтириши керак.

- Солиқ таркиби ва солиқ сиёсати иқтисодиётни барқарорлаштириш ва мамлакатни ривожлантиришга ижобий таъсир кўрсатиши керак.

- Солиқ тизими ҳаққонийлиги билан ажралиб туриши керак, тахминий тушунчалар бўлмаслиги ва солиқ тўловчига тушунарли бўлиши зарур.

- Солиқни бошқариш ва солиқ қонунчилигини сақлаш ҳаражатлари энг кам миқдорга туширилиши талаб қилинади.

Ушбу талаблар солиқ тизимини сифатини баҳолашда асос бўлиб хизмат қилиши керак. Лекин амалиётда тўғри ва эгри солиққа тортишни ажратиб бўлмайди. Шунинг учун солиқларни нисбий тўғри ва эгри солиқларга бўладилар.

Кейинги йигирма йил давомида ривожланган давлатларда тўғри (даромад солиғи, компания фойдасига солинадиган солиқ, ишчиларни ижтимоий суғурта фондига ажратмаси) ва эгри (истеъмол солиғи, акцизлар, тадбиркорларни ижтимоий суғурта фондига ажратмалари) солиқларни бир-бирига муносабати қуйидагича бўлган:

Тўғри солиқларнинг салмоғи умумий тушумлар ҳажмида Голландия, Дания, Люксембург, Канада, Янги Зеландия, Швейцария, Австрия, АҚШ, Японияда асосий ўринни эгаллаган бўлса, эгри солиқлар салмоғи Франция, Австралия, Ирландия, Греция ва Испанияда асосий ўринни эгаллаган.

Ҳозирда бир-бирига яқинроқ, тенглашган тўғри ва эгри солиқлар ўртасидаги нисбат Норвегия, Италия, Финляндия ва Швецияда амал қилмоқда.

Тўғри солиқларни роли Буюк Британия, Германия, Финляндия, Канада, Япония ва АҚШда ошган бўлса, эгри солиқлар Австралия, Италия, айниқса, Швецияда жуда юқори суратлар билан ўсиши кузатилди.

- Умуман олганда иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотини (ОЭСР) таркибига кирадиган давлатларда тўғри солиқни салмоғи бир текисда кўтарилиб бориш тенденциясига эга бўлганлиги қайд этилди.

Солиқ тизимидаги таркибий ўзгаришлар асосан, иқтисодий ривожланиш ва инфляцияни эгри солиққа нисбатан, кўпроқ тўғри солиқдан келадиган даромадга тавсифи кучлироқлигига боғлиқдир.

Ушбу таъсирни баҳолайдиган мезон айрим солиқларни ластиклиги ёки эгилувчанлигидир. Солиқларнинг эластиклиги айрим солиқлардан олинадиган тушумларни ўсиши, пасайиши ички ялпи маҳсулотни номинал ифодада ўсиши ва пасайишига боғлиқ.

Давлат томонидан олинадиган солиқлар йиғиндиси, уларнинг шакли ва тузилиш усуллари солиқ тизими деб юритилади.

Ривожланган мамлакатларни солиқ тизими қуйидаги хусусиятлар билан таърифланади:

1. Айрим давлатларни иқтисодини солиқ турларига боғлиқлиги бир хил эмасдир ва улар ўзгариб туради.

2. Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотига кирадиган мамлакатларда 1975 йилгача даромад солиғи, ижтимоий суғуртага ажратмани салмоғи кескин ўсиб борди. Истеъмолга солинадиган солиқ салмоғининг таркиби деярли ўзгармади, лекин 70-йилларнинг иккинчи ярмидан истеъмолга солинадиган солиқ салмоғи ўса бошлади. Айниқса бу ўсишлар Дания, Финляндия ва Буюк Британияда қайд этилди.

3. Истеъмолга солинадиган солиқ ва акциз солиқларини салмоғи кўпчилик мамлакатларда бир хил. Лекин ўтган асрнинг 70-80 йилларида биринчисини салмоғи ошиб, иккинчисиники эса камайиб борди.

Умуман даромад солиғи ва ижтимоий суғурта фондига ажратма ҳажми кўпайиб борди. Акцизларни салмоғи ҳамма давлатларда тушиб кетди, компаниялар фойдасидан олинадиган солиқ деярли ҳамма давлатларда камайиб кетди.

Умумий қабул қилинган солиқларни тўғри ва эгрига бўлиш, бир томондан даромадларга солиқ солишни англатса, иккинчи томондан ҳаражатларга солиқ солишни англатади. Ҳақиқатда уларнинг ўртасидаги фарқ нисбий характерга эга ва бу солиқларни тўловчилар зиммасига юклатишга боғлиқ.

Компанияларни фойдасидан олинадиган солиқ тўғри солиқ ҳисобланади. Агар бу ҳаражат баҳони устига қўйилиб сотилса, эгри солиққа айланади. Қўшилган қиймат солиғини баҳога қўшиш имконияти бўлмаса, у тўғри солиққа айланади.

Фақат тўғри ва эгри солиқлар нисбий ҳисобланади, лекин тўғри ва эгри солиққа тортиш тизими бундай ҳисобланмайди. Бу тизим ҳақиқатда мавжуд бўлиб солиқлар йиғиндиси асосида тўлиқ ҳаракат қилади.

Охирги ўн йилликда тўғри солиқдан олинадиган даромадни ўртача эластиклиги 1 дан ортиқ, эгри солиқники эса 1 дан паст. Бундан кўриниб турибдики, ривожланган давлатларни солиқ тизими юқори даражадаги эгилувчанликка эга. Шунинг учун, ички ялпи маҳсулот ўсиши билан, уларни “автоматик” равишда солиқ даромадлари ошади.

Ҳозирги кунда кўпчилик мамлакатлар солиқ солишни юқори даражасига етдилар (давлат томонидан миллий даромадни бир қисмини олиш).

Айниқса бу масалани ижтимоий-сиёсий нуқтаи назаридан таҳлил қилинса, солиқ солишни янада кучайтириш, кўтариш, жамиятни иқтисодий табиатида сифатли ўзгаришларга олиб келиши мумкин.

Бу муаммо, энг долзарб ва фаол бўлиб, ҳамма солиқ соҳасидаги тадбирлар шу масалани ечишга қаратилган.

2. Ривожланган мамлакатларда солиқ сиёсатининг асосий йўналишлари.

Ривожланган мамлакатларда ҳар хил атамалар билан юритиладиган солиқларни асосий шакллари қуйидагилар: жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи, юридик шахслардан олинадиган даромад солиғи, қўшилган қиймат солиғи, оборот солиғи, ижтимоий суғурта фондига ажратма, истеъмол бўйича махсус солиқлар.

Чет эл мамлакатларини маълумотлари асосида солиқ солиш сиёсатини асосий йўналишларини тахминан билиш мумкин.

Солиқ ошишини асосий йўналишларини қуйидагича гуруҳлар билан ифодалаш мумкин:

- 1) Корпорация солиғи ва компанияларни фойдасига солинадиган бошқа солиқлар;
- 2) Тадбиркорларни ижтимоий суғурта фондига ажратмаси;
- 3) Қўшимча қиймат ҳисобидан бериладиган эгри солиқлар;
- 4) Аҳолидан олинадиган даромад солиғи;
- 5) Солиқ тизимини миллий хусусиятини ифодаловчи солиқлар.

Корпорацион ва компанияларни фойдаларидан олинадиган бошқа солиқлар марказ ва маҳаллий даражаларда солиқ олинадиган соф фойдадан маълум ставкада олинади. Бу тўлов солиқ олишни асосий шакли ҳисобланади. Лекин фойдадан олинадиган солиқни умумий даромаддаги салмоғи катта эмас. Охирги йиллари АҚШда 8-10%, Буюк Британияда 7,5% ва Германияда 5%ни ташкил қилади. Келажакда буни салмоғи яна тушиб бораётгани сезилапти. Умуман, бу солиқни фискал аҳамияти катта эмас.

Мустақил даромадга эга бўлган шахслардан даромад солиғи олиш мазмунан фойдадан олинадиган солиққа ўхшайди. Бу даромадлар дивиденд, фоиз, рента ва фуқароларни (тижорат) фаолиятидан олинадиган даромадлардан

ташкил топади. Солиқ жисмоний шахсларни соф даромадидан олинади. Шунинг учун ҳам ўхшаш ҳисобланади. Умумий даромадда унинг салмоғи ҳам катта эмас. Масалан, охириги йилларда АҚШда 10-14%, Буюк Британияда 6-7% ва Германияда 5-7%ни ташкил қилди. Бу солиқдан олинadиган даромад динамикаси барқарор эмас ва тушиб бориш тенденцияси сезилмоқда. АҚШда 1986 йилги солиқ ислоҳотида бу солиқда прогрессия камайтирилган. Айниқса, максимал шкала ва ставка даражаси пасайтирилган. Бундан ташқари дивидендларни икки марта солиққа тортиш бўшашиб бораяпти.

Катта даромадлар бўйича прогрессияни камайтириб дивидендларни икки марта солиқ солишдан озод қилишдан мақсад, акционер капитални янги инвестицияларни молиялаштириш, жамғарма тўплашда солиқ тўсқинлигини камайтириб, яширинча иқтисодни чегаралашдан иборат.

Ижтимоий суғурта фондига тадбиркорларни ажратмаси иш ҳақи фондига нисбатан қатъий белгиланган ёки пропорционал ставка билан олинishi кўзда тутилган. Ажратма ишлаб чиқариш ҳаражатига киради ва ишчи кучини кенгайтирилган асосда ишлаб чиқариш учун қаратилган. Ажратма давлатга ҳам, тадбиркорга ҳам қулай тўлов шакли ҳисобланади. Давлатга бу катта даромад манбаи, тадбиркорга эса унинг оғирлиги корпорацион солиқ бўйича солиқ олинadиган фойдани пасайиши ҳисобига камайтиради. Бундан ташқари, бу ҳаражат маҳсулот баҳосига киритилиб истеъмолчи зиммасига ўтқазилади. Масалан, бу солиқ АҚШда -15%, Буюк Британияда -13% ва Германияда -25% ортиғини ташкил қилган. Ушбу солиқ шакли барқарор характерга эга бўлиб охириги йилларда ўсиш тенденциясига эгадир.

Эгри солиқлар. Истеъмолдан олинadиган ушбу солиқ тадбиркорлар ажратмасига ўхшаш характерга эга ва солиқ олишни асосий шаклларида ҳисобланади. -АҚШда 8-9%, Буюк Британияда 20% ортиқ, Германияда 18%ни ташкил қилмоқда.

Ушбу тўловни аҳамияти Буюк Британияда йилдан-йилга ошиб бормоқда, АҚШ ва Германияда эса барқарор бўлиб қолмоқда. Буларда бу солиқларни фарқи шундан иборатки, АҚШда бу солиқлар штат ва маҳаллий органларга қарашли, Буюк Британия ва Германияда эса у умумдавлат солиғи ҳисобланади. Истеъмолдан олинadиган эгри солиқ АҚШда асосан сотишдан олинadиган солиқ бўлиб, Буюк Британия ва Германияда эса у қўшилган қиймат солиғи шаклларида қўлланилади. Бу солиқлар кенг истеъмол товарларига қўлланиб, бир қанча юқори ставкаларда олинади.

Қўшилган қиймат солиғи, ўзининг афзалликлари билан кенг миқёсда тарқалиб бормоқда ва келажакда солиқ йиғишнинг асосий методларидан бири бўлиб қолади.

ёлланма ишчиларни (номинал иш ҳақидан) даромадидан олинadиган солиқ ўз таркибига даромад солиғи ва ижтимоий суғурта фондига ажратмаларни олади. Буюк Британия ва Германияда уни салмоғи сезиларли катта; яъни 17 дан 25% гача, АҚШда эса анча паст.

Даромадни солиққа тортиш тизими деярли ҳамма ривожланган мамлакатларда бир хил. Лекин уларнинг ҳар бирида қўшимча усуллари мавжуд ва миллий хусусиятлари ўз аксини топган.

Кўрсатилган умумий принциплари қуйидагилардан иборат:

Ҳамма солиқ тўловчилар резидент ва норезидентларга бўлинади. Резидент деб ҳисоблаш учун асосий белги- жисмоний шахс шу мамлакатда 6 ойдан ортиқ бўлиши керак. Солиқ тўловчиларни резидент ва норезидентга бўлишдан мақсад резидентлар даромад солиғини ички ва ташқи манбаларидан тўлайдилар. Яъни, солиқ жавобгарлигини глобал даромади бўйича тақдим этадилар. Норезидентлар фақат шу мамлакатда олган даромадлари юзасидан чегараланган солиқ жавобгарлигини берадилар.

Даромад солиғи олишда бошланғич асос - солиқ тўловчини умумий даромади ҳисобланади. Бу даромадга ҳар-хил манбалар киради: иш ҳақи, нафақа, натурал шаклида ҳақ тўлаш ва ҳоказо.

Даромад солиғи олишда умумий даромад билан солиқ солинадиган даромад бир-бирига тўғри келмайди. Солиқ ставкаси охириги даромадга нисбатан қўлланилади. Охириги даромад умумий даромаддан солиқ бўйича қонуний берилган имтиёзлар суммасига фарқ қилади.

Ушбу имтиёзлар солиқ олинмайдиган минимум, профессионал ҳаражатлар, оилавий скидкалар, болалар учун скидкалар, ижтимоий суғуртага ажратмалардан ташкил топади.

Кўпчилик давлатларда универсал имтиёз бўлиб солиқ олинмайдиган минимум ҳисобланади. Имтиёзларнинг қолган турлари айрим давлатлардагина берилади, масалан Франция, Германия, Японияда қўлланади. Италияда умумий даромад солиқ олинадиган даромадга тенг бўлади. Бу давлатда ижтимоий суғурта фондига ажратма берилгандан кейин умумий даромад солиқ олинадиган даромадга тенг бўлади.

Ривожланган мамлакатларда умумий даромаддан солиқ скидкаси бериш солиқ имтиёзларини асосий шакли ҳисобланади. Скидка йўқ жойларда солиқни ҳисобга олиниши (зачёт) ёки даромад солиғи бўйича тўловчини солиқ мажбуриятини камайтириш қўлланади.

Солиқ имтиёзларидан (скидка, зачёт) ташқари айрим ривожланган мамлакатларда болаларга давлатдан тўғридан-тўғри тўлов берилади, бу эса даромадни солиққа тортишни камайтиради. Оилани даромади белгиланган чегарадан юқори бўлмаган ҳолларда тўловни ҳажми болаларни сонига боғлиқ. Чегарадан юқори бўлса тўлов чегараланади.

Кўрсатилган доимий солиқ имтиёзлари билан бир қаторда юқорида қайд этилган давлатларда вақтинчалик имтиёзлар қўлланилади.

Бу имтиёзлар маълум гуруҳ ҳаражатларига нисбатан қўлланилади. Ушбу ҳаражатларга қуйидагилар киради: заёмлар бўйича фоизлар, ҳаётни суғурта қилиш бадалли, айрим профессионал ҳаражатлар ва ҳоказо.

Даромад солиғининг ставкаси, қоида бўйича, прогрессив шаклда қўлланилиб, улар мураккаб прогрессив ставкалар тартибида тузилади. Охириги йиллари юқори ставкалар кескин пасайиб кетди ва ставкалар сони камайди.

Пропорционал ставкага ўтиш даражасини юксалиши кузатилмоқдадир. Англияда асосан 2 та ставка -25 ва 40% ли ставкалар қўлланилади. Италияда эса юқори ставка 56% га ва Японияда 60% га туширилган.

Ишлайдиган эр ва хотин даромад солиғини ихтиёрий, даромадларини умумий йиғиндисидан тўлайдилар, ёки ихтиёран ҳар бири алоҳида тўлайди. Баъзи давлатларда қўшилган умумий даромаддан солиқ камроқ тўланади. Қоида бўйича даромад солиғи, ижтимоий суғурта фондига ажратма иш ҳақи каби манбалардан ишхонада тўланади. Бошқа турдаги даромадлардан солиқ эр-хотин биргаликда ёки алоҳида ёзган декларациялари асосида олинади.

Иқтисодий ривожланган, етакчи давлатларни солиқ сиёсати.

Ушбу давлатларда солиқ сиёсати, охириги йиллари таклифлар иқтисоди (экономика предложений - ЭП) назариясига асосланган.

Саноати ривожланган мамлакатлар 1970-1980 йиллари иқтисодий кризисга учрадилар (инфляция, иқтисодий ўсиш даражаси пасайди, ишсизлар кўпайди, хуфий иқтисод ривожланди ва ҳоказо).

Бу ҳолатдан чиқиб кетиш учун солиқ ставкаси чегарасини кескин тушириш таклиф қилинди.

Таклифлар иқтисодида асосан «А.Лаффер эгриси» етакчи назария ҳисобланиб, унда солиқларни камайтириш кўзда тутилган.

«А.Лаффер эгриси» бўйича бюджетга солиқни келиб тушиши, солиқ ставкаси ва ишлаб чиқариш даражаси бир-бири билан боғлиқ. Солиқ ставкасини кўтариш Лаффер фикрича, солиқ тушуми ишлаб чиқаришни пасайиши ҳисобига кўпаяди.

Шу мактабни вакили М.Фелдстейн даромад солиғини ставкасини 42% қилиб белгилади. Америкадаги солиқ ислоҳотининг муаллифи сенатор Бредли ва Р.Гефардт 30-35% ли даражани таклиф қилишди. М.Фридмен 25%гача туширди.

«Лаффер эгриси» бўйича солиқнинг мукаммал ставкаси Д.Кейнс кўрсатган 20% ва француз президенти Жискара Д'Эстен таклиф қилган 40% ўртасида бўлиши белгиланган.

Айрим давлатларда 1980-1990 йилларда ўтказилган солиқ ислоҳотлари натижасида солиқ ставкалари пасайтирилди: масалан, корпарация фойдасидан олинандиган солиқ 36% гача ва шахсий даромад солиғи 47% гача туширилди.

Таклифлар иқтисоди, давлатни фаол фискал сиёсатига асосланган Кейнс концепцияси солиқ холислиги концепцияси билан алмаштирилди. Бу концепция асосида давлат иқтисодга тўғридан тўғри эмас, билвосита аралashiши ётади. (Катта солиқ солиқни барбод қилади). Шу нуқтаи назардан, солиқ уни тўловчига оғир юк бўлмасдан, иқтисодни ривожлантириш учун қизиқтирувчи омил бўлиши керак, деб таъкидлаш мумкин.

Ҳар бир давлатда юқори солиқ ставкаси шароитида солиқ тўлашдан бош тортиш иқтисод субъектлари ўртасида нақд пул ҳисоб-китобларига ўтиш, фойдани яшириш каби муаммоларни туғдиради.

1970 йилларни охири ва 1980 йилни бошларида давлатларни «Солиқ босқинчилиги» даврида ҳуфиёна секторни обороти кескин ошганлиги қайд

этилди.

Айрим маълумотларга кўра ҳозирги кунда ҳуфиёна иқтисод соҳасида АҚШда ички ялпи маҳсулотнинг 15% и яратилади. Бунга ҳар тўрттадан битта ишловчи жалб қилинган. Рақамлар эътиборни ўзига тортиб, таклифлар иқтисоди ёндошувчилари паст солиқ ставкалари ҳуфиёна бизнес билан курашишни самарали қуроли деб ҳисоблайдилар.

Таклифлар иқтисоди тарафдорларини яна бир мақсади ҳар хил компания ва иқтисодиётни айрим тармоқларига солиқ энгилликларини беришни бекор қилиш, уларнинг фикрича, ёки юқори даражадаги солиқ кўп миқдордаги солиқ энгилликлари бериш, ёки паст солиқлар солиқ энгилликларини бекор қилишга олиб келади.

1980 йилларни ўрталарида АҚШда корпоратив секторига берилган энгилликлар федерал бюджетни 1 млрд. доллар потенциал солиқ суммасини йўқолишига олиб келди. Бу кўрсаткич 1995 йили 2,5 млрд. долларни ташкил қилди.

Солиқ ислоҳотлари даврида бу энгилликлар нисбатан камайтирилди. Биринчилик, устунлик инвестицияга бериладиган солиқ энгилликлари учун сақланиб қолдирилди. Чунки бу энгилликлар келажакда компанияларни фойдасини оширади ва натижада давлатни солиқ даромадини кўпайтиради.

Солиқ ислоҳотлари ўтказилишига қарамай, иқтисодий ривожланган мамлакатларда солиқ олиш даражаси бир-биридан кескин фарқ қилади.

Корпорация фойдасидан олинадиган солиқ ставкаси 43% га (Италия ва Швейцария), шахсий даромад солиғи бўйича эса (Финляндия ва Канада) 32%га фарқ қилади.

Табиийки, бундай диспропорциялар А.Смит кўрсатганидек, капитал ва меҳнат ресурслари қулай солиқ иқлими яратилган мамлакатларга ўтиб кетади. Бу ўз навбатида капитал оқиб кетган давлатни иқтисодига салбий таъсир кўрсатади.

Мамлакатдан капитални «ҳайдаб чиқарувчи солиқ», даромад манбаларини, давлат ва бутун жамият даромадини муқаррар нобуд (исроф) қилади.

Ҳозирги замон мисолида капитални «ҳайдаб чиқаришни» қуйидаги мисолларда кўриш мумкин. Фақат 1994 йили Франциядан 50 млрд. доллар капитал оқиб кетди ва асосан энгил солиқ солиш тартиби ўрнатилган давлатларга бориб жойлашди.

Россия федерацияси иқтисодини чет эл инвестициясига бўлган талаби 140 млрд. долларни ташкил қилади. Ташқи давлатларга ўтиб кетган Россияни «қочкин» капитали 100-300 млрд. доллар ҳисобида баҳоланган. Капитални «қочиб кетиши» фақат Россияни солиқ тизими эмас, балки солиқ омилларига ҳам боғлиқдир.

Жаҳон иқтисодида солиқ солиш даражаси турли хилларда бўлади.

Солиқ оғирлиги бўйича жаҳон мамлакатларини тахминан икки гуруҳга бўлиш мумкин.

1. Юқори ставкаларда солиқ ундирувчи мамлакатлар
2. Мурасозлик (либерал) тартибида солиқ солиш давлатлари

Юқори даражада солиқ солувчиларга иқтисодий ривожланган ва ривожланаётган давлатлар киради. Фойдага солинадиган солиқ ва шахсий даромад солиғининг ставкалари 30-60%ни, фоиз, дивиденд, роялтига тақсимланган фойдага солинадиган солиқ 15-35% ни ташкил этади.

Бу давлатларда компанияларни ташкил қилиш маросими молиявий ҳисобот устидан назорат, солиқ қонунлари бузилганда жарима ва жиноий жавобгарликларга тортиш қаттиқ тартибда олиб борилади.

Иккинчи гуруҳ - паст солиқ қўллаш ҳуқуқига эга мамлакатлар. Баъзида «солиқ гавани» (бандаргоҳи), «солиқ оазиси», «солиқдан ҳимояланган пана жой» деб ҳам аталади. Улар ўз навбатида 3 гуруҳга бўлинади.

1. Жисмоний ва юридик шахслардан тўғри солиқлар олинмайдиган юрисдикциялар. Буларни «тоза» солиқ бандаргоҳлари ёки солиқсиз юрисдикциялар деб ҳам юритилади.

Бу мамлакатларда компаниялар ва жисмоний шахсларни айрим даромади ва мулклари учун даромаддан олинадиган солиқ, фойдага солинадиган солиқ, мерос ва ҳадя қилинган моллардан, мулкдорчиликдан олинадиган солиқлар қўлланмайди.

Компаниялар ва жисмоний шахслардан бизнес олиб бориш учун қатъий белгиланган ҳар йилда олинадиган божлар, бир марталик рўйхатга олиш йиғимлари каби эгри солиқлар олинади. Эгри солиқ олиш даражаси юқори эмас. Масалан, Кариб регионида компаниялар учун ҳар йилги тўлов фақатгина шартли 100-1600 долларни ташкил қилади. Бу ўз навбатида даромадидан солиқ тўловчиларга жуда қулай шароитни яратиб берилишини англатади. Катта даромад олиб, шартли суммани фақат рамзий сифатда тўланади. Тўғри солиқлар олинмайдиган давлатларга Андорра, Багам, Бермуд, Кайман ороллари, Науру, Вануату, Теркс , Кайкос, Фарер ороллари киради.

2. Паст даражали тўғри солиқ олинадиган юрисдикциялар.

Фойдага солинадиган солиқ, шахсий даромад солиғи ставкалари айрим гуруҳ солиқ тўловчиларга 30% гача камайтирилиб қўлланилади, ва айрим ҳолларда солиқ ставкаси 10% дан ортмайди. Бу «солиқ оазис»ларида ставкаларни бошқа ҳудудларга нисбатан паст ставкада ўрнатилиши даромад олувчи солиқ тўловчиларни бу ерда солиқ қонунчилиги билан ўзаро «ҳисоб-китоб»ини ўз манфаатини кўзлаб амалга оширишига олиб келади. Ва яна бир бундан келиб чиқадиган хулоса шундаки, жалб қилувчи таъсирга эга бундай шароитлар шу регионларнинг турмуш даражасини ўсишига олиб келади. Чунки, бу шартлардан фойдаланиш учун кўп солиқ тўловчилар бу ерда ўз фаолиятларини қайд эттириб, ҳудудлар бюджетига оз-оздан катта маблағлар тушириб берадилар.

Бу гуруҳга Британия, Виргиния ороллари, Кипр, Гибралар, Венгрия, Исроил, Швейцария киради.

Бу гуруҳни яна, шу билан бир каторда, ўзининг юридик ва жисмоний шахслари чет элдан оладиган даромадлари бўйича солиқдан озод қилинадиган давлатлар ташкил этади: Коста Рика, Гонконг, Либерия, Малайзия, Панама ва бошқалар киради.

3. Юқори солиқ ставкали юрисдикциялар.

Бу мамлакатларда айрим компанияларга солиқ устунлиги берилади. Айрим иқтисодий ривожланган мамлакатлар чет эл инвестициясини келтириш, ташқи иқтисодий алоқани рағбатлантириш учун шу билан шуғулланадиган компанияларга махсус солиқ олиш тартиби ўрнатадилар. Фойдадан олинадиган солиқ ставкасини тушириш энгиллиги билан бир қаторда, тақсимланадиган фойдадан олинадиган солиқ ставкалари ҳам пасайтирилади: Бельгия, Ирландия, Люксембург, Нидерландия давлатлари бунга мисол бўла олади.

Яна шуни кўрсатиш керакки, солиқ гаванларидаги давлатлар жисмоний ва юридик шахсларни соддалаштирилган солиқ ҳисоботларини қўллайди, айрим давлатларда солиқ тўламаслик, даромадларни яшириш жиноий жавобгарлик ҳисобланмайди.

Жаҳон иқтисодиётида юқори даражада солиқ олувчи ва солиқ гаванлари ўртасида капитал қўйилма ва ишчи кучини қайтадан тақсим қилиш учун кескин ва қаттиқ конкуренция, кураш олиб борилмоқда.

Бугунги кунда хорижий мамлакатларда бизнес консалтинг, яъни маслаҳат хизматлари кўрсатиш соҳасида *follow-up support*, яъни тадбиркорларга доимий равишда маслаҳат хизматлари кўрсатиб туриш усули тобора ривожланиб бормоқда. Бундай усулнинг кенг миқёсда ривожланиб боришига маслаҳат хизматлари кўрсатувчи ташкилотлар сонини мунтазам равишда кўпайиб бориши натижасида улар ўртасида рақобат курашининг кучайиб бориши сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Хорижий мамлакатларда, хусусан, ривожланган давлатларда консалтинг хизматларининг бундай даражада ривожланиши солиқ маслаҳатининг ҳам ривожланишига олиб келмоқда.

Ривожланган мамлакатлар, жумладан, Япония, Жанубий Корея ва Германия сингари давлатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, солиқ маданиятининг юқори бўлиши жамоатчилик муносабатлари (Public Relations) нинг кенг миқёсда шаклланганлиги билан бевосита боғлиқдир. Ушбу мамлакатлардаги солиқ хизмати органлари улардаги кўплаб компанияларда бўлгани сингари жамоатчилик билан ишлаш бўлимларига эга бўлишиб, бу ҳам ўз навбатида солиқ маслаҳатига оид хизматлар кўрсатишни акс эттиради. Нафақат солиқ хизмати органлари, балки тадқиқотимизнинг объекти бўлган солиқ маслаҳатчилари ташкилотлари ҳам ўз ташкилий структураларида Public relations department, яъни жамоатчилик билан ишлаш бўлимларига эга бўлиши, бу улар томонидан кўрсатиладиган солиқ маслаҳати хизматларининг сифатини янада кўтарилишига имкон яратади.

Жанубий Кореяда эса Миллий солиқ хизмати таркибида солиқ тўловчиларнинг мурожаатлари билан ишлаш бўйича алоҳида Марказ ташкил этилган бўлиб, унда солиқ тизимида камида 10 йил ишлаган ва етарли тажрибага эга бўлган ходимларнинг фаолият юритиши белгилаб қўйилган.

Хорижий мамлакатларнинг солиқ соҳасидаги тажрибасини умумийлаштирган ҳолда қуйидагиларни айтиш мумкин:

- хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини ташкил этишга интеграл тарзда ёндашилаётган бўлиб, бунда ҳам давлат ва ҳам хусусий мулк вакилларининг фаол иштироки намоён бўлади. Масалан, Ҳиндистонда ҳам давлат ва ҳам хусусий компаниялар томонидан солиқ маслаҳати хизматлари кўрсатилади. Мамлакатнинг кўплаб штатларида давлат томонидан ташкил этилган Солиқ маслаҳатчилари палаталари бўлиш билан бирга хусусий мулкдорларнинг ташаббуслари билан ташкил этилган Солиқ маслаҳатчилари палаталари ҳам фаолият кўрсатиб келишмоқда;

- хорижий мамлакатлар, хусусан ривожланган мамлакатлар ва бир қатор ривожланаётган мамлакатларда солиқ маслаҳати хизматлари давомийлик характериға эга бўлиб, бу солиқ маслаҳатчилари билан уларнинг мижозлари ўртасидаги ўзаро ишончли муносабатларни янада мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда ва ҳ.к.

Баҳс мунозаралар учун саволлар

1. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини амалга ошириш тартиблари?
2. Ривожланган мамлакатларда солиқ маъмурчилигини амалга ошириш таҳлили.
3. Хорижий мамлакатларда солиқ маъмурчилигини самарали амалга оширишга таъсир этувчи омиллар

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони

3. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrda­gi “O‘zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-3454-son qarori

7. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrda­gi “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni

8. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrda­gi “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni

9. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvarda­gi “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-456-son qonuni

10. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. –Т.: “Ўзбекистон”. ҳисобот

11. Toby Stock. Advanced in Taxation. Copyright @ 2010 y. Emerald Group Publishing limited.

12. Schanz, Deborah, Schanz, Sebastian. Business Taxation and Financial Decisions. © 2011

13. Александров И.М. Налоги и налогообложение: Учебник.–7-е. изд., перераб.и доп.- Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2009. – 227 с.

14. Налоговое администрирование: учебное пособие / кол. авторов; под ред. Л.И. Гончаренко. - М.: КНОРУС, 2009. - 448 с.

15. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика: учебник для вузов / В.Г. Пансков. - М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. - 680 с.

16. VahobovA.V., MalikovT.S. Moliya. Darslik/Toshkent moliya instituti.- Toshkent: “Noshir”, 2012. 712-bet.

17. Ваҳобов А.В, Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик. Т.: Шарқ, 2009. 448- бет.

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

БИРИНЧИ НАМУНА.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

Базаров Қ.Т.

**“Солиқ маъмурчилиги ва назорати” ўқув курсининг
“Фермер хўжаликларини солиққа тортиш” мавзуси бўйича тайёрланган**

КЕЙС- СТАДИ

Кейс: «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра ” фермер хўжалигида бир турдаги экинлар ялпи ҳосили ва ўртача ҳосилдорлиги даражасига экин майдони таркибини ва ҳосилдорлигини ўзгариши қай даражада таъсир қилганлигини ўрганиш .

Тошкент – 2018

I. Кейс

1. Фаннинг номи: “Солиқ маъмурчилиги ва назорати .

Мавзунинг номи: “Фермер хўжаликларини солиққа тортиш ” мавзусига мосланган кейс-стади.

2. Берилган кейснинг мақсади: Дехқончилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш кўрсаткичларини Хоразм вилояти Боғот тумани «Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра ” фермер хўжалигининг ўтган-ҳисобот йиллардаги иқтисодий кўрсаткичлари асосида ҳисоблаймиз;

Кутилаётган натижалар: Фермер хўжалиги фаолиятини ўрганган ҳолда, билимни чуқурлаштириш, ялпи маҳсулот яратиш учун сарфланган маблағларни миқдорини аниқлаш, ялпи маҳсулот миқдорини, таркибини, фойдаланиш даражасини ва унга таъсир этувчи омилларни таҳлилинини ўрганиб чиқиш ва берилган муаммоларни ечиш. Кейс мукаффақиятли ечиш учун талабалар **қуйидаги натижаларга** эришишлари лозим: қишлоқ хўжалигида, турли мулк шаклларидаги хўжаликларда, минтақаларда ялпи маҳсулот миқдорини, уларнинг таркиби ва ҳолатини, уларнинг ҳаракатини аниқлаш, ялпи маҳсулотга таъсир этувчи омилларни аниқлаш ва иқтисодий самарадорлигини таҳлил этиш.

3. Мазкур кейс институционал тизимнинг реал фаолият асосида ишлаб чиқилган;

4. Кейсда ишлатилган маълумотлар манбаи қуйидагилардан иборат: Хоразм вилояти Боғот тумани «Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра ” фермер хўжалигининг ўтган-ҳисобот йилдаги иқтисодий кўрсаткичлари асосида, ушбу корхонанинг низоми, Хоразм вилояти қишлоқ хўжалигининг статистик маълумотлари.

5. Мазкур кейс дала тадқиқотлари асосида сюжетли тоифасига киради. Ҳолат бирлашманинг таҳлилий кўрсаткичлари асосида тузилган. Кейснинг объекти бўлиб: Хоразм вилояти Боғот тумани «Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра” фермер хўжалигининг Хоразм вилояти Боғот тумани «Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра” фермер хўжалигининг ҳисобланади. Ушбу кейс маълумотлар ва далиллар асосида ишлаб чиқилган. У тузилмавий ва катта ҳажмдаги кейс – стади ҳисобланади.

6. Дидактик мақсадларга кўра кейс – таҳлилларни ўргатиш ва баҳолаш ҳисобланади. Шу сабабдан, кейс муаммосининг шаклланиши ва тузилиши унинг масаласининг ечимида алгоритм ва таҳлил асосида ишлаб чиқилган. Голограмма сифатида баъзи маълумотлар назарий жиҳатдан берилган бўлиб, қўшимча ахборотлар муаммоли ҳолатларни амалий машғулотларда ўз ечимларига эга бўлади.

Кейснинг афзалликларига қуйидагилар киради: Ўқув дарсининг кейс – технология ўқитиш бўйича, талабаларнинг ўзи ташкил этган иш фаолиятининг таъминловчи ва унинг натижавий баҳосини белгиловчи “Ҳолатий таҳлил варақаси” мавжуд.

7. Ушбу кейс – “Меҳнат статистикаси”, “Иқроиктисодий статистика ва МХТ”, фанларининг машғулотларида фойдаланиш мумкин.

КИРИШ

Республикаимиз ҳукуматининг фаолият кўрсатаётган тадбиркорлик фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш сиёсати ҳозирги вақтда, айниқса, қишлоқ жойларда иқтисодий инфраструктурани ишбилармон тадбиркорлар томонидан такомиллаштириш ва қўшимча маҳсулот ишлаб чиқариш учун қулай имкониятлар яратмоқда.

Кўп харажатлар талаб қилинишига қарамай, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини кўпайтириш тадбиркорлар олдида турган долзарб вазифалардан энг асосийси ҳисобланади.

Қуйидаги маълумотда Хоразм вилояти Боғот тумани «Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра ” фермер хўжалигининг иш фаолияти ҳақида асосий тушунчалар, деҳқончилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш таркибини ва фойдаланиш даражаси ҳақида ва бошқа маълумотлар берилган.

Деҳқончилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш айрим турлари натурада, умумий ҳажм ва таркиби пул қийматида ҳисобга олинади, чунки асосий фойдаларни пул қийматида ҳисоблаш шу хўжаликда асосий фондларни яратиш учун сарфланган маблағларни миқдори, шунингдек, асосий фондларнинг етиштирилган маҳсулотларга ўтган қийматини аниқлаш имконини беради. Натижада деҳқончилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг энг асосий натижавий кўрсаткичларига таъсир этувчи омилларни аниқлаш мумкин бўлади.

Мазкур кейсда ушбу фермер хўжалигининг ҳисобланган ҳар бир кўрсаткичи мустақил иқтисодий аҳамиятга эга бўлиб, фермер хўжалигида ялпи ҳосилни яратиш учун сарфланган маблағ миқдорини аниқлаш имконини беради. Қишлоқ хўжалик корхоналарининг бухгалтерия ҳисобида деҳқончилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш бошланғич қийматида ҳисобга олинади. Шу билан бирга деҳқончилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш турли вақтларда ҳосил қилинади, демак уларнинг баҳолари ҳам турлича булади. Шу сабабли қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг энг асосий натижавий кўрсаткичлари экин турлари бўйича ялпи ҳосил ва ҳосилдорлик тушунчаси, уларни ишлаб чиқаришнинг турли даврларида аниқлаш усулларини, турли экинларни ҳосилдорликни нобуд бўлиш даражаси ва уни сабаблари, нобуд бўлган ҳосил миқдорини ҳисоблашни, ялпи ҳосил миқдори ва унга таъсир қилувчи омилларни, ҳосилдорлик даражаси динамикасини ўрганиб ўзгариш хусусиятлари, яъни қонуниятни аниқлаш ва узоқ муддатда табиий омилларни таъсирини ўрганади.

Кейсда масаланинг ечими орқали қуйидаги натижаларга эришиш мумкин:

- мазкур мавзу бўйича билимни чуқурлаштириш;
- индивидуал ва гуруҳларда муаммонинг ечими таҳлилини ва қарор қабул қилиш кўникмаларини ишлаб чиқиш;
- мантиқий фикр юритишни жонлантириш;
- мустақил қарор қабул қилиш кўникмаларига эга бўлиш;

- ўқув маълумотларни ўрганиш даражасини текшириш;
- ялпи маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш йўллари топиш.

1. «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра» фермер хўжалигига иқтисодий тавсифнома

Ташкилотнинг манзили:

Фермер хўжалиги Хоразм вилояти, Боғот туманида жойлашган бўлиб, 1998 йилдан бошлаб фаолият юритади.

Ташкилотнинг тўлиқ номланиши:

«Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра» фермер хўжалиги.

Ташкилотнинг ташкил этилган йили:

Хоразм вилояти Боғот тумани Ҳокимининг 1998 йил 10 мартдаги 234-сонли қарори билан рўйхатдан ўтган.

Ташкилотнинг шакли:

«Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра фермер хўжалиги» юридик шахс мақомига эга бўлиб, тумани Ҳокимининг 1997 йил 22 мартдаги 70-сонли қарорига асосан рўйхатга олинган.

Ташкилотнинг фаолият тури:

«Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра фермер хўжалиги» куйидаги маҳсулот турлари етиштириш билан шуғулланади:

1. Пахта
2. Бугдой
3. Шоли

Ташкилотнинг мақсад ва вазифалари:

- ишлаб чиқаришни янада кучайтириш ва ҳалқаро миқёсда кенгайтириш;
- шаҳар аҳолиси ва маҳаллий аҳолини ўзининг сифатли маҳсулотлари билан таъминлаш;
- жойларда савдо шахобчаларини ташкил этиш ва қулай шароитда аҳолига кенг хизмат кўрсатиш;
- табиий деҳқончилик маҳсулотларини кўпайтириш ва даромад олиш.

2. «ҚУРАМБОЙ БОБО НАБИРАСИ ТОҲИР-ЗУҲРА» ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИНИНГ БОШҚАРУВ ТИЗИМИ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

Ташкилотнинг бошқарув тузилиши:

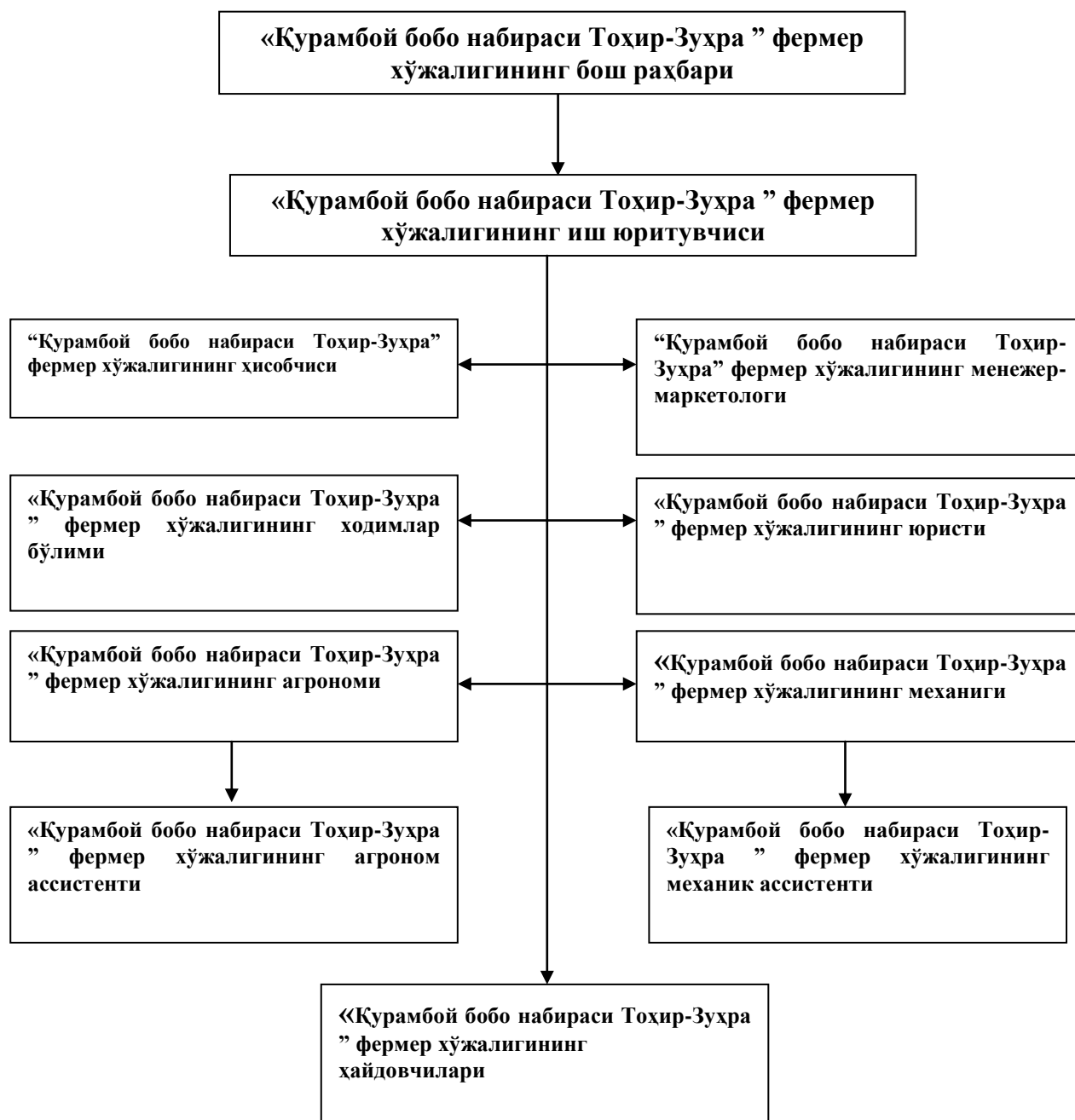
«Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалиги юридик шахс мақомига эга бўлиб, давлат томонидан бошқарилмайди. «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалиги хусусий бўлганлиги сабабли, «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра» фермер хўжалиги 2000 йилда тасдиқланган ва Хоразм вилояти Боғот тумани Ҳокимининг 2000 йил 10 майдаги 305-сонли қарори билан рўйхатдан ўтган низомининг V бандига асосан иш юритилади. «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалиги низомининг V-17 бандида ёзилишича, «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалиги 18 (ўн саккиз) ёшга тўлган, қишлоқ

хўжалигида тегишли малака ва иш тажрибасига эга бўлган, муомалага лаёқатли хўжалик аъзоларидан бири раҳбарлик қилиши мумкин. «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра ” фермер хўжалиги раҳбариятидан ташқари маҳаллий ишсизлар сонини камайтириш мақсадида «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра ” фермер хўжалиги яқин атрофдаги маҳалланинг 32 нафардан ортиқ аъзосини хўжаликда меҳнат қилишга жалб этган. Олинган 10 нафардан ортиқ ишчи кучини малакасини ошириш учун керакли чора-тадбирларни амалга оширилган бўлиб «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра ” фермер хўжалиги иқтисодиётини кўтариш ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни рақобатбардош ва юқори сифатли бўлишини таъминлаш вазифаси бирлашма зиммасига олинган.

Чизма №1

Ташкилотнинг бошқарув шакли:

Хоразм вилояти Боғот тумани «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра ” фермер хўжалигининг бошқарув шакли:

3. Хоразм вилояти Боғот тумани «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалигининг деҳқончилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳақида маълумот

3.1. Деҳқончилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш кўрсаткичларини ўрганиш.

Қишлоқ хўжалиги статистикасида деҳқончиликда маълум экин майдонидан олинган бутун маҳсулот ялпи ҳосил деб аталади. Маълум бир турдаги экиннинг ўрта ҳисобда бир гектар майдонга тўғри келадиган маҳсулоти миқдори эса ҳосилдорлик деб аталади.

Экинларнинг ялпи ҳосилини (центнер ёки тонна ўлчовида) экин майдонини кенгайтириш ҳисобига экстенсив равишда ёки экиннинг ҳосилдорлигини ошириш – экин майдонидан интенсив равишда фойдаланиш йўли билан кўпайтириш мумкин. Маълумки, экин майдонларини узлуксиз кенгайтириб бўлмайди. Қўриқ ерлар очиш, ботқоқларни қуритиш ва бошқалар бечегара иш эмас. Шунинг учун экинларнинг ялпи ҳосилини ҳосилдорликни ошириш ҳисобига кўпайтириш энг муҳим вазифадир.

Қишлоқ хўжалиги экинларининг ҳосил ва ҳосилдорлиги деҳқончилик тармоғининггина эмас, балки, умуман қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш даражасининг кўрсаткичидир.

Экинларнинг ҳосили ва ҳосилдорлиги деҳқончиликнинг ҳар томонлама ривожланишига боғлиқ. Хўжаликнинг табиий ва иқтисодий қулай шароитидан ташқари унинг ташкилий ишлари яхши йўлга қўйилган бўлса, айтайлик, ернинг самарадорлиги оширилса, мелиорация ҳолати яхши бўлса, минерал ва маҳаллий ўғитлардан тўғри фойдаланилса, техника ўз вақтида қўлланилса, ишда илғорларнинг тажрибаларига, илм-фан муваффақиятларига амал қилинса, экинларнинг ҳосилдорлиги ошади. Демак, ялпи ҳосил ҳам кўпаяди, халқимизнинг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабини янада кўпроқ қондириш, саноатни хомашё билан янада яхшироқ таъминлаш имконияти кенгайди. Ҳосилдорликни ошириш учун пахта-беда алмашлаб экишни ўзлаштириш ниҳоясига етказилиши, пахтанинг касалликларга бардош берадиган серҳосил навларини яратиш, ғўзани суғориш ва ҳосилни териш механизацияси даражаси оширилиши зарур.

3.2. Хоразм вилояти Боғот тумани «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалигининг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг энг асосий натижавий кўрсаткичларига таъсир этувчи омилларни статистик таҳлили

Хоразм вилояти Боғот тумани «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалигида деҳқончилик маҳсулотлари бўйича ялпи ҳосилни ўзгаришига таъсир этувчи омиллар бўйича омилли таҳлил қилиниши лозим.

«Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалигида дон маҳсулотларининг экин майдони ва ҳосилдорлиги тўғрисидаги маълумотлар берилган.

№	Экин турлари	Ўтган йил		Ҳисобот йил	
		майdonи, га	ҳосилдорлик, ц/га	майdonи, га	ҳосилдорлик, ц/га
		M_0	X_0	M_1	X_1
1	Буғдой	35	36,4	36	37,0
2	Шоли	40	28,2	43	28,5
3	Макка дон учун	55	28	45	34
Ҳаммаси		130	---	124	---

«Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра » фермер хўжалигида бир турдаги экинлар ялпи ҳосили ва ўртача ҳосилдорлиги даражасига экин майdonи таркиби ва ҳосилдорлиги ўзгариши таъсир қилади. Бу таъсирни аниқлашда иқтисодий индекс усулидан фойдаланилади. Маълумки, ялпи ҳосил, экин майdonи таркиби ва ҳосилдорликни умумий индекси бир турдаги экин турлари бўйича ҳисобланади.

4. Талабаларга бериладиган мулоҳаза учун саволлар

1. Ҳосил ва ҳосилдорлик кўрсаткичлари деб нимага айтилади?
2. Ҳосилдорлик кўрсаткичлари ва уларни аниқлаш.
3. Ялпи ҳосил динамикасининг статистик таҳлили.
4. Ялпи ҳосил ўзгаришига таъсир қилувчи омиллар ва уларнинг индекслари.
5. Экин майdonлари структураси индексини аниқланг ва мазмунини тушунтиринг.

5. Талабалар учун услубий қўлланмалар

Муаммо:

«Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра » фермер хўжалигида бир турдаги экинлар ялпи ҳосили ва ўртача ҳосилдорлиги даражасига экин майdonи таркибини ва ҳосилдорлигини ўзгариши қай даражада таъсир қилганлигини ўрганиш .

Вазифалар:

Жадвалларда келтирилган маълумотлар асосида қуйидаги кўрсаткичлар ҳисобланилсин:

1. Ҳосилдорликнинг алоҳида индекслари.
2. Ҳосилдорликнинг умумий индекси.
3. Ўртача ҳосилдорлик индекси.
4. Ўртача ҳосилдорликнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:
 - а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.
 - б) Экин майdonлари таркибини ўзгариши ҳисобига.
5. Ялпи ҳосилнинг умумий индекси.
6. Ялпи ҳосилнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:

- а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.
 б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.

Ечиш алгоритми:

Бир турдаги экинлар ялпи ҳосили ва ўртача ҳосилдорлиги даражасига экин майдони таркиби ва ҳосилдорлиги ўзгариши таъсир қилади. Бу таъсирни аниқлашда иқтисодий индекс усулидан фойдаланилади. Маълумки, ялпи ҳосил, экин майдони таркиби ва ҳосилдорликни умумий ин-декси бир турдаги экин турлари бўйича ҳисобланади. Масалан, донли экинлар, сабзавот ва ем-хашак экинлари бўйича.

Масалани шартда донли экинлар майдони ва ҳосилдорлиги ҳақида маълумотлар берилган. Донли экинларни ҳосил ва ҳосилдорлиги ўзгариши ҳақидаги маълумотларни таҳлил этишда иқтисодий индекс усулидан фойдаланамиз.

Масалани биринчи шартда ҳосилдорликнинг алоҳида индексини ҳисоблаш сўралган. Бунинг учун ҳар бир экин тури бўйича ҳосилдорлик-ни ўзгариши қуйидаги формула ёрдамида ҳисобланади:

Кузги буғдой:
$$i = \frac{X_1}{X_0}$$

Шоли:
$$i = \frac{X_1}{X_0}$$

Макка дон учун:
$$i = \frac{X_1}{X_0}$$

Масалани иккинчи шартда ҳосилдорликнинг умумий индексини ҳисоблаш сўралган. Буни ҳисоблашда қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$I = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum X_0 M_1}$$

$$I = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum X_0 M_1}$$

Масалани учинчи шартда ўртача ҳосилдорлик индексини ҳисоблаш сўралган. Буни бажариш учун қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$I = \frac{\bar{X}_1}{\bar{X}_0} = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum M_1} \cdot \frac{\sum X_0 M_0}{\sum M_0}$$

$$I = \frac{\bar{X}_1}{\bar{X}_0} = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum M_1} \cdot \frac{\sum X_0 M_0}{\sum M_0}$$

Ўртача ҳосилдорликни мутлақ ўзгаришини ҳисоблашда қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$\Delta_x = \bar{X}_1 - \bar{X}_0$$

$$\Delta_x = \bar{X}_1 - \bar{X}_0$$

Шу жумладан:

а) Ўртача ҳосилдорликни, ҳосилдорлик ўзгариши ҳисобига ўзгари-шини куйидаги формула билан аниқлаймиз:

$$\Delta_x = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum M_1} - \frac{\sum X_0 M_1}{\sum M_1}$$

$$\Delta_x = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum M_1} - \frac{\sum X_0 M_1}{\sum M_1}$$

б) Ўртача ҳосилдорликни, экин майдонлари таркиби ўзгариши ҳисобига ўзгаришини куйидаги формула билан аниқлаймиз:

$$\Delta_x = \frac{\sum X_0 M_1}{\sum M_1} - \frac{\sum X_0 M_0}{\sum M_0}$$

$$\Delta_x = \frac{\sum X_0 M_1}{\sum M_1} - \frac{\sum X_0 M_0}{\sum M_0}.$$

Ялпи ҳосилнинг умумий индексини куйидаги формуладан фойдаланиб ҳисоблаймиз:

$$I_{яx} = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum X_0 M_0}$$

$$I_{яx} = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum X_0 M_0}$$

Ялпи ҳосилнинг мутлақ ўзгаришини куйидаги формуладан фойдаланиб ҳисоблаймиз:

$$\Delta_{яx} = \sum X_1 M_1 - \sum X_0 M_0$$

$$\Delta_{яx} = \sum X_1 M_1 - \sum X_0 M_0$$

Шу жумладан:

а) Ялпи ҳосилни ҳосилдорлик ўзгариши ҳисобига ўзгаришини аниқлашда куйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$\Delta_{яxm} = \sum X_1 M_1 - \sum X_0 M_1$$

$$\Delta_{яxm} = \sum X_1 M_1 - \sum X_0 M_1.$$

б) Ялпи ҳосилни, экин майдони таркиби ўзгариши ҳисобига ўзгаришини аниқлашда куйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$\Delta_{яxm} = \sum X_0 M_1 - \sum X_0 M_0$$

$$\Delta_{яxm} = \sum X_0 M_1 - \sum X_0 M_0$$

Ҳисобланилган кўрсаткичлар асосида хулоса ёзилади.

Ҳолатий таҳлилнинг варақаси

Таҳлил босқичининг номи	Таҳлил босқичининг мазмуни	Таҳлил босқичи	Баҳолаш мезонлари
1. Ҳолатий таҳлил	1. Ҳолатнинг аниқ кўриниши ва масаланинг ҳал этилиши, ечилиши учун аниқ маълумотлар. 2. Ҳолатнинг энг муҳим хусусиятлари: Нима бўлмоқда? Ҳолатнинг натижаларини шаклланиши қандай?		1 – 0.5 балл 2 – 1 балл
2. Муаммонинг шаклланиши	Муаммода акс эттирувчи асосий хусусиятлар ҳисоблансин: Ҳосилдорликнинг алоҳида индекслари. 2. Ҳосилдорликнинг умумий индекси. 3. Ўртача ҳосилдорлик индекси. 4. Ўртача ҳосилдорликнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан: <i>а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.</i> <i>б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.</i> 5. Ялпи ҳосилнинг умумий индекси. 6. Ялпи ҳосилнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан: <i>а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.</i> <i>б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.</i>		А) – 0.5 балл Б) – 0.5 балл В) – 1 балл
3. Ҳолатнинг иштирокчиларини аниқлаш	«Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра ” фермер хўжалигининг иқтисодий тавсифномаси, иш фаолияти ва таркиби, бошқариш тизими		1 балл
4. Омилли таҳлил асосида ҳолатнинг ўрганиш	«Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра ” фермер хўжалигида бир турдаги экинлар ялпи ҳосили ва ўртача ҳосилдорлиги даражасига экин майдони таркибини ва ҳосилдорлигини ўзгариши қай даражада таъсир қилганлигини ўрганиш .		2 балл
5. Ечимни ишлаб чиқиш	Масаланинг ечимини ҳал қилмоқ ва ишлаб чиқиш, махсулотга таъсир омиллар салбий ва ижобий таъсирини аниқлаб тегишли хулоса ва таклифлар ишлаб чиқиш.		2 балл

6. Ўқув - услубий материаллар

Маълумки, экинларнинг ҳосил ва ҳосилдорлиги ҳосил тамомила йиғиб олингандан сўнг аниқланади. Лекин статистика фани ҳосил ҳажми ва ҳосилдорлик миқдорини терим олдида ҳам ҳар бир экиннинг ўзига хос хусусиятини эътиборга олиб белгилайди. Ҳосил ва ҳосилдорликни аниқлашнинг уч категорияси бор:

1) ўсиб турган экиннинг кўринишига қараб белгилаш;

2) терим олдидаги ҳолатига қараб белгилаш;

3) ҳақиқий йиғилган ва омборга тушган ҳосил. Ўсиб турган экиннинг ҳолатига қараб ҳосил белгилаш, деганда экин етилишидан анча олдин ўсиш даврларида, айтайлик, пахта беш қулоқ бўлганида ёки кўсак олганда, дон эса бошоқ тортганида ёппа ўсимликларнинг ҳолатига қараб кутилган ҳосил ва ҳосилдорликни аниқлаш кўзда тутилади. Бу ишни ҳосилотчи ва бўлим

бошлиғи кўз билан чамалаб «яхши», «ўртача», «ёмон» баҳо билан ёки 1, 2, 3, 4, 5 балл баҳоси билан белгилайдилар.

Экиннинг терим олдидаги ҳолатига қараб аниқлаш, деганда пишиб етилган, лекин ҳали терилмаган, омборга тушмаган ҳосил назарда тутилади.

Ўсимликнинг бу ҳолатдаги ҳосил ва ҳосилдорлиги:

а) субъектив метод билан, яъни ҳосилни йиғишдан олдин майдонни диққат билан қараб чиқиб ҳосил ва ҳосилдорлик кўз билан чамалаб аниқланади;

б) экин пишиб, теримга ва ўришга тайёр бўлган вақтда кичик бир жой, айтайлик, 1 м² жой ажратиб, ундаги ҳосил териб олинади ва тарозидида тортиб кўриб қанча чиқса, шу сон мингга кўпайтирилади ва шу билан 1 га майдондаги ҳосилдорлик аниқланади. Ялпи ҳосилни аниқлаш учун 1 га нинг ҳосили шу экин экилган умумий майдон ҳажмига кўпайтирилади. Бу объектив методдир. Ҳосилнинг тамомила йиғиб олинмасдан олдин терим бошида аниқланиши қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш, сотиш, қайта ишлаш, ташиб олиш ва ҳ. к. ларни режалаштириш учун зарурдир;

в) ҳақиқий йиғилган (омборга тушган) ҳосил ва ҳосилдорлик кўрсаткичи қишлоқ хўжалиги корхоналарининг ишлаб чиқариш фаолияти натижаларини ифодалайди.

Табиий, ҳосил ва ҳосилдорликнинг аввалги тахминий ҳисоблари билан йиғим-терим томонидан қилинган ҳисоблар ўртасида тафовут бўлади.

Кўрсаткичлар орасидаги тафовут қуйидаги формула билан ифодаланади:

$$W_x = W_T - P,$$

W_x – ҳақиқий йиғилган ҳосил.

W_T – ҳосилни теримга тайёр бўлган ҳолда аниқлаш кўрсаткичи.

P – йиғим-терим вақтида ҳосилнинг йўқотилган (нобуд бўлган) қисми.

Ҳозир статистика омборга тушган ҳосилга қараб ҳисобот юритади. Негаки, тахминий белгилаш усули ўзини оқламади, кейин йиғим-терим даврида нобудгарчилик учун хўжаликлардан жавобгарлик ҳам талаб қилинмас, аслида нобудгарчилик олдиндан белгиланиб кўйилар эди. Эндиликда ҳақиқий ҳосил ва ҳосилдорлик кўрсаткичи асосий кўрсаткич ҳисобланади.

Ҳосилни аниқлаш пайтида айрим экинларнинг баъзи хусусиятларини назардан қочирмаслик керак. Масалан, дони учун экилган жўхори дон экини қаторида ҳисоб қилинса, силос ва кўк хашак учун экилган жўхори-хашак қаторида ҳисоб қилинади, жўхори ҳосили йиғиб олингандан кейин сўта ҳолида тортиб ҳисобланади; қуруқ донга чиқиб ҳисоб қилиш учун сўтадан ажратилган донларнинг ҳақиқий оғирлиги асос бўлади, донларнинг базис намлиги (22%) чиқариб ташланади.

Сабзавот экинларидан шивит, кашнич, петрушка, редиска каби илдиз мевалиларнинг фақат очик ерга экилганлари ҳисобга олинади, кўчириб ўтказилганлари ва уруғлик учун экилганлари сабзавот маҳсулотлари қаторига киритилмайди, улар алоҳида ҳисобланади.

Ширкатлар ва бошқа давлат хўжаликлари қишлоқ хўжалиги экинларининг йиғим-терим ҳисоби учун йиғим-терим техникаларида ишловчи

механизаторларнинг терган ёки ўриб олган маҳсулоти тўғрисидаги кундалик ҳисобот варақалари, маҳсулот қабул қилинганлиги ҳақидаги актлар ва шу каби бошқа бошланғич ҳужжатлар асос қилиб олинади. Йиғим-терим тамом бўлганидан кейин ширкат ва бошқа давлат хўжаликлари мазкур ҳужжатлар асосида экинларнинг ҳосили ҳақида ҳисобот тузадилар. Бу ҳисоботда экин турлари бўйича олинган ялпи ҳосил ва ҳосилдорлик ҳақида маълумотлар кўрсатилган бўлади. Маълумки, баъзи хўжаликлар ҳисобот топшириш муддатигача барча ҳосилни йиғиб-териб улгурмайдилар. У ҳолда йиғиб, улгурилмаган майдондаги ҳосилни ҳисоб методи билан аниқлаб, йиғиб олинган ҳосил миқдорида қўшиб жами ялпи ҳосилни ҳисоботга ёзадилар.

Туманнинг экин майдони 12000 га тенг бўлиб, шундан 1 ноябргача 10000 гектаридаги ҳосил йиғиб олинди, жами 250000 центнер маҳсулот олинган. Маҳсулотнинг барча ҳосилдорлиги $250000:10000га=25$ центнер бўлибди. 2000 гектар майдондаги ҳосил ҳисобот муддатигача йиғилмай қолган, ўтган йили ҳисобот муддатига қадар бир гектар майдондан 24 центнер маҳсулот олинган эди. Ҳисобот муддатидан кейин эса бир гектарга тўғри келган ҳосил 21 центнер бўлди. Бунинг коэффициенти $(21:24) 0,875$ ц дир. Энди бу коэффициент ёрдамида шу йили ҳисобот муддатидан сўнг ҳосил йиғиб олиндиغان майдоннинг бир гектарига тўғри келадиган маҳсулотни (ҳосилдорлигини) ҳисобласак, $25 \text{ ц} \times 0,875 = 21,9 \text{ ц}$ бўлар экан. Ҳисобот муддатидан сўнг ҳосил йиғиб олиндиغان 2000 га майдоннинг жами маҳсули $(2000 \times 21,9) = 43800 \text{ ц}$ бўлади. Демак, туманнинг бутун экин майдонидан йиғиб олиндиغان ялпи ҳосил $(250000 + 43800) = 293800 \text{ ц}$ ни, ўртача ҳосилдорлик эса $(293800:12000) = 24,48 \text{ ц}$ ни ташкил қилар экан.

6. КЕЙСОЛОГНИНГ ЖАВОБ ВАРИАНТИ

Донли экинларни ҳосил ва ҳосилдорлиги ўзгариши ҳақидаги маълумотларни таҳлил этишда иқтисодий индекс усулидан фойдаланамиз.

1. Ҳосилдорликнинг алоҳида индекси бўйича ҳар бир экин турининг ҳосилдорлигини ўзгариши қуйидаги формула ёрдамида ҳисобланади:

Бугдой:
$$i = \frac{X_1}{X_0} = \frac{37}{36,4} = 1,016 \text{ ёки } 101,6 \%$$

Шоли:
$$i = \frac{X_1}{X_0} = \frac{28,5}{28,2} = 1,010 \text{ ёки } 101,0 \%$$

Макка дон учун:
$$i = \frac{X_1}{X_0} = \frac{34}{28} = 1,214 \text{ ёки } 121,4 \%$$

2. Ҳосилдорликнинг умумий индексини ҳисоблашда қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$I = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum X_0 M_1}$$

$$I = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum X_0 M_1} = \frac{28,5 \cdot 43 + 37 \cdot 36 + 34 \cdot 45}{28,2 \cdot 43 + 36,4 \cdot 36 + 28 \cdot 45} = \frac{1226 + 1332 + 1530}{1213 + 1310 + 1260} = \frac{4088}{3783} = 1,081 \text{ ёки}$$

108,1 %

3. Ўртача ҳосилдорлик индексини ҳисоблаш учун қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$I = \frac{\bar{X}_1}{\bar{X}_0} = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum M_1} \cdot \frac{\sum X_0 M_0}{\sum M_0}$$

$$I = \frac{\bar{X}_1}{\bar{X}_0} = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum M_1} \cdot \frac{\sum X_0 M_0}{\sum M_0} = \frac{4088}{124} \cdot \frac{40 \cdot 28,2 + 35 \cdot 36,4 + 55 \cdot 28}{130} =$$

$$= \frac{4088}{124} \cdot \frac{3942}{130} = 32,9 : 30,3 = 1,086 \text{ ёки } 108,6 \%$$

4. Ўртача ҳосилдорликни мутлақ ўзгаришини ҳисоблашда қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$\Delta_x = \bar{X}_1 - \bar{X}_0$$

$$\Delta_x = \bar{X}_1 - \bar{X}_0 = 32,9 - 30,3 = 2,6 \text{ ц/га ошган.}$$

Шу жумладан:

4.1. Ўртача ҳосилдорликни, ҳосилдорлик ўзгариши ҳисобига ўзгаришини қуйидаги формула билан аниқлаймиз:

$$\Delta_x = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum M_1} - \frac{\sum X_0 M_1}{\sum M_1}$$

$$\Delta_x = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum M_1} - \frac{\sum X_0 M_1}{\sum M_1} = \frac{4088}{124} - \frac{3783}{124} = 32,9 - 30,5 = 2,4 \text{ ц/га ошган.}$$

4.2. Ўртача ҳосилдорликни, экин майдонлари таркиби ўзгариши ҳисобига ўзгаришини қуйидаги формула билан аниқлаймиз:

$$\Delta_x = \frac{\sum X_0 M_1}{\sum M_1} - \frac{\sum X_0 M_0}{\sum M_0}$$

$$\Delta_x = \frac{\sum X_0 M_1}{\sum M_1} - \frac{\sum X_0 M_0}{\sum M_0} = \frac{3783}{124} - \frac{3942}{130} = 30,5 - 30,3 = 0,2 \text{ ц/га ошган.}$$

5. Ялпи ҳосилнинг умумий индексини қуйидаги формуладан фойдаланиб ҳисоблаймиз:

$$I_{yx} = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum X_0 M_0}$$

$$I_{yx} = \frac{\sum X_1 M_1}{\sum X_0 M_0} = \frac{4088}{3942} = 1,037 \text{ ёки } 103,7 \%$$

6. Ялпи ҳосилнинг мутлақ ўзгаришини қуйидаги формуладан фойдаланиб ҳисоблаймиз:

$$\Delta_{yx} = \sum X_1 M_1 - \sum X_0 M_0$$

$$\Delta_{yx} = \sum X_1 M_1 - \sum X_0 M_0 = 4088 - 3942 = 146 \text{ центнер.}$$

Шу жумладан:

6.1. Ялпи ҳосилни ҳосилдорлик ўзгариши ҳисобига ўзгаришини аниқлашда қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$\Delta_{\text{ялп}} = \sum X_1 M_1 - \sum X_0 M_1$$

$$\Delta_{\text{ялп}} = \sum X_1 M_1 - \sum X_0 M_1 = 4088 - 3783 = 305 \text{ центнер.}$$

6.2. Ялпи ҳосилни, экин майдони таркиби ўзгариши ҳисобига ўзгаришини аниқлашда қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

$$\Delta_{\text{ялп}} = \sum X_0 M_1 - \sum X_0 M_0$$

$$\Delta_{\text{ялп}} = \sum X_0 M_1 - \sum X_0 M_0 = 3783 - 3942 = -159 \text{ центнер.}$$

Хулоса.

Ҳисобланган кўрсаткичлар асосида «Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра» фермер хўжалигида ҳисобот йил ўтган йилга нисбатан дон ишлаб чиқаришда маълум ўзгаришлар бўлган. Ҳосилдорлик буғдойда 1,6%, шоли бўйича 1% га, макка дони 21,4% га ошган.

«Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра» фермер хўжалигида экилган донли экинларни умумий ҳосилдорлиги 8,1% га ошган, шунинг ҳисобига ўртача ҳосилдорлик индекси 8,6% га ошган, чунки ўртача ҳосилдорликни мутлақ қиймати 2,6 ц/га га ошган. Бу ошишни омиллари қуйидагилар: ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига ўртача ҳосилдорлик 2,4 ц/га ошган, экин майдони таркиби ўзгариши ҳисобига ўртача ҳосилдорлик 0,2 ц/га ошган. Натижада ўртача ҳосилдорликни умумий мутлақ ўзгариши 2,4ц/га + 0,2ц/га = 2,6 ц/га бўлган.

«Қурамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра» фермер хўжалигида йиғиб олинган ялпи ҳосил 3,7% га ёки 146 центнерга кўпайган. Ялпи ҳосилни кўпайиш омиллари қуйидагилар: ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига ялпи ҳосил 305 центнерга ошган, экин майдони таркибини ўзгариши ҳисобига ялпи ҳосил -159 центнерга камайган. Натижада ялпи ҳосил 305ц + (-159ц) = 146 ц га ошган.

Хулоса қилиб айтганда, бугунги кунда фермер хўжаликларида ишлаб чиқариш самарадорлигини тўла ва мукамал тарзда аниқлаш учун тўла имконият мавжуд эмас. Чунки фермер хўжаликларида кўпгина меҳнат ва моддий харажатлар тўла ҳисобга олинмайди. Шунинг учун ҳам фермер хўжалиги ишлаб чиқариш самарадорлигини бошқа хўжаликлар билан солиштирганда ердан фойдаланиш самарадорлиги, яъни бир гектар ёки бир балл-гектар ҳисобига олинган маҳсулот кўрсаткичидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

8. Амалий машғулотларда муаммоли ҳолатларни ечиш бўйича (кейс ўқитиш технологияси)

<i>Мавзу</i>	<i>Товар ассортиментни стратегиясини ишлаб чиқиш</i>
<i>Талабалар сони: 25 –30</i>	<i>Вақти 4 соат</i>
<i>Ўқитиш шакли</i>	<i>Амалий машғулотда муаммоли ҳолатни ечиш орқали билимни чуқурлаштириш.</i>
<i>Амалий машғулот режаси</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кейс – стадиға кириш ва назарий жихатдан ёритиб бериш. 2. Билимни чуқурлаштиришнинг ва муаммонинг долзарблиги. 3. «Курамбой бобо набираси Тоҳир-Зухра ” фермер хўжалигида бир турдаги экинлар ялпи ҳосили ва ўртача ҳосилдорлиги даражасига экин майдони таркибини ва ҳосилдорлигини ўзгариши қай даражада таъсир қилганлигини ўрганиш . 4. Муаммонинг шаклланиши ва уни ечиш йўллари. 5. Кейс – стадини гуруҳларда ечиш. 6. Дискуссия орқали муаммоли ҳолатни ечиш ғояларини кўриб чиқиш. 7. Энг муқобил вариантини танлаш ва натижаларни презентация қилиш. 8. Гуруҳларнинг ишлаш фаолиятини ва мақсадга эришилганлик натижаларини баҳолаш ва хулоса чиқариш.
<i>Ўқув машғулотининг мақсади:</i>	бир турдаги экинлар ялпи ҳосили ва ўртача ҳосилдорлиги даражасига экин майдони таркибини ва ҳосилдорлигини ўзгариши таъсирини аниқлаш.
<p><i>Педагогик вазифалар:</i></p> <p>Муаммоли ҳолатнинг хусусиятларини тавсифлаб ва таснифлаб беради:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Кейсда бирлашманинг фаолияти ва асосий воситалар ҳолати билан таништиради ва таҳлил қилади; • Муаммони ажратиш ва уни аниқлаб, ечиш кетма - кетлигини ишлаб чиқишни ўргатади; • Кейсда муаммонинг маълумотларини бошқарув ва ишлаб чиқаришни тизимини яхшилаш учун ҳисоб - китоблар ўтказадилар, ҳамда якуний хулосалар чиқарадилар; 	<p><i>Ўқув фаолиятнинг натижалари:</i></p> <p>- Фермер хўжалигининг фаолияти ва ҳолатини ўрганган ҳолда муаммони аниқлайди ва фермер хўжалигига таалукли муаммоларни тавсифлаб берадилар;</p> <p>-Муаммоли ҳолатнинг кўникмаларини ва унинг шаклидаги кичик муаммоларнинг иқтисодий асосланган ечимларини ишлаб топмоқ;</p> <p>Фермер хўжалигининг фаолиятини ҳисобга олган ҳолда муаммони ечилишининг кетма – кетлигини аниқлайди;</p> <p>- Иқтисодий кўрсаткичлар билан ишлаш йўлларини, башорат қилиш, статистик маълумотлар таҳлили билан ишлаб чиқариш йўлларини оптимал вариантини танлайди ва мазкур фермер хўжалигининг хўжалигида бир турдаги экинлар ялпи ҳосили ва ўртача ҳосилдорлиги даражасига экин майдони таркибини ва ҳосилдорлигини ўзгариши қай даражада таъсир қилганлигини аниқлайди;</p>
<i>Ўқитиш услуби</i>	Кейс-стади услуби савол-жавоб, муаммоларни ечиш
<i>Ўқитиш шакли</i>	Амалий машғулотда фронтал ва индивидуал ишлаш, гуруҳларда ишлаш.
<i>Ўқитиш воситалари</i>	Маърузалар матни, ўқув дафтарлари, намоён материаллар (маърузачи томонидан презентация-слайд), лазер проектори, компьютер технологиялари, график органайзерлар (схемалар, расмлар, жадваллар),
<i>Ўқитиш шартлари</i>	Техник воситалар билан таъминланган гуруҳлар билан ишлаш учун мўлжалланган аудитория.
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	мустақил ўрганиш учун саволлар берилади, уй вазифаси учун слайдлар тайёрлайди.

Амалий машғулотнинг технологик картаси

Ишнинг босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1–босқич. Тайёрлов қисми (10 мин)	<p>1.1. Мазкур кейснинг мутахассислик йўналишига таъсирини тушунтиради ва таништиради;</p> <p>1.2. Машғулотнинг номи, ўтказиш жараёнини, режалаштираётган мақсад ва натижаларни эълон қилади.</p> <p>1.3. Ўрганиб чиқиш учун кейсга таалукли қўлланмалар ва таркатма материаллар тарқатади.</p> <p>1.4. Таклиф этилган «Ўоракхл» бирлашмасининг фаолияти билан таништиради.</p> <p>1.5. Мустақил ишлаш учун, ҳолатий таҳлил варақасини тарқатади.</p> <p>1.6. Гуруҳларда ишлаш инструкциясини тушунтириб ўтади.</p>	Тинглайдилар ва ёзиб оладилар
2-босқич Асосий қисм (130 мин)	<p>2.1. Назарий ва амалий томондан таққосланган янги материални ўрганишнинг ташкил қилади. Бунинг учун киска тарзда бирлашмаларда хўжалигида бир турдаги экинлар ялпи ҳосили ва ўртача ҳосилдорлиги даражасига экин майдони таркибини ва ҳосилдорлигини ўзгариши қай даражада таъсир қилганлигини ўрганиш ҳисоблаш борасида, қилинадиган ишлар ҳақида назарий жиҳатдан гапириб беради. Бу эса амалий машғулотнинг режасига асосланиб, экранда жадваллар, чизмалар, расмлар тарикасида кўрсатилади ва у шарҳланади.</p> <p>2.2. Фермер хўжалигининг ҳолати билан музокарани ташкиллаштиради ва қуйидаги машғулотнинг асосий саволларига амалиёт билан боғлаган ҳолда жавоб беради:</p> <p>1. «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалиги бу даражага эришиш сабабларини айтиш ва у маркетингнинг қайси элементларидан доимий ҳолда фойдаланади?</p> <p>2. «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалиги мақсадли сегментлари ҳақида гапириб беринг.</p> <p>3. «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалиги шаклланаётганда қандай муаммоларга дуч келган?</p> <p>2.3. Талабаларни гуруҳларга бўлади ва гуруҳларда ишлаш жараёнини эслатади. Кейс билан ишлаш учун индивидуал ёки гуруҳларда ишлаш жараёни учун топшириқлар беради. (1-илова Жамоа ишлаб чиққан ҳолатий таҳлил варақасини тўлдирдилар, муқобил гоёларни танлаб оладилар ва баҳолайдилар.</p> <p>2.4. Ўқув фаолиятига маслаҳат беради ва йўналтиради. Индивидуал ва жамоа иш фаолиятини “ҳолатий таҳлил варақасини” текширади ва бақолайди.</p> <p>2.5. Презентацияни ташкиллаштиради, муҳокама қилади ва ўзаро бақолайди.</p> <p>2.6. «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалигининг фаолияти тўғрисида саволлар беришни тавсия этади. (</p> <p style="padding-left: 40px;">Натижавий ҳолда «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалиги вақилининг жавобларини машғулотнинг режасига мос равишда амалиётга боғланганлигини кенгайтириб хулоса қилади. Шу боисдан «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалигининг имкониятлари қандай ва келажакда фақат озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш билан шуғулланадими?</p> <p>йўллари кўрсатади</p> <p>2.7. Жавобларни текшириб, баҳо беради ва муҳокама қилади. Муаммонинг таҳлили ва ҳолатнинг ечимига алоҳида эътибор беради. 2-илова)</p> <p>2.8. Кейснинг ўз ечим вариантини эълон қилади ва намойиш қилади.</p>	<p>Эшитадилар, конспектларда киска тарзда ёзиб борадилар.</p> <p>Саволлар жавоб беришади ва дафтарларига ёзиб борадилар. Саволларни аниқлайдилар, муҳокама қиладилар ва тушунмаган жойларини сўрайдилар.</p> <p>Ўқув топшириқларни бажарадилар.</p> <p>Гуруҳлар натижаларнинг презентация қиладилар. Дискуссияда катнашадилар, саволлар берадилар ва ўзаро баўолайдилар.</p>
3–якуний босқич (20 мин)	<p>3.1. Натижаларга якуний хулосалар қилади, талабаларнинг эътиборини асосий нуқталарга қаратадилар, хулосалар қиладилар ва баўолайдилар.</p> <p>3.2. «Қурамбой бобо набираси Тохир-Зухра » фермер хўжалигининг фаолиятини таҳлил қилиш талабаларнинг йўналишларига ва бўлажак касбларига таъсирини аниқлаб ўтади.</p> <p>3.3. Мустақил таълим учун вазифа беради: Амалиётни назарияга боғлаган ҳолда бирон-бир корхонани мисол қилинг ва бу семинар дарсида муҳокама қилинишини айтиб ўтади.</p>	

Кейс билан ишлаш учун гуруҳларда ишлаш жараёни учун топшириқлар берилади:

1-гуруҳ.

Тошкент вилояти Оққўрғон туманидаги «Умид» фермер хўжалигида дон маҳсулотларининг экин майдони ва ҳосилдорлиги тўғрисидаги маълумотлар берилган.

№	Экин турлари	ўтган йили		ҳисобот йили	
		майдони, га	ҳосилдорлик, ц/га	майдони, га	ҳосилдорлик, ц/га
		M_0	X_0	M_1	X_1
1	Кузги бугдой	510	43	536	39
2	Баҳорги бугдой	154	13	186	16
3	Баҳорги арпа	67	15	52	19
4	Нўхат	17	13	13	9
5	Шоли	96	42	112	46
6	Макка дон учун	38	28	29	34
Ҳаммаси					

Жадвалда келтирилган маълумотлар асосида қуйидаги кўрсаткичлар ҳисобланган:

1. Ҳосилдорликнинг алоҳида индекслари.

2. Ҳосилдорликнинг умумий индекси.

3. Ўртача ҳосилдорлик индекси.

4. Ўртача ҳосилдорликнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:

а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.

б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.

5. Ялпи ҳосилнинг умумий индекси.

6. Ялпи ҳосилнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:

а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.

б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.

в) Ҳосилдорлик ва экин майдонлари таркибини ўзгаришини биргалликдаги таъсири ҳисобига.

Ҳисобланган кўрсаткичлар асосида хулоса ёзинг.

2-гуруҳ.

Сирдарё вилояти Сирдарё туманидаги «Ибодулла-ота» фермер хўжалигида дон маҳсулотларининг экин майдони ва ҳосилдорлиги тўғрисидаги маълумотлар берилган.

№	Экин турлари	ўтган йили		ҳисобот йили	
		майдони, га	ҳосилдорлик, ц/га	майдони, га	ҳосилдорлик, ц/га
		M_0	X_0	M_1	X_1
1	Кузги бугдой	245	39	265	34
2	Баҳорги бугдой	64	11	66	12
3	Баҳорги арпа	42	17	34	19
4	Нўхат	14	16	15	15
5	Шоли	46	39	56	42
6	Макка дон учун	38	35	42	29
Ҳаммаси					

Жадвалда келтирилган маълумотлар асосида қуйидаги кўрсаткичлар ҳисобланилсин:

1. Ҳосилдорликнинг алоҳида индекслари.
2. Ҳосилдорликнинг умумий индекси.
3. Ўртача ҳосилдорлик индекси.
4. Ўртача ҳосилдорликнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:
 - а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.
 - б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.
5. Ялпи ҳосилнинг умумий индекси.
6. Ялпи ҳосилнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:
 - а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.
 - б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.
 - в) Ҳосилдорлик ва экин майдонлари таркибини ўзгаришини биргаликдаги таъсири ҳисобига.

Ҳисобланилган кўрсаткичлар асосида хулоса ёзинг.

3-гурух.

Тошкент вилояти Оққўрғон туманидаги «Гулбоғ» фермер хўжалигида дон маҳсулотларининг экин майдони ва ҳосилдорлиги тўғрисидаги маълумотлар берилган.

№	Экин турлари	ўтган йили		ҳисобот йили	
		майдони, га	ҳосилдорлик, ц/га	майдони, га	ҳосилдорлик, ц/га
		M_0	X_0	M_1	X_1
1	Кузги бугдой	265	38	270	39
2	Баҳорги бугдой	74	12	66	13
3	Баҳорги арпа	50	15	42	16
4	Нўхат	8	14	10	15
5	Шоли	56	36	64	34
6	Макка дон учун	28	32	32	29
	Ҳаммаси				

Жадвалларда келтирилган маълумотлар асосида қуйидаги кўрсаткичлар ҳисобланилсин:

1. Ҳосилдорликнинг алоҳида индекслари.
2. Ҳосилдорликнинг умумий индекси.
3. Ўртача ҳосилдорлик индекси.
4. Ўртача ҳосилдорликнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:
 - а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.
 - б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.
5. Ялпи ҳосилнинг умумий индекси.
6. Ялпи ҳосилнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:
 - а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.
 - б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.
 - в) Ҳосилдорлик ва экин майдонлари таркибини ўзгаришини биргаликдаги таъсири ҳисобига.

Ҳисобланилган кўрсаткичлар асосида хулоса ёзинг.

4-гурух.

Тошкент вилояти Қибрай туманидаги «Т.Нормухаммедов» фермер хўжалигида дон маҳсулотларининг экин майдони ва ҳосилдорлиги тўғрисидаги маълумотлар берилган.

№	Экин турлари	ўтган йили		ҳисобот йили	
		майдони, га	ҳосилдорлик, ц/га	майдони, га	ҳосилдорлик, ц/га
		M_0	X_0	M_1	X_1
1	Кузги буғдой	375	39	390	41
2	Баҳорги буғдой	86	41	92	11
3	Баҳорги арпа	46	16	42	12
4	Нўхат	16	18	14	16
5	Шоли	95	42	98	44
6	Макка дон учун	35	31	32	28
Ҳаммаси					

Жадвалларда келтирилган маълумотлар асосида қуйидаги кўрсаткичлар ҳисобланилсин:

1. Ҳосилдорликнинг алоҳида индекслари.

2. Ҳосилдорликнинг умумий индекси.

3. Ўртача ҳосилдорлик индекси.

4. Ўртача ҳосилдорликнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:

а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.

б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.

5. Ялпи ҳосилнинг умумий индекси.

6. Ялпи ҳосилнинг мутлақ ўзгариши, шу жумладан:

а) Ҳосилдорликни ўзгариши ҳисобига.

б) Экин майдонлари таркибини ўзгариши ҳисобига.

в) Ҳосилдорлик ва экин майдонлари таркибини ўзгаришини биргалликдаги таъсири ҳисобига.

Ҳисобланилган кўрсаткичлар асосида хулоса ёзинг.

2-илова

Гуруҳларнинг ишлашини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Баҳолаш мезонлари	
	Презентация (мазмун, маъноси ва хулосаларнинг исботи учун) Аъло – 2 балл Яхши – 1,5 балл Қоникарли – 1 балл Қоникарсиз – 0,5	Муаммоли масаланинг ечими учун (тўғрилиги ва ечимнинг кетма-кетлиги учун) Аъло – 2 балл Яхши – 1,5 балл Қоникарли – 1 балл Қоникарсиз – 0,5 балл
1.		
2.		

ТЕСТ САВОЛЛАРИ

- 1. Солиқ амалиётида юридик шахсларнинг фойдасига солиғи объекти қандай хусусий ҳужжат асосида аниқланади?**
 - A. Корхона ,устави
 - B. Ўзбекистон Республикаси солиқ кодекси
 - C. Корхона баланси
 - D. Махсулот харажати таннари ва молиявий фаолият якуни тугрисидаги ҳисобот бўйича Вазирлар Маҳкамаси томонидан 1999 йил 5-феврал 54-сон қарори билан тасдиқланган низом.
- 2. Юридик манзилгоҳи ўзгарганда корхона неча кун ичида солиқ идораларини хабардор қилиш керак?**
 - A. 3 кун ичида
 - B. 1 ой ичида
 - C. 1 йил ичида
 - D. 10 кун ичида
- 3. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарини солиққа тортиш объектини кўрсатинг.**
 - A. Фойда
 - B. Даромад
 - C. Ялпи тушум
 - D. Ялпи даромад
- 4. Ўзбекистон Республикасида ягона ижтимоий тўлов қачон жорий қилинган?**
 - A. 1998 йил 1 январ
 - B. 1995 йил 1 январ
 - C. 1992 йил 1 январ
 - D. 2004 йил 1 январ
- 5. Ўзбекистон Республикаси норезидентлари бўлган юридик шахслар қандай манбаларидан солиқ тўлайдилар?**
 - A. Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
 - B. Ўзбекистон Республикасида олган манбаларидан
 - C. Ўзбекистон Республикасидаги ва ундан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
 - D. Солиқ тўловчининг хошишига кўра тўланади
- 6. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонуни қачон қабул қилинган?**
 - A. 1991 йил 15 февралда
 - B. 1997 йил 24 апрел
 - C. 1997 йил 29 август;
 - D. 1992 йил 27 октябрда
- 7. Солиқ ставкаларини қайси ваколатли давлат органи белгилайди?**
 - A. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
 - B. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси

- С. Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги
 Д. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ кўмитаси ва Молия вазирлиги
- 8. Қуйидагиларнинг қайси бири солиқ объекти бўла олади?**
- А. Корхона ва ташкилотларнинг смета режаси
 В. Корхона ва ташкилотларнинг молиявий натижаси
 С. Кредиторлик қарзлари
 Д. Бюджет субсидиялари
- 9. Молиявий жазо чоралари ва ҳисобланган пенялар суммалари жами даромаддан чегириладими?**
- А. Чегирилади
 В. Чегирилмайди
 С. қисман чегирилади
 Д. Фақат солиқни тўлаш муддати бўйича ҳисобланган пенялар
- 10. Ўзбекистон Республикаси солиққа тортишнинг ҳуқуқий асослари таркибига нималар кирди (тоғри жавобни белгиланг)**
- А. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси;
 В. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодекси, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги далолатномалари;
 С. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси, Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодексида кўзда тутилган меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар;
 Д. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси, Президент Фармон ва қарорлари, вазирликлар ва муассасалар ёриқномалари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари;
- 11. Солиқ тўловчига маъмурий жарима ким томонидан қўлланиши мумкин (тоғри жавобни белгиланг)?**
- А. Суд;
 В. Солиқ хизмати органлари;
 С. Солиқ хизмати органлари, прокуратура органлари ва суд;
 Д. Прокуратура органлари;
- 12. Юридик шахсни ташкил етиш ва рўйхатдан ўтишда солиқ тўловчининг асосий мажбурияти?**
- А. Белгиланган тартибда солиқ органларидан рўйхатдан ўтиш, юридик манзил ўзгарганда ёки қайта рўйхатдан ўтилган ўн кун муддат ичида уларга хабар қилиш;
 В. Тўланиши лозим бўлган солиқ ва йиғимларни ўз вақтида ва тўлиқ тўлаш;
 С. қонунчиликда белгиланган тартибда бухгалтерия ҳисоби ва ҳисобот ҳужжатларини юритиш;
 Д. қонунчиликда белгиланган тартибда молиявий ҳисоботларни, солиқлар бўйича ҳисоб-китобларни ёки даромад ҳақидаги декларацияни солиқ органларини тақдим етиш.

13. Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган ва акциз маркази билан марказланган товар учун ишлатилган акциз марказининг номинал қиймати:

- A. Акциз солиғининг ҳисобига тўланган ҳисобланади;
- B. Акциз солиғининг ҳисобига тўланмаган деб ҳисобланади;
- C. Аввал акциз солиғининг ҳисобига тўланган деб ҳисобланади ва ундан сўнг чегириб ташланади;
- D. қисман акциз солиғининг ҳисобига тўланган деб ҳисобланади;

14. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қандай товарлар акциз солиғига тортилади?

- A. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаб чиқарилган;
- B. Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилинган;
- C. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаб чиқарилган ва Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилинган;
- D. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаб чиқарилган ҳамда импорт ва экспорт қилинган;

15. Юридик шахс ўз фаолиятида рўйхатдан ўтган тумандан бошқа тумандаги сув ресурсларидан фойдаланганида сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлаш тартиби.

- A. Рўйхатга олинган жойдаги давлат солиқ хизмати органига
- B. Сув етказиб берувчига
- C. Давлат солиқ хизмати органларида рўйхатга олинган жойидан қатъий назар сувдан фойдаланиш жойидаги солиқ хизмати органига
- D. Рўйхатдан ўтган давлат солиқ хизмати органи билан сувдан фойдаланиш жойидаги солиқ хизмати органига келишувига мувофиқ

16. Солиқ тўловчилар билан ўзаро муносабатларда янги шакллари жорий қилиш нечанчи йилларда бошланди ва такомиллаштирилди

- A. 1991- 2011
- B. 1997-2000
- C. 2006 ва 2011-2012
- D. 2000

17. Ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчиларни аниқланг.

- A. Юридик шахслар
- B. Жисмоний шахслар
- C. Юридик ва жисмоний шахслар
- D. Фойдали қазилмалар қазиб олувчи юридик ва жисмоний шахслар

18. Қайси жавобда мол-мулк солиғининг солиққа тортиш объекти берилган?

- A. Асосий воситалар, номоддий активлар, узоқ муддатли ижрага олинган воситалар
- B. Номоддий активлар
- C. Капитал қўйилмалар
- D. Пул маблағлари

19. Ер солиғини жорий етишдан мақсад нима?

- A. Давлат бюджетини молиявий ресурс билан таъминлаш
- B. Давлат бюджетини молиявий ресурс билан таъминлаш ва ер ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
- C. Ер ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
- D. Махаллий бюджет даромадларини молиявий ресурс билан таъминлаш

20. «Солиқ органларига солиқ ва молия ҳисоботларини электрон кўринишда Интернет тармоқи орқали топшириш» ягона тизими нечанчи йилдан фойдаланишга топширилди

- A. 1991
- B. 1997
- C. 2006
- D. 2000

21. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни кимлар тўлайди?

- A. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
- B. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар
- C. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
- D. Барча юридик ва жисмоний шахслар

22. Қўшилган қиймат солиғи Ўзбекистон Республикасида қачон жорий этилган?

- A. 1991 йил 15 февралдан
- B. 1992 йил 1 январдан
- C. 1993 йил 6 майдан
- D. 1995 йил 1 январдан

23. Солиқ кодекси қачон қабул қилинган ва жорий этилган?

- A. 1996 йил 15 феврал – 1996 йил 1 март
- B. 1997 йил 24 апрел- 1998 йил 1 январ
- C. 1997 йил 15 декабр – 1998 йил 1 январ
- D. 1998 йил 24 апрел – 1999 йил 1 январ

24. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ объектини аниқланг?

- A. Ер усти манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг хажми
- B. Ер ости манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг хажми
- C. Ер усти ва йер ости манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг хажми
- D. Чучук сув манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг хажми

25. Қандай жисмоний шахслар мол-мулк солиғини тўлашдан озод этилган?

- A. I ва II гуруҳ ногиронлар
- B. Маданият ва халқ таълими ходимлари
- C. Тиббиёт ходимлари
- D. Оғир меҳнат шароитида ишловчилар

26. Шаҳар йўловчи транспорти хизматлари (такси ва йўналишли таксидан ташқари) қўшилган қиймат солиғига тортиладими?

- A. Ноллик ставкада солиққа тортилади
- B. 20 фоизли ставкада солиққа тортилади
- C. Қўшилган қиймат солиғидан озод этилади
- D. 10 фоизли ставкада солиққа тортилади

27. Акциз солиғи қуйидагиларнинг қайсиларига солинмайди?

- A. Акциз тўланадиган товарларнинг экспортига
- B. Акциз тўланадиган товарларнинг импортига
- C. Берилган хом ашёдан тайёрланган маҳсулотга
- D. Вино ва виноматериалларига

28. И-гуруҳ ногирони бўлган жисмоний шахснинг мулкида квартира, автомобил ва дала ҳовлиси бор. У мол-мулк солиғи тўловчиси ҳисобланадими?

- A. Ўз егасининг хоҳиши бўйича фақат бир объект бўйича ҳисобланмайди
- B. Фақат дала ҳовлиси қиймати бўйича ҳисобланади
- C. И-гуруҳ ногирони солиқдан озод этилади
- D. Барча мол-мулқидан солиқ тўлайди

29. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадиган жисмоний шахслар қайси солиқ турини тўлайдилар?

- A. Ягона солиқ тўлови.
- B. Ягона йер солиғи.
- C. Қатъий белгиланган солиқ.
- D. Даромад солиғи

30. Солиқ тўловчини жавобгарликка тортиш:

- A. Солиқ ва тўловларни тўлаш мажбуриятдан озод етмайди.
- B. Солиқ ва тўловларни тўлаш мажбуриятдан озод етади.
- C. Солиқ ва тўловларни тўлаш мажбуриятдан қисман озод етади.
- D. Солиқ ва тўловларни тўлаш мажбуриятдан вақтинча озод етади.

31. Хронометраж шаклда ўтказиладиган назорат қандай мақсадда ўтказилади?

- A. Нақд пул тушумини ҳисобга олиш мақсадида ўтказилади
- B. Солиқ тўловчининг нақд пул тушуми келиб тушишининг назорат ўтказилган даврда ҳақиқатда келиб тушган нақд пул тушумини аниқлаш мақсадида ўтказилади
- C. Солиқ тўловчининг солиқ объектини аниқлаш мақсадида
- D. Солиқ хизмати органи ҳисобига маблағларни қўшимча жалб қилиш мақсадида

32. Солиқ тўловчининг хузурига бормасдан давлат солиқ хизмати органи жойлашган ерда амалга ошириладиган қандай назорат турига киради?.

- A. Якуний назорат турига
- B. Оралиқ назорат турига
- C. Фавқулудда олиб борилдиган назорат

D. Камерал назорат турига

33. Солиқ тўловчининг шахсий карточкаси қандай тартибда очилади?

A. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ҳар бир тури бўйича очилади.

B. Барча солиқлар учун битта қилиб очилади

C. Солиқ турларининг бўлимлари бўйича очилади

D. Солиқ тўловчиларнинг яшаш манзиллари бўйича битта қилиб очилади

34. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тушумини ҳисобга олиш нимага асосан амалга оширилади?

A. Солиқ режасига мувофиқ

B. Солиқ хизмати органи иш режасига асосан

C. Бюджет жараёнига мувофиқ

D. бюджет классификациясига мувофиқ

35. Солиқ сиёсатини ишлаб чиқишда парламёнтининг роли нимадан иборат?

A. Солиқларни ундиради

B. Солиқларни ундириш жараёнини назорат қилади

C. Солиқларни жорий этади

D. Солиқ имтиёзларини белгилайди

36. Солиқ даври деганда нима тушунилади?

A. Солиқлар бўйича ҳисоботларни топшириш даври

B. Солиқ даври у тугаганидан кейин солиқ солинадиган база аниқланадиган ҳамда солиқ ёки бошқа мажбурий тўлов суммаси ҳисоблаб чиқариладиган даврдир

C. Солиқ тўловчиларга берилган солиқ каникули

D. Солиқ имтиёзларининг амал қилиш муддати

37. Солиқ хизмати органи солиқ тўловчининг банклардаги ҳисобварақлари бўйича операцияларни тўхтатиб куйишга ҳақлими?

A. Ҳақли

B. Банк муассасасининг розилиги билан

C. Солиқ хизмати органининг юқори органининг рухсати билан

D. Фақат суднинг қарори асосида

38. Ортиқча тўланган солиқ суммаси бошқа солиқ тўловчининг солиқ қарзини узиш ҳисобига ҳисобга олиниши мумкинми?

A. Ҳақли, мумкин эмас

B. Мумкин

C. Солиқ тўловчининг аризасига кўра мумкин

D. Келишув асосида амалга ошириши мумкин

39. Солиқнинг бюджетга тўланган ҳамда тўлаш учун ҳисобланган сўммаси ўртасидаги, тақдим этилган солиқ ҳисоботи асосида аниқланадиган ижобий фарқ нимани англатади?

A. Солиқнинг ортиқча тўланган суммасини

B. Солиқнинг кам тўланган суммасини

- C. Боқимандалик суммасини
D. Аввалги қарзлар буйича туланган тўловни
- 40. Солиқ қарзини тўлашни кечиктириш ёки бўлиб-бўлиб тўлаш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ёки у ваколат берган орган томонидан қанча муддатга берилади?**
- A. Бир ойдан йигирма тўрт ойгача муддатга берилади.
B. Бир ойгача муддатга берилади.
C. Тўрт ойгача муддатга берилади.
D. Бир кундан йигирма тўрт кунгача муддатга берилади.
- 41. Солиқ хизмати органининг банкка берилган инкассо топшириқномасига буйича операциялар буйича хизмат кўрсатганлик учун ҳақ олинадими?**
- A. Хизмат ҳақи олинмайди
B. Белгиланган миқдорда ундирилади
C. Келишув асосида ундирилади
D. Умумий тартибда белгиланган миқдорнинг ярми миқдорда
- 42. Вафот етган жисмоний шахс тўлаши лозим бўлган пеня ва (ёки) жарималарни тўлаш мажбурияти меросхўрга нисбатан татбиқ этиладими?**
- A. Татбиқ этилади
B. Татбиқ этилмайди
C. Суд қарорига асосан
D. Солиқ хизмати органи қарорига мувофиқ
- 43. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, шунингдек молиявий санкциялар бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига қандай тартибда ўтказилади?**
- A. Асосий сумма, ҳисобланган пеня, жарималар тартибида
B. Фақат асосий сумма тартибида
C. Солиқ тўловчининг ихтиёрига кўра
D. Солиқ хизмати органининг қарори асосида
- 44. Қайси ҳолларда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш чет ел валютасида амалга оширилади?**
- A. Солиқ хизмати органининг розилиги булса
B. Солиқ тўловчининг миллий валютада маблағи булмаса
C. Солиқ тўловчининг ихтиёрига кура
D. Қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда
- 45. Солиқ сиёсати стратегияси фанининг мақсади нималардан иборат?**
- A. Талабаларда солиқларни ҳисоблаш ва ундириш мйеханизмлари ҳақида кўникма ҳосил қилиш
B. Талабаларнинг иқтисодий соҳадаги билимларини ошириш
C. Талабаларга солиқ тизимининг муаммолари хусусида ахборот бериш
D. Талабаларда солиқ сиёсатини ишлаб чиқиш ва уни амалга оширишнинг стратегик жиҳталари хусусида кўникмалар ҳосил қилиш

46. Агар ҳисоботда солиқ тўловчининг идентификация рақами кўрсатилмаган ёки нотўғри кўрсатилган бўлса нима деб ҳисобланади?

- A. Солиқ ҳисоботи давлат солиқ хизмати органига тақдим этилмаган деб ҳисобланади
- B. Солиқ ҳисоботи давлат солиқ хизмати органига тақдим этилган деб ҳисобланади
- C. Солиқ тўловчи солиқ конунчилигига риоя қилган деб ҳисобланали
- D. Солиқ тўловчининг ҳуқуқи деб ҳисобланади

47. Юридик шахснинг солиқ мажбурияти қачон тугатилади?

- A. Юридик шахс тугатилганидан кейин
- B. Юридик шахс банкрот деб еълон қилингана
- C. Юридик шахс олти ой давомида фаолият кўрсатмаганда
- D. Солиқ хизмати органининг қарорига мувофиқ

48. Солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари Солиқ кодексининг қайси моддасида белгилаб қуйилган?

- A. 13-моддасида
- B. 29-моддасида
- C. 64-моддасида
- D. 31-моддасида

49. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари ким томонидан белгиланади?

- A. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ кўмитаси томонидан
- B. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан
- C. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис томонидан
- D. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан

50. Ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари ким томонидан белгиланади.

- A. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан
- B. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис томонидан
- C. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан
- D. Маҳаллий ҳокимият органлари томонидан

51. Солиқ маъмурчилиги

- A. Солиқларни бошқариш
- B. Солиқ тизимини бошқариш
- C. Солиқ ҳуқуқи қоидаларига таянган ҳолда солиқ сиёсатини амалга оширишга хизмат қиладиган, солиқ органлари фаолиятини мувофиқлаштириб турувчи солиқ муносабатларини бошқариш тизими
- D. Иқтисодий тизимни бошқариш

52. Солиқ амалиётида юридик шахсларнинг фойдасига солиғи объекти қандай хусусий ҳужжат асосида аниқланади?

- A. Корхона ,устави

- В. Ўзбекистон Республикаси солиқ кодекси
- С. Корхона баланси
- Д. Махсулот харажати таннархи ва молиявий фаолият якуни тугрисидаги ҳисобот бўйича Вазирлар Маҳкамаси томонидан 1999 йил 5-феврал 54-сон қарори билан тасдиқланган низом.

53. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкалари 2017 йил учун.

- А. 24%
- В. 26%
- С. 20%
- Д. 9%

54.Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи ставкалари

- А. 4%
- В. 3,5%
- С. 10%
- Д. 2%

56.Юридик манзилгохи ўзгарганда корхона неча кун ичида солиқ идораларини хабардор қилиш керак?

- А. 3 кун ичида
- В. 1 ой ичида
- С. 1 йил ичида
- Д. 10 кун ичида

57. Солиқ маъмурчилиги функциялари

- А. Фискал, тақсимлаш ва қайта тақсимлаш
- В. Тақсимлаш
- С. солиқ муносабатларини режалаштириш; солиқ муносабатларини ҳисобга олиш; солиқ муносабатларини назорат қилиш; солиқ муносабатларини тартибга солиш.
- Д. Солиқ тизимини бошқариш

58. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарини солиққа тортиш объектини кўрсатинг.

- А. Фойда
- В. Даромад
- С. Ялпи тушум
- Д. Ялпи даромад

59. Ўзбекистон Республикасида ягона ижтимоий тўлов қачон жорий қилинган?

- А. 1998 йил 1 январ
- В. 1995 йил 1 январ

- C. 1992 йил 1 январ
D. 2004 йил 1 январ
- 60. Қуйида қайд этилган солиқларнинг қайси бири маҳаллий солиқ ҳисобланади?**
- A. Акциз солиғи
B. Ер солиғи
C. Сув ресурсларидан фойдаланганлик солиқ
D. Юридик шахслардан олинadиган даромад (фойда солиқ)
- 61. Ўзбекистон Республикаси норезидентлари бўлган юридик шахслар қандай манбаларидан солиқ тўлайдилар?**
- A. Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
B. Ўзбекистон Республикасида олган манбаларидан
C. Ўзбекистон Республикасидаги ва ундан ташқаридаги фаолиятлари манбаларидан
D. Солиқ тўловчининг хохишига кўра тўланади
- 62. Ўзбекистон Республикасида юридик шахсларнинг оладиган дивиденд ва фоиз даромадлари қандай ставкада солиққа тортилади?**
- A. 12 %
B. 13 %
C. 14 %
D. 10 %
- 63. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонуни қачон қабул қилинган?**
- A. 1991 йил 15 февралда
B. 1997 йил 24 апрел
C. 1997 йил 29 август;
D. 1992 йил 27 октябрда
- 64. Солиқ ставкаларини қайси ваколатли давлат органи белгилайди?**
- A. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
B. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси
C. Ўзбекистон Республикаси Молия Вазирлиги
D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва Молия вазирлиги
- 65. Солиқ тўловларини оптималлаштириш мақсадида қўлланиладиган ички назорат турлари**
- A. Текширув ишларини амалга ошириш,
B. солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш, солиқ солиш объектларини ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни ҳисобга олиш, бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига тушаётган тушумларни ҳисобга олиш, камерал назорат, давлат даромадига қаратилган мол-мулкни реализация қилишдан

тушадиган пул маблаглари давлат даромадига ўз вақтида ва тўлиқ тушишини назорат қилиш, бошқа мажбурий тўловларни ундириш вазифасини амалга оширадиган давлат органлари ва ташкилотлар устидан назорат қилиш

- C. солиқ толовчиларни ҳисобга олиш, солиқ солиш объектларини ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни ҳисобга олиш, бюджетга ва давлат мақсадли жамғармаларига тушаётган тушумларни ҳисобга олиш, фискал хотирали назорат-касса машиналарини қўллаш, солиқ текширувлари, нақд пул тушумлари келиб тушишининг хронометражи, камерал назорат, акциз тўланадиган айрим турдаги товарларни маркалаш, шунингдек айрим корхоналарда молия инспектори лавозимини жорий этиш, давлат даромадига қаратилган мол-мулкни реализация қилишдан тушадиган пул маблаглари давлат даромадига ўз вақтида ва тўлиқ тушишини назорат қилиш, бошқа мажбурий тўловларни ундириш вазифасини амалга оширадиган давлат органлари ва ташкилотлар устидан назорат қилиш
- D. Аудиторлик текширувини ўтказиш, солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш, солиқ солиш объектларини ва солиқ солиш билан боғлиқ объектларни ҳисобга олиш

66. Қуйидагиларнинг қайси бири солиқ объекти бўла олади?

- A. Корхона ва ташкилотларнинг смета режаси
B. Корхона ва ташкилотларнинг молиявий натижаси
C. Кредиторлик қарзлари
D. Бюджет субсидиялари

67. Молиявий жазо чоралари ва ҳисобланган пенялар суммалари жами даромаддан чегириладими?

- A. Чегирилади
B. Чегирилмайди
C. қисман чегирилади
D. Фақат солиқни тўлаш муддати бўйича ҳисобланган пенялар

68. Ўзбекистон Республикаси солиққа тортишнинг ҳуқуқий асослари таркибига нималар киради (тоғри жавобни белгиланг)

- A. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси;
B. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодекси, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги далолатномалари;
C. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси, Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодексида кўзда тутилган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар;

D. Озбекистон Республикаси Солиқ Кодекси, Президент Фармон ва қарорлари, вазирликлар ва муассасалар ёриқномалари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари;

69. Солиқ тўловчига маъмурий жарима ким томонидан қўлланиши мумкин(тоғри жавобни белгилан?)

- A. Суд;
- B. Солиқ хизмати органлари;
- C. Солиқ хизмати органлари, прокуратура органлари ва суд;
- D. Прокуратура органлари;

70. «Бож» сўзининг енг тўғри таърифини танланг:

- A. Мажбурий, эквиваленти бўлмаган, ўзининг аниқ фойданиш ёналиши бўлмаган тўловдир;
- B. Бож- бу юридик ва жисмоний шахслардан махсус ваколат берилган органлар томонидан маълум бир ҳолатни белгилаш ёки юридик кучга ега бўлган ҳужжатни бериш учун тўланадиган тўлов;
- C. Солиқ тўловчига давлат томонидан кўрсатилган хизмат учун тўланадиган мақсадли тўловдир;
- D. Маҳаллий ва республика бюджетига қатъий белгиланган ажратма.

71. Юридик шахсни ташкил етиш ва рўйхатдан ўтишда солиқ тўловчининг асосий мажбурияти?

- A. Белгиланган тартибда солиқ органларидан рўйхатдан ўтиш, юридик манзил ўзгарганда ёки қайта рўйхатдан ўтилган ўн кун муддат ичида уларга хабар қилиш;
- B. Тўланиши лозим бўлган солиқ ва йиғимларни ўз вақтида ва тўлиқ тўлаш;
- C. қонунчиликда белгиланган тартибда бухгалтерия ҳисоби ва ҳисобот ҳужжатларини юритиш;
- D. қонунчиликда белгиланган тартибда молиявий ҳисоботларни, солиқлар бўйича ҳисоб-китобларни ёки даромад ҳақидаги декларацияни солиқ органларини тақдим етиш.

72. Солиқ бўйича мажбуриятни ўз вақтида бажармасликнинг бажартиршнинг асосий усули нимадан иборат (тўғри жавобни белгиланг)

- A. Банк ҳисобварақларининг харажат операцияларини тўхтатиш, банк ҳисобварақларидаги маблағларни ундириш бўйича ишлар олиб бориш;
- B. Банк ҳисобварақларининг харажат операцияларини тўхтатиш, мол-мулкдан фойдаланишга чегара қўйиш, қўшимча равишда мажбурий акциялар эмиссиясини тўллаш;
- C. Пеня ҳисоблаш, мол-мулкдан фойдаланишга чегара қўйиш, харажат операцияларини тўхтатиш;

D. Пеня хисоблаш, хужжатларни олиб қўйиш;

73. Солиқ тўловчини жавобгарликка тортиш:

A. Солиқ ва тўловларни тўлаш мажбуриятидан озод етмайди;

B. Солиқ ва тўловларни тўлаш мажбуриятидан озод етади;

C. Солиқ ва тўловларни тўлаш мажбуриятидан қисман озод етади;

D. Солиқ ва тўловларни тўлаш мажбуриятидан вақтинча озод е

74. Акциз солиқ:

A. Тўғри солиқ

B. Билвосита солиқ;

C. Аралаш солиқ;

D. Мулкий солиқ;

75. Божхона тўловларини қанчалик енг катта муддатга кечиктириш мумкин:

A. Беш ойгача бўлган муддатга;

B. Уч ойгача бўлган муддатга;

C. Икки ойдан коп бўлмаган муддатга;

D. Божхона декларацияси қабул қилинган кундан олти ойдан кўп бўлмаган муддатга;

76. Корхона ёпилаётган вақтда мол-мулкани таъсисчилар ўртасида бўлинишидаги оборотлар:

A. ҚҚС тортилмайди;

B. Қисман ҚҚС тортилади;

C. 20 фоизлик ҚҚС тортилади;

D. нол ставкалик ҚҚС тортилади;

77. солиқларни прогноз қилишни неча даврга бўлиш мумкин

A. 2

B. 6

C. 3

D. 4

78. Хўжалик ё`ли билан амалга оширилган қурилиш ишлари хажми:

A. ҚҚС тортилмайди;

B. 20 фоизлик ҚҚС тортилади;

C. Қисман ҚҚС тортилади;

D. Нол ставкалик ҚҚС тортилади;

79. Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган ва акциз маркази билан марказланган товар учун ишлатилган акциз марказининг номинал қиймати:

A. Акциз солиғининг хисобига тўланган хисобланади;

B. Акциз солиғининг хисобига тўланмаган деб хисобланади;

С. Аввал акциз солиғининг хисобига тўланган деб хисобланади ва ундан сўнг чегириб ташланади;

Д. қисман акциз солиғининг хисобига тўланган деб хисобланади;

80. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қандай товарлар акциз солиғига тортилади?

А. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаб чиқарилган;

В. Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилинган;

С. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаб чиқарилган ва Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилинган;

Д. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаб чиқарилган ҳамда импорт ва экспорт қилинган;

81. Биргаликда фаолият юритган юридик шахснинг ҳар бирининг олган даромади:

А. даромад бўлингандан сўнг ҳар бирининг умумий даромадига қўшилади ва умумий белгиланган тартибда солиққа тортилади;

В. манбаида 20% ставка билан солиқ солинади;

С. умуман солиққа тортилмайди;

Д. аввал умумий тартибда солиққа тортилади ва ундан сўнг иштирокчилар орасида бўлинади.

82. Қўшилган қиймат солиғининг солиққа тортиш объекти нима?

А. Товар, иш, хизматлар сотилишига доир оборотлар

В. Муомала харажатлари

С. Ишлаб чиқариш таннари

Д. Солиқ тўлангунга қадар молиявий натижа

83. Юридик шахс ўз фаолиятида рўйхатдан ўтган тумандан бошқа тумандаги сув ресурсларидан фойдаланганида сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлаш тартиби.

А. Рўйхатга олинган жойдаги давлат солиқ хизмати органига

В. Сув етказиб берувчига

С. Давлат солиқ хизмати органларида рўйхатга олиниш жойидан қатъий назар сувдан фойдаланиш жойидаги солиқ хизмати органига

Д. Рўйхатдан ўтган давлат солиқ хизмати органи билан сувдан фойдаланиш жойидаги солиқ хизмати органига келишувига мувофиқ

84. Солиқ тўловчилар билан ўзаро муносабатларда янги шакллари жорий қилиш нечанчи йилларда бошланди ва такомиллаштирилди

А. 1991- 2011

В. 1997-2000

С. 2006 ва 2011-2012

Д. 2000

85. Ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчиларни аниқланг.

- A. Юридик шахслар
- B. Жисмоний шахслар
- C. Юридик ва жисмоний шахслар
- D. Фойдали қазилмалар қазиб олувчи юридик ва жисмоний шахслар

86. Ялпи даромад солиғи тўловчиларини аниқланг.

- A. Юридик шахслар
- B. Норезидентлар
- C. Банклар ва суғурта компаниялари
- D. Савдо ва умумий овкатланиш корхоналари

87. қайси жавобда мол-мулк солиғининг солиққа тортиш объекти берилган?

- A. Асосий воситалар, номоддий активлар, узоқ муддатли ижрага олинган воситалар
- B. Номоддий активлар
- C. Капитал қўйилмалар
- D. Пул маблағлари

88. Соддалаштирилган солиқ тизимига ўтган кичик корхоналар ва микрофирмалар мол-мулк солиғини тўловчилар ҳисобланадими?

- A. Мол-мулк солиғини белгиланган тартибда тўлайдилар
- B. Мол-мулк солиғини пасайтирилган ставкалар асосида тўлайдилар
- C. Мол-мулк солиғини тўламайдилар
- D. Фақат асосий воситалари бўйича тўлайдилар

89. қуйида қайд этилган солиқларнинг қайси бири умумдавлат солиғи ҳисобланади?

- A. Ер солиғи
- B. Қўшилган қиймат солиғи
- C. Ободонлаштириш ишлари ва инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ
- D. Мол-мулк солиғи

90. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкаларини ким белгилайди?

- A. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси
- B. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги
- C. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги
- D. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси

91. Ер солиғини жорий етишдан мақсад нима?

- A. Давлат бюджетини молиявий ресурс билан таъминлаш

- В. Давлат бюджетини молиявий ресурс билан таъминлаш ва ер ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
- С. Ер ресурсларидан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш
- Д. Махаллий бюджет даромадларини молиявий ресурс билан таъминлаш

92. «Солиқ органларига солиқ ва молия ҳисоботларини электрон кўринишда Интернет тармоқи орқали топшириш» ягона тизими нечанчи йилдан фойдаланишга топширилди

- А. 1991
- В. 1997
- С. 2006
- Д. 2000

93. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни кимлар тўлайди?

- А. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
- В. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар
- С. Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар
- Д. Барча юридик ва жисмоний шахслар

94. Қўшилган қиймат солиғи Ўзбекистон Республикасида қачон жорий этилган?

- А. 1991 йил 15 февралдан
- В. 1992 йил 1 январдан
- С. 1993 йил 6 майдан
- Д. 1995 йил 1 январдан

95. Солиқ кодекси қачон қабул қилинган ва жорий этилган?

- А. 1996 йил 15 феврал – 1996 йил 1 март
- В. 1997 йил 24 апрел- 1998 йил 1 январ
- С. 1997 йил 15 декабр – 1998 йил 1 январ
- Д. 1998 йил 24 апрел – 1999 йил 1 январ

96. Юридик шахслар солиқларни қандай шаклда тўлайдилар?

- А. Нақд пул шаклида
- В. Нақд пулсиз шаклида
- С. Айрим ҳолларда хар иккаласидан ҳам фойдаланиш мумкин
- Д. Натура шаклида

97. Жазони ижро этувчи муассасалар фойда солиғига тортиладими?

- А. 18 фоизли ставкада солиққа тортилади
- В. Даромад (фойда солиғидан озод этилади)
- С. 35 фоизли ставкада солиққа тортилади
- Д. 3 йил муддатда солиқдан озод этилади

98. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблашда ноллик ставка қачон қўлланилади?

- A. Товарлар (ишлар, хизматлар) экспортига
- B. Стенография хизматларига
- C. Геология ва топография ишларига
- D. Маълумотларни ишлаш ва ахборот таълимотига доир хизматларига

99. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ объектини аниқланг?

- A. Ер усти манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми
- B. Ер ости манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми
- C. Ер усти ва йер ости манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми
- D. Чучук сув манбаларидан фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми

100. Қўшилган қиймат солиғининг қандай ставкалари қўлланилади?

- A. 18 ва 10
- B. 20 ва 10
- C. 20 ва 15
- D. 20 ва ноллик

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1) Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни.

Мустақил иш – мавжуд матн ёки бир қанча матнларни изоҳловчи шаклларида бири саналади. Шу боисдан, конспектдан фарқли ўлароқ, мустақил иш янги, муаллиф матн саналади. Ушбу ҳолатда янгилик, янгича тақдим этиш, материалларни тартиблаштириш, ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштиришда алоҳида муаллифлик ёндашуви тушунилади.

Мустақил иш - ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштириш ва таҳлил қилиш кўникмасига эга бўлишни талаб этадиган бир ёки бир қанча манбаларни ўзида мужассам этадиган ғояларни қисқача ёзма кўринишидаги тақдимотидир.

Мустақил ишнинг турлари ва тизими:

1. Ифодаланиш тўлиқлигича кўра:

- а) информатив (рефератлар – конспектлар);
- б) индикатив (рефератлар –резюме (қисқача мазмун)

2.Мустақил иш таркиби:

А) библиографик қайд этилиши:

- Ф.И.Ш.нинг номи;
- чоп этилган манзили;
- нашриёт, йил;
- саҳифалар сони.

Б) Мустақил иш матни:

- мавзу, муаммо, мустақил иш қилинадиган иш предмети, мақсади ва мазмуни;

- тадқиқот усуллари;
- аниқ натижалари;
- муаллиф хулосаси;
- иш натижаларини қўланиш соҳаси.

Ўқув фани бўйича мустақил иш тайёрлаш куйидаги вазифаларни ҳал этишни назарда тутади:

- Ўқув предмети долзарб назарий масалалари бўйича билимларини чуқурлаштириш, талаба томонидан мавзуга ушбу олинган назарий билимларни ижодий кўникмасини ҳосил қилиш;

- Танланган касбий соҳада хориж тажрибаларини, мавжуд шароитларда уларни амалий жиҳатдан қўллаш имкониятлари ва муаммоларини ўзлаштириш;

- Танланган мавзу бўйича ҳар хил адабий манбаларни (монография, даврий нашрлардаги илмий мақолалар ва шу кабилар) ўрганиш қобилиятини такомиллаштириш ва улар натижалари асосида танқидий ёндашган тарзда мустақил, ҳамда билимдон ҳолда материални ифода этиш, ишончли хулоса ва таклифлар қилиш;

- Ёзма кўринишдаги ишларни тўғри расмийлаштириш кўникмаларни ривожлантиришдир.

“Солиқ маъмурчилиги ва назорати” модулидан мустақил таълимни ташкил этишда куйидаги шакллардан фойдаланилади: айрим назарий мавзуларни ўқув

адабиётлари ёрдамида ўзлаштириш; амалий машғулотлар учун топширилган мавзуни ахборот ресурс манбаларидан фойдаланган, расмий статистика маълумотларини тўплаган ҳолда бажариш.

Тингловчи мустақил ишни ташкил этишининг мазмуни “Иқтисодиётнинг инновацион тараққиёти” модулининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларга асосланиб тайёрланиши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

1) Мустақил таълим мавзулари.

“Солиқ маъмурчилиги ва назорати” модулидан мустақил таълим сифатида ўрганиладиган қуйидаги мавзулар тавсия этилади:

1. Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларга мўлжалланган ҳаракатлар стратегияси дастури ва улардаги вазифаларнинг ижроси
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг маърузасида келтирилган устувор вазифалар.
3. Солиқ сиёсатида солиқ маъмурчилиги ва назоратининг тутган ўрни ва унинг асосий йўналишлари
4. Солиқ маъмурчилиги ва назоратини амалга ошириш субъектлари ва давлат солиқ хизмати органлари билан бошқа орган ва ташкилотларнинг ўзаро ҳамкорлиги
5. Солиқ тўловчиларни ҳисобга олиш ва у билан боғлиқ тартиб қоидалар
6. Солиқ ва молиявий ҳисобот турлари ҳамда уларни давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилишини назорат қилиш
7. Солиқ маъмурчилигида солиқ тушумлари ҳисобини юритиш ва у билан боғлиқ муносабатлар
8. Солиқларни тўлаш мажбуриятини таъминлаш тадбирлари
9. Солиқ текширувларини ташкил этиш ва уни ўтказиш тартиби
10. Солиқ маъмурчилигида амалга ошириладиган назорат шакллари ва уларнинг аҳамияти

11. Солиқ қонунчилиги бузилганда содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар ва унга нисбатан қўлланиладиган жавобгарлик чоралари
12. Солиқ маъмурчилигида солиқ тарғиботи ва ахборот-маслаҳат хизматини аҳамияти.
13. Солиқ маъмурчилиги асосларини амалга оширишда хорижий мамлакатлар тажрибаси
14. Россия Федерацияси солиқ маъмурчилиги
15. Солиқ маъмурчилигини амалга оширишда Япония тажрибасининг ўзига хос хусусиятлари

VII. ГЛОССАРИЙ

Атаманинг ўзбек тилида номланиши	Атаманинг инглиз тилида номланиши	Атаманинг рус тилида номланиши	Атаманинг маъноси
Асосий иш жойи	main place of work	основное место работы	иш берувчи меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ ходимнинг меҳнат дафтарчасини юритиши шарт бўлган иш жойи
Асосий фаолият тури	main activity	основной вид деятельности	юридик шахснинг ҳисобот даври якунлари бўйича умумий реализация қилиш ҳажмидаги тушум улуши устунлик қиладиган фаолияти
Биргаликда ишлаб чиқарилган маҳсулот	co-products	совместно произведенный продукт	биргаликдаги фаолият натижаси бўлган товарлар (ишлар, хизматлар)
бюджетдан ажратиладиган субсидия	a subsidy from the budget	субсидия из бюджета	давлат томонидан муайян мақсадлар учун бюджет ҳисобидан бериладиган пул маблағлари; солиқ тўловчига муайян мақсадларга йўналтириш шarti билан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича берилган имтиёзлар ҳисобига бўшайдиган маблағлар
грант	grant	грант	давлатлар, давлатларнинг ҳукуматлари, халқаро ва чет ел ҳукуматга қаршли ташкилотлар томонидан, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати белгилайдиган рўйхатга киритилган халқаро ва чет ел ноҳукумат ташкилотлари томонидан Ўзбекистон Республикасига, Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига, юридик ва жисмоний шахсларга беғараз асосда бериладиган мол-мулк, шунингдек чет ел фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан Ўзбекистон Республикасига ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматига беғараз асосда бериладиган мол-мулк;
дивидендлар	dividends	дивиденды	акциялар бўйича тўланиши лозим бўлган даромад; юридик шахс томонидан унинг муассислари ўртасида (иштирокчилари, аъзолари ўртасида уларнинг улушлари, пайлари, ҳиссалари бўйича) тақсимланадиган соф фойданинг ва (ёки) ўтган

			йиллардаги тақсимланмаган фойданинг бир қисми; юридик шахс тугатилганда мол-мулкни тақсимлашдан олинган, шунингдек муассис (иштирокчи, аъзо) томонидан юридик шахсда иштирок этиш улушини (пайини, ҳиссасини) олгандаги даромадлар, бундан муассис (иштирокчи, аъзо) устав фондига (устав капиталига) ҳисса сифатида киритган мол-мулкнинг қиймати чегирилади, тақсимланмаган фойда устав фондини (устав капиталини) кўпайтириш учун йўналтирилган тақдирда, юридик шахс акциядорининг, муассисининг (иштирокчисининг, аъзосининг) кўшимча акциялар қиймати, акциялар номинал қийматининг ошиши, улуш (пай, ҳисса) қийматининг ошиши тарзида олинган даромадлари
ижара (лизинг) тўлови	lease (leasing) payment	арендный (лизинговый) платеж	ижарачи (лизинг олувчи) тузилган ижара (лизинг) шартномаси асосида ижарага берувчига (лизинг берувчига) тўлайдиган сумма
ижарага берувчининг (лизинг берувчининг) фойзли даромади	interest income of the landlord (lessor)	процентный доход арендодателя (лизингодателя)	бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ аниқланадиган ижара (лизинг) тўлови суммаси билан ижара (лизинг) объектининг қийматини қоплаш суммаси ўртасидаги фарқ кўринишидаги ижара (лизинг) тўловининг бир қисми
инсонпарварлик ёрдами	humanitarian relief	гуманитарная помощь	аҳолининг ижтимоий жиҳатдан ночор гуруҳларига тиббий ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш, ижтимоий соҳа муассасаларини қўллаб-қувватлаш, табиий офатлар, фалокатлар ва ҳалокатлар, эпидемиялар, эпизоотиялар ва бошқа фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ҳамда уларни бартараф этиш учун аниқ мақсадли беғараз кўмаклашиш. Инсонпарварлик ёрдами дори воситалари ва тиббий аҳамиятга молик буюмлар, халқ истеъмоли товарлари, бошқа товарлар, шу жумладан асбоб-ускуналар, транспорт ва техника, шунингдек ихтиёрий равишдаги хайр-еҳсонлар, бажарилган ишлар ва хизматлар, шу жумладан инсонпарварлик ёрдами юқларини ташиш, кузатиб бориш ва сақлаш тариқасида берилади ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан

			ваколатли ташкилотлар орқали тақсимланади
ишларни (хизматларни) экспорт қилиш	export of works (services)	экспорт работ (услуг)	ишларни бажариш (хизматлар кўрсатиш) жойидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасининг юридик ёки жисмоний шахси томонидан чет давлатнинг юридик ёки жисмоний шахси учун ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш
Кредит ташкилотлари	credit Unions	кредитные организации	тегишли лицензияга ега бўлган банклар, кредит уюшмалари, микрокредит ташкилотлари, ломбардлар ва бошқа кредит ташкилотлари
Курс бўйича фарқ	exchange difference	курсовая разница	миллий валютага нисбатан чет ел валютаси курсининг ўзгариши муносабати билан чет ел валютасида амалга оширилган операцияларда вужудга келадиган (ижобий, салбий) фарқ
мол-мулк	property	имущество	егалик қилиш, фойдаланиш, тасарруф этиш объектлари бўла оладиган моддий объектлар, шу жумладан пул маблағлари, қимматли қоғозлар, улушлар (пайлар, ҳиссалар) ҳамда номоддий объектлар
Оила аъзолари	family members	члены семьи	ер (хотин), ота-оналар ёки фарзандликка олувчилар ва болалар, шу жумладан фарзандликка олинганлар
Оператив ижара	operating lease	оперативная аренда	молиявий ижара шартномаси бўлмаган мулк ижара (ижарага бериш) шартномаси асосида мол-мулкни вақтинча егалик қилиш ва фойдаланишга бериш
Реализация қилиш	implementation	реализация	сотиш, айирбошлаш, бегараз бериш мақсадида товарларни жўнатиш (топшириш), ишларни бажариш ва хизматлар кўрсатиш, шунингдек гаровга қўйилган товарларга бўлган мулк ҳуқуқини гаровга қўювчи томонидан гаровга олувчига топшириш. Ҳисобварақ-фактуралар, ишлар бажарилганлиги ёки хизматлар кўрсатилганлиги тўғрисидаги далолатномалар, товарлар жўнатилганлигини (топширилганлигини), ишлар бажарилганлигини, хизматлар кўрсатилганлигини тасдиқловчи

			квитанциялар, чеклар ва бошқа хужжатлар реализация қилганликни тасдиқловчи хужжатлардир
роялти	royalty	роялти	қуйидагилар учун ҳар қандай турдаги тўловлар: фан, адабиёт ва санъат асарларидан, шу жумладан электрон-хисоблаш машиналари учун дастурлар, аудиовизуал асарлардан ҳамда турдош ҳуқуқлар объектларидан, жумладан ижролар ва фонограммалардан фойдаланганлик ёхуд улардан фойдаланиш ҳуқуқини берганлик учун; саноат мулки объектига, товар белгисига (хизмат кўрсатиш белгисига), савдо маркасига, дизайн ёки моделга, режага, махфий формула ёки жараёнга бўлган ҳуқуқни тасдиқловчи патентдан (гувоҳномадан) ёхуд саноат, тижорат ёки илмий тажрибага тааллуқли ахборотдан (ноухаудан) фойдаланганлик учун
савдо фаолияти	trade activity	торговая деятельность	қайта сотиш мақсадида олинган товарларни сотишга доир фаолият
солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби	simplified taxation	упрощенный порядок налогообложения	солиқ солишнинг айрим тоифадаги солиқ тўловчилар учун белгиланадиган ҳамда айрим турдаги солиқларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлашнинг, шунингдек улар юзасидан солиқ ҳисоботини тақдим этишнинг махсус қоидалари қўлланилишини назарда тутувчи алоҳида тартиби
солиқ қарзи	tax debt	налоговая задолженность	солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича қарз суммаси, шу жумладан ушбу Кодексда белгиланган муддатида тўланмаган молиявий санкциялар
соф тушум	net proceeds	чистая выручка	товарлар (ишлар, хизматлар) нархида ҳисобга олинадиган қўшилган қиймат солиғини ҳамда акциз солиғи суммаларини киритмаган ҳолда товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган тушум
соф фойда	net profit	чистая прибыль	солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин юридик шахс ихтиёрида қоладиган фойда
таннарх	cost price	себестоимость	маҳсулот ишлаб чиқариш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатишда фойдаланиладиган моддий ресурсларнинг, асосий фондларнинг, меҳнат ресурсларининг, шунингдек

			товарлар ишлаб чиқариш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш жараёнини амалга ошириш учун зарур бўлган бошқа турдаги харажатларнинг қиймат баҳоси. Таннарх бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади
товар обороти	commodity turnover	товарооборот	муайян давр ичида савдо фаолиятини амалга ошириш чоғида товарларни сотишдан олинган (олиниши лозим бўлган), пулда ифодаланган маблағлар
товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинган тушум	Revenue from sale of goods (works, services)	выручка от реализации товаров (работ, услуг)	реализация қилинган товарлар (ишлар, хизматлар) учун олинган (олиниши лозим бўлган) маблағлар суммаси, шу жумладан реализация қилинган товарлар (ишлар, хизматлар) учун ҳақ тўлаш ёки қарзни узиш ҳисобига тушадиган мол-мулк қиймати
товарларни экспорт қилиш	export of goods	экспорт товаров	Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан товарларни, агар қонун ҳужжатларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, қайта олиб кириш мажбуриятисиз олиб чиқиш
тўлов манбаи	the source of payment	источник выплаты	солиқ тўловчига тўловларни амалга оширувчи юридик шахс
умидсиз қарз	write-off	безнадежная задолженность	суд қарорига биноан мажбуриятларнинг тугатилиши, қарздорнинг банкротлиги, тугатилиши ёки вафот етиши оқибатида ёхуд даъво қилиш муддати ўтиши оқибатида узиш мумкин бўлмаган қарз
фавқулодда ҳолатлар	extraordinary circumstances	чрезвычайные обстоятельства	тарафларнинг хоҳиш-иродаси ва ҳаракатларига боғлиқ бўлмаган, табиат ҳодисалари (зилзила, кўчкилар, бўрон, қурғоқчилик ва бошқалар), бошқа табиий офатлар ёки ижтимоий-иқтисодий вазиятлар (уруш ҳолати, қамал ҳолати, давлат манфаатларини кўзлаб импортни ҳамда экспортни тақиқлаш ва бошқалар) келтириб чиқарган муайян шароитлардаги фавқулодда, олдини олиб бўлмайдиган ва кутилмаган ҳолатлар бўлиб, қабул қилинган мажбуриятлар шулар туфайли бажарила олмайди
фоизлар	interest	проценты	ҳар қандай турдаги қарз талабларидан олинган даромад, шу жумладан облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар, шунингдек депозит қўйилмалар ва бошқа қарз

			мажбуриятларидан олинган даромад
ютуқ	win	выигрыш	лотереялар, ўйинлар, танловлар, мусобақалар (олимпиадалар), фестиваллар ва шу каби бошқа тadbирларда олинган, натура ҳолида ёки пулда ифодаланган тўловлар, совринлар ва бошқа даромадлар
яқин қариндошлар	close relatives	близкие родственники	ер, хотин, ота-она, болалар, туғишган ҳамда ўғай ака-ука ва опа-сингиллар, боболар, бувилар, неваралар
Ўзбекистон Республикаси солиқ тўловчиларининг ягона реестри	Unified Register of Taxpayers of the Republic of Uzbekistan	Единый реестр налогоплательщиков Республики Узбекистан	солиқ тўловчиларга оид давлат маълумотлар базаси тизими
қайта ишлашга берилган хом ашё ва материаллар	tolling and materials	давальческое сырьё и материалы	буюртмачига тегишли хом ашё ва материаллар бўлиб, буюртмачи уларни маҳсулот ишлаб чиқариш учун бошқа шахсга саноат асосида қайта ишлашга беради ҳамда тузилган шартномага мувофиқ маҳсулот кейинчалик буюртмачига қайтарилади
ҳужжат билан тасдиқланган харажатлар	documented expenses	документально подтвержденные расходы	операция санасини, суммасини, хусусиятини аниқлаш ва унинг иштирокчиларини идентификация қилиш имконини берадиган ҳужжатлар билан тасдиқланган харажатлар

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони

5. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrda “O‘zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-3454-son qarori

9. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrda “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni

10. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrda “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni

11. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvarda “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-456-son qonuni

12. Каримов И.А. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. –Т.: “Ўзбекистон”. ҳисобот

13. Каримов И.А. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. –Т.: “Ўзбекистон”. 2012

14. Каримов И.А. Ўзбекистонда ижтимоий иқтисодий сиёсатни амалга оширишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг роли ва аҳамияти. –Т.: “Ўзбекистон”. 2012

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ангрен” махсус индустриал зонасини барпо этиш тўғрисида”ги Фармони. Халқ сўзи, 2012 йил, 14 апрель

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 2 декабрдаги «Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида»ги Фармони. Халқ сўзи, 2008 йил, 4 декабр

II. Махсус адабиётлар.

17. Toby Stock. Advanced in Taxation. Copyright @ 2010 y. Emerald Group Publishing limited.

18. Schanz, Deborah, Schanz, Sebastian. Business Taxation and Financial Decisions. © 2011

19. Alimardonov M.I., Xudoyqulov S.K., Yusupov O.A., Agzamov A.T. Yuridik shaxslarni soliqqa tortish: Darslik. – Т.: TDIU, 2013. - 320 б.

20. Александров И.М. Налоги и налогообложение: Учебник.–7-е. изд., перераб.и доп.- Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2009. – 227 с.

21. Пономарев А.И., Игнатова Т.В. Налоговое администрирование в Российской Федерации. М.: Финансы и статистика, 2006. - 288 с.

22. Налоговое администрирование: учебное пособие / кол. авторов; под ред. Л.И. Гончаренко. - М.: КНОРУС, 2009. - 448 с.

23. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика: учебник для вузов / В.Г. Пансков. - М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. - 680 с.

24. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik/Toshkent moliya instituti.- Toshkent: “Noshir”, 2012. 712-bet.

25. Вахобов А.В, Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. Дарслик. Т.: Шарқ, 2009. 448- бет.

26. Вахобов А.В., Маликов Т.С. Молия. Дарслик / Тошкент Молия Институти. – Тошкент: “Ношир”, 2011. 712-бет.

27. Майбуrow И.А. Налоги и налогообложение. Учебник - М.: ЮНИТИ, 2010.- 559 с.

28. Пансков В.Г. Налоги и налогообложение: теория и практика Учебник.– М.: - Юрайт, 2011 – 680 с.

29. Срождиддинова З.Х. Ўзбекистон Республикаси бюджет тизими. Дарслик. Т.: Incsm.uz МЧЖ- 2010. - 500 б.

30. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти, Дарслик (қайта ишланган)- Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003.-247 бет.

Интернет сайтлари

31. www.gov.uz – Ўзбекистон Республикаси ҳукумат портали.
32. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
33. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси расмий сайти.
34. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги сайти.
35. <https://soliq.uz/> Ўзбекистон Республикаси Солиқ қўмитаси сайти.
36. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
37. www.minesonotm.uz – Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги сайти.